

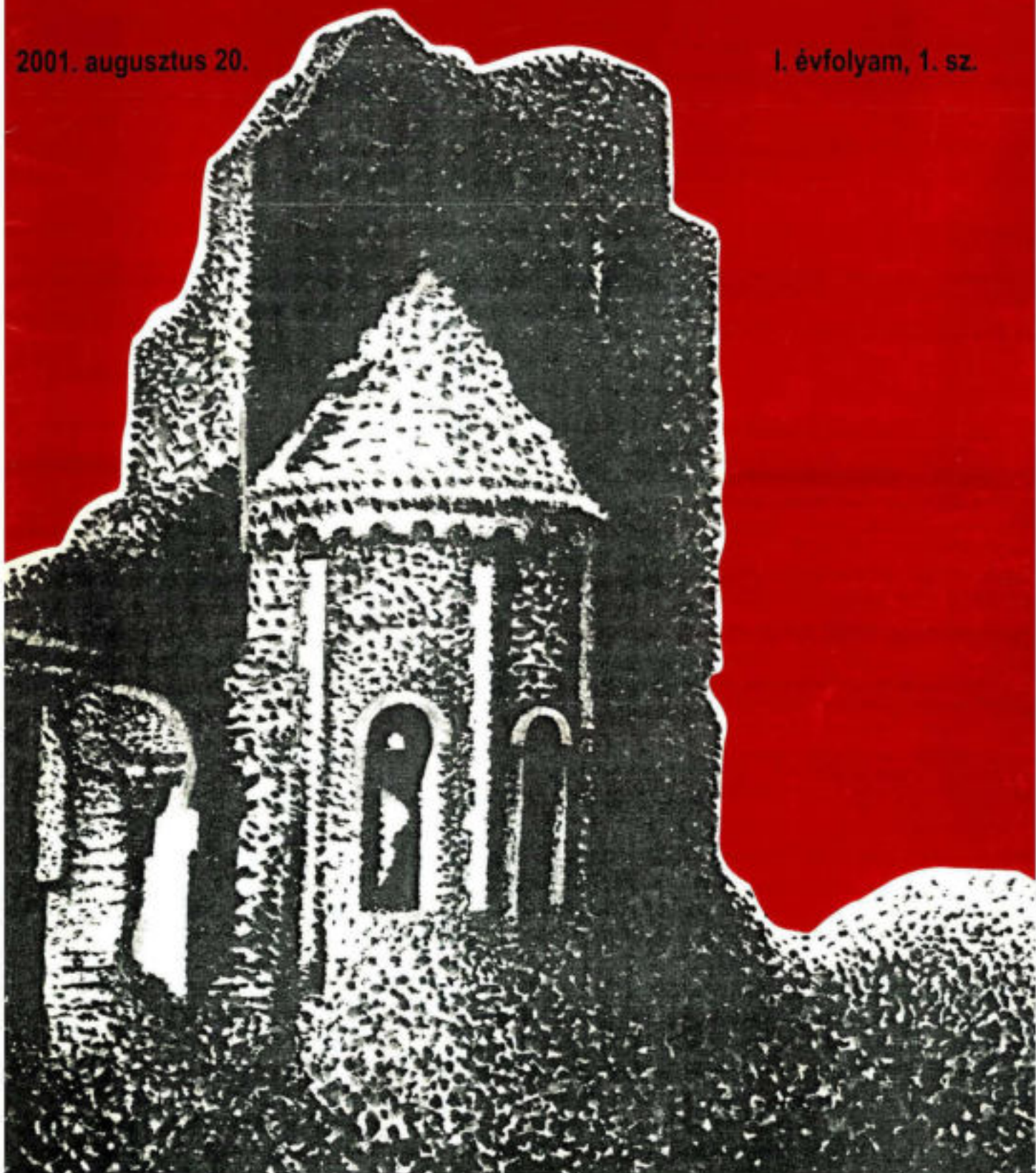
ARAKS

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2001. augusztus 20.

I. évfolyam, 1. sz.

ARACS

Nem pogány szó. Még ha úgy is hangzik. A muzsikája Európa előtti, az biztos. Hites, valós időké. Amire a kereszténység is ránőtt, amiből a kereszténység is kinőtt, amit a kereszténység is felemelt.

A háborús évek golgotás évei alatt többen azon gondolkodtunk, milyen közösséget megtartó, szakrális szertartást lehetne, s merre, a délvidéki magyarságnak kidolgozni; a keservek ugyan szinte követelték a gyors tetteket, de a szívünk mélyén tudtuk: szakralitást nem lehet szervezni, szakrális hely és esemény csak az Úr kegyelméből születik. És született.

Több irányból, szinte önmagától fordult a délvidéki magyarság a puszta fölé magasodó, eleddig jószerivel rejtőzködő romcsoda felé. A síkságunk megszokott lapos épületei mellett bazilikaként emelkedik ki az Alföld síkjából ez a fenséges torzó. Minden a semmiben. Nem véletlen vonzotta oda a legkülönfélébb helyekről a legkülönfélébb embereinket: épp a boltozata hiányzik. A kukoricaföld, a tüskés akácfácskák, kórók mellett biztos alapon állnak a hatalmas, naptól pirosuló falak. A felébe tört boltívek és oszlopfőmaradványok kis szoborcsonkjainak néma, sohase látott, sosem hallott hívására összegyűltek magyarink. A boltozat hiányzik. A romok fölött az ég boltozatára nézve évente egyszer, Szent István napja körül összegyűlnek maroknyian. Annál a Szent István-i időkben a Teremtő tiszteletére emelt – máig magasodó – óriásdedényénél, melynek éppen fedele, teteje nincs. Ezért kell a szertartás. Kellene, hiszen mindannyian érezzük, ez még nem az. S ezt sem lehet kitalálni, megtervezni. Ezt is szülni kell. Lehet, több korosztálynak, korokon keresztül.

Hogy a mindenség szóljon a Semmiben.

b.z.

GYURKOVICS HUNOR: AZ ORSZÁGÉPÍTŐ (olaj, farost 70 x 70 cm)

ARAKS

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2001. augusztus 20.

I. évfolyam, 1. sz.

TARTALOM

b.z. (Bicskei Zoltán) : Aracs

Vajda Gábor: Kísérlet a teremtő gondolkodás fölszabadítására	5
Tomán László: Magyarok közt egy európai	7
Ács Károly: Tiszteletlen óda (Vers)	9
Gubás Jenő: Magyarságtudat-hasadás	10
Hódi Sándor: Zavarodott nemzettudat	21
Horváth Mátyás: Hej, ráérünk arra még!	23
Marcsó Vilma: Tudatos asszimilációs politika a közoktatásban	25
F. Cirkli Zsuzsanna: Hogyan élhetjük túl kisebbségiként a globalizációt?	31
Tari István három verse	34
Tomán László: Egy nem létező irodalom lexikona	36
Vajda Gábor: A levelezésre várva	38
Mirnics Károly: A regionális autonómiák tagadása a szerb állampolitika gyakorlatában	40
Csorba Béla: Sebészeti osztály (Napló)	46

Első számunk munkatársai:

Ács Károly (*Köln*)

Bicskei Zoltán (*Kanizsa*)

Cirkli Zsuzsanna (*Zombor*)

Csorba Béla (*Temerin*)

Gubás Jenő (*Szabadka*)

Hódi Sándor (*Ada*)

Horváth Mátyás (*Királyhalma*)

Marcsók Vilma (*Nagybecskerek*)

Mirnics Károly (*Szabadka*)

Tari István (*Óbecse*)

Tomán László (*Újvidék*)

Vajda Gábor (*Szabadka*)

Kísérlet a teremő gondolkodás fölszabadítására

Bevezető szavak az olvasókhoz és a leendő munkatársakhoz

Az elmúlt 80 év után végre (s egyúttal az utolsó) lehetősége kínálkozik a délvidéki magyarságnak, hogy saját maga döntsön a sorsáról, pontosabban arról: valóban életben akar-e maradni. Mert anyagilag és erkölcsileg oly nagy mértékben nyomorodtunk meg az elmúlt évtizedekben (s a tehetetlenségünket egyértelműbben mérő utóbbiban), hogy félő: ma, amikor végre emberhez méltó létfeltételeket teremíthetnénk magunknak, rossz beidegződéseink akadályoznak meg bennünket önmentő cselekvésünkben.

Médiaink általában (jellemző vajdasági magyar) pragmatizmussal követik a politikai és kulturális eseményeket. Ezek viszont igen gyakran (tudatosan vagy öntudatlanul) manipuláltak. A politikusok, művelődésszervezők ugyanis általában hajlamosak arra, hogy túlzottan alkalmazkodjanak a körülmények formálta emberek tipikus lélekállapotához, már többé-kevésbé elkorcsosodott igényeihez – olykor leplezett anyagi érdeküknek (részben érthető piaccgazdasági szempontjaiknak) megfelelően. A gondolkodó, előre látni igyekvő emberek, különösen nálunk, népszerűtlenekek. A hatalmi szóra hallgatás kommunista diktatúrákban kialakult gyakorlata napjainkban is változatlanul szedi áldozatait.

Akik ezt tudják s egyedül a lelkiismeretük parancsára hallgatnak, azoknak beszélniük kell. Bűn nem biztosítani megjelenési lehetőséget, sajtóorgánumot a számukra. Ezért mindannyiunk érdekében fogunk mi most össze: a millenniumi évzáró ünnepség alkalmával.

Radikálisan művelődési szellemű folyóiratunkat az Aracs Társadalmi Szervezet alapítja azzal a céllal, hogy az eddigieknél hathatósabban szolgálhassuk a délvidéki magyarság fennmaradását s ennek érdekében a kultúráját – egy őszinte, ám csupán így megvalósítható európai „testvériség-egység” érdekében.

Jómagam 2001. április 7-én, a megalakulásunk napján a Délvidéki Tribün nevet ajánlottam. Végül Tari István javaslatát fogadtuk el. Nem azért, mert költőknek van egy Aracs című kis remekműve, vagy mert az alapító társulat ragaszkodott volna a neve kölcsönadásához, hanem amiatt, minthogy e földrajzi név által

eredetileg jelölt pusztatemplom a magyarság ezeréves ittlétének, sőt kultúrája alapjellegzetességének is a szimbóluma. E művelődési emlék önmagában is kötelez bennünket egy keresztény (keresztény) szellemű közérdekű folyóirat megindítására. A lapot egyelőre – Utasi Jenő atya és a Katolikus Egyház jóvoltából – a tóthfalusi Logos Nyomda és Könyvkiadó adja ki, kezdetben évente négyszer és mindaddig, míg alapítványi segítséggel nem önállósodhatunk. Ám témáink és céljaink akkor is világi jellegűek (az egyházon mint intézményen kívüliek), ha nagy hangsúlyt fektetünk az iskolai oktatás és a vallás összefüggő kérdéseinek megválaszolására.

A szerkesztőbizottság elképzelése szerint az Aracs a „délvidéki magyarság közéleti folyóirata”-ként fogja tenni a dolgát. Jóllehet minden jövőd cikkünk mögött valamilyen tényfedezetnek kell állnia, nem elsősorban múltkutató, adatföltáró tudományos munkák közlésére (ezeknek többnyire megvannak a fórumaik), hanem a magyarság sorskérdéseivel kapcsolatos konstruktív értelmiségi állásfoglalásokra, javaslatokra, föltárásokra, értékelésekre, ismertetésekre számítunk. A jelzett szellemben született szépirodalmi művek közlésétől sem zárkozunk el, noha a felelős értelmiségiek cselekvésre ösztönzését elsősorban az értekező próza kommunikatívabb formái (a publicisztika, az esszé, a kritika, a vitacikk, a glossza stb.) szolgálhatnák hatékonyan.

A többi között égetően fontos pl. a televízió és a rádió műsorainak, valamint a folyóiratok, a lapok, és a művelődési intézmények munkájának az elmélyült elemzése; a mellébeszél(tet)és technikáinak tudatosítása; ünnepeink, szokásaink megbecsülése; a túlhangsúlyozott nemzeti külsőségek, a csinnadrattákkal helyettesített cselekvés lényegi magyarságellenességének jelzése; az anyaországgal való kapcsolatok bővítési programjainak tanulmányozása; azoknak az okoknak a kutatása, amelyek miatt Magyarországon – Horthyék toakodásának ellentétes végleteként – sokszor teljesen magunkra hagynak bennünket vitáink eldöntésében, menthetetleneknek tudván bennünket; az

európaiság égető szükségességének és nagyvárosi hóbortjának egybevetése – az emberi viszonyok humanizálása szempontjából; a kultúra többé-kevésbé fontos vagy fölösleges külsőségeinek és lényegének megkülönböztetése; az uralkodó frázisok és a mögöttük rejtőző „majd holnap” patópáli – balkáni mentalitás kipellengetése; az emberi jogok és az anyanyelv közéleti elválaszthatatlanságának folyamatos hangsúlyozása; a kórossá fajult szolgalelkűségünk megnyilvánulásainak diagnosztizálása; a tankönyvek szakszerű vizsgálata; a magyar iskolák megteremtésének puhatolása s az oktatás korszerűsítésének előmozdítása; a diákok anyagi és pszichoszociológiai kérdéseinek taglalása; a könyvkiadás kritikája; a cselekvésprogramunk szempontjából tanulságos könyvismertető közlése; a korlátlan könyvbehozatal sürgetése; a kultúra funkcionálissá tételének szellemében a színházpolitika művelődési stratégiába való illesztése; a falu- és városkutatás folytatása; a politikusok tevékenységének mérlegelése; az autonóm ember példájának demonstrálása; az erkölcs gyakorlatának szembesítése annak elméletével; az erkölcsi érdekek emberi létérdekként való fölfogása az erkölcs-összőködés kicsinyességével szemben stb.

Ez természetesen nem jelenti azt, hogy pártalapítási szándék lappang kezdeményezésünk mögött. Még kevésbé akarunk valamelyik meglévő párt eszközévé válni. Útmutató szerepünk a magyar (és egyetemes) szellemű közvélemény megteremtésében, a magyarságmentő programok előkészítésében s a politikusok figyelmének a nemzeti-kulturális feladatokra való főlhívásában csúcsosodhatna.

Lehetőséget adunk a nyilvánosság előtti konstruktív párbeszédre. Eleve megbélyegzett emberek nem léteznek előttünk: személyeskedésnek, előítéletek szerinti véleményezésnek nem lehet helye a folyóiratunkban. Ám az eddigi föltétlen tekintélytisztelőt elvét is elvetjük, miközben annál inkább ragaszkodunk a nyilvánvaló érdek megbecsüléséhez. Műveket és munkákat, intézményeket és egyéni vállalkozásokat, fölgyorsult folyamatokat és megmerevedett állapotokat igyekszünk majd fölmérni, értékeket és hibákat tudatosítva, a megoldásokat vagy nyugtázva, vagy azok helyett jobb lehetőségeket kínálva. Arra is számítva, hogy esetleg a cikkünkre érkező válasz fogja tartalmazni a helyesebb útmutatást. Mindenekelőtt a körünkre égő problémákkal szeretnénk foglalkozni, de azért (művelődési-társadalmi) életünknek minden jótékonyan befolyásolható mozzanata érdekkel bennünket, hiszen a magyarságnak, ha valóban fenn akar maradni, a saját fejé-

vel gondolkodva sok mindent neki magának kell csinálnia, amit eddig – iszonyú áron – helyette mások végeztek el.

A Szabadkán összeállított szerkesztőbizottságunk a következő tagokból áll: Bata János, Cirk Zsuzsanna, Gubás Jenő, Gyurkovics Hunor (képzőművészeti szerkesztő), Marcsók Vilma, Tari István, Tomán László, Utsi Jenő (főszerkesztő) és Vajda Gábor (felelős szerkesztő). Azért ilyen sokból, hogy már ezáltal is növeljük a munkatársakkal és az olvasókkal való kapcsolattartás lehetőségét, vagyis, hogy „Jefedhessük” a Délvidék szerbiai részét.

Szerintünk nincs olyan, akár évtizedeken át rossz úton járó értelmiségi a Vajdaságban, akinek a magyarság és emberség szellemében fogant (változtató szándékú, átértékelő szellemű) javaslatára vagy hozzászólására ne lenne szükségünk. A történelmi idővel felelősségteljesen szembesülő, az országos társadalompatológián átlátó szerb (és más ajkú) entellektüelek mi létünkkel összefüggő megnyilatkozásainak külön örülnénk. (Viszont a kulcsszerű közlésnek, az eddigi tipikus gyakorlatnak még a gondolata is távol áll tőlünk.) Ahogyan a velünk azonosulni tudó magyarországi vagy a miénkhez hasonló kisebbségi sorsban élő (főleg erdélyi és felvidéki vagy kárpátaljai) írástudó műveire is szükségünk van. A mi délvidéki íróinktól viszont inkább olyan szövegeket kérünk, amelyeket másutt nem, vagy csak nehezen közölne.

Nincs szándékunkban külön rovatokat nyitni, mert azok magukban rejtenék a bürokratikus elgépiesedés veszélyét. Főleg ilyen atavisztikus módon: „Kelene még a kritikai rovatba legalább egy írás...”

Rengeteg olyan eddig föltáratlan, számunkra létfontosságú vonatkozása van életünknek, amelyet végre a nyilvánosság előtt – gátlások és félelmek nélkül – megbeszélhetünk. Használjuk ki az alkalmat és szóljunk hozzá a sorsunkhoz! Járuljunk hozzá a megformálásához!

Magyarok közt egy európai

Egy nappal Németh László születésének 100. évfordulója előtt hívott fel Vajda Gábor, s írást kért az induló folyóirat első számába. Már csak a jeles nap miatt, de azért is, mert nemzedékemet s különösképpen engem nem egy szál fűzött és fűz Németh Lászlóhoz, úgy gondoltam, legmegfelelőbb lesz, ha a minőség forradalmáról emlékezem meg. Induljon az Aracs egy kicsit Németh László jegyében, hisz életművének megannyi tétele, számos állítása, elképzelése áll közel hozzám. És nem felejtettem el azt sem, hogy amikor 1950 áprilisában a Híd ún. ifjúsági számának megjelenése után kitört a botrány, egyik akkori ellenfelünk, a kommunista publicisztika akkori vezértollnoka, Gál László, a Dolgozók című hetilapban megjelent cikkében Kállai Gyulának, az akkori magyarországi kommunista ideológusnak egy 1943-as cikkéből idézett, mégpedig azt, hogy a magyar írók közül ki kinek a kezét fogja: „... Illyés Gyula a Németh Lászlóét, Németh László a Kodolányiét...”, s ezen a vonalon Kállai – s nyomában Gál László – eljutott Imrédy Béláig, s Imrédy után három pontig, amelyekkel valószínűleg a szélsőséges, nyilas Szálasi Ferencre akart utalni. Akkoriban, 1950-ben, ez a gondolatmenet – amely a fasiszta, háborús bűnös Imrédyig és még tovább vezetett – súlyos vád volt, noha természetesen egy beteg, elfogult, rosszulmúlú, s nyugodtan mondhatom, bűnös eszmeiség szülöttének számít, de könnyen lehetett volna – enyhén szólva – kellemetlen következménye is. Amit annak idején Gál László leírt, az bizonyára nemcsak az ő véleménye volt, s habár nem sokkal később megváltoztak a nézetei, s maga is arra az oldalra állt, melyen azok álltak, akikkel 1950 tavaszán szembehelezkedett, felépése jelleméről, erkölcséről árulkodik. Ez is egyik példája annak, milyen közéleti és kulturális viszonyok uralkodtak nálunk a kommunista rendszer idején.

Arról a Németh Lászlóról nyilatkoztak így – és nemcsak Kállai meg Gál –, aki valójában mintaképe volt az igazi közép-európai magatartásnak, olyan mintakép, melyet ezen a területen ma is követni kellene.

Németh László ezt írta 1932-ben: „Igazán itt az ideje, hogy megismerjük testvéreinket, akikkel egy sors száraz emlőjét szoptuk”, ugyanis „mi, Duna-népek... itt élünk egy sorsközösségben, egymásról mit sem tudva”. 1940-ben ezt így részletezi: „nem egy anyától lettünk, de egy sors tejét szívtuk. Ez a közös tej út ki történetünk, társadalmunk és politikai küzdelmeink hasonlóságában.” S mintha hat évtizeddel előre jelezte volna: „A magyar Kelet népei közül való; legszorosabb sors rokonai élnek mellette – s melegíthetik. Végül. Akármilyen rendbe kell beilleszkednünk, nagy előny számunkra s a rend számára is, ha együtt illeszkedünk bele.” Így jelzi előre, ami azóta több mint időszerű lett: a kelet-közép-európai, a délkelet-európai összefogást, a nagy európai kézfogást. Ezt megerősítette az 1989-ben megjelent Sorskérdések című kötetének előszavában: „... amit én próbáltam képviselni: Kelet-Európa kis népei közt a helyünk.” Tehát – hogy visszatérjek az 1950-es Gál-féle vádakra – szó sem volt semmiféle jobboldali kézfogásról, ellenkezőleg: a XX. és XXI. század legidőszerűbb eszméinek jelentkezése volt ez.

Ha valaki össze akarná állítani az új Európa, az egységes Európa elődeinek lajstromát, elsősorban Németh Lászlónak lenne ott a helye. Mert hallgassuk csak meg, mit írt 1932-ben Új nyelvtanokra című cikkében: „Cseh, szerb, román, német: ellenség, tanítja a régi patriotizmus, én azonban a Rajnától az orosz határig az etnográfiai és nemzeti sérelmek fölött egy új vállalkozás körvonalait látom, mely testvérré teszi az ellenséges népeket, közös csillag felé tereli a farkasszemet néző tekintetet.” Mintha a múlt század végének európai kibékülését látta volna előre, s azokat az európai csillagokat, amelyek ma a kék lobogón ragyognak. Igaz, ő nem is gondolt akkor még az egész Európára, csak egy részére, Közép-Európára, s ha kissé túlozva is, de a magyarságnak is fontos szerepet szánt az új világ, az új Európa kialakításában: „Mi, magyarok, szétszórt, népekbe ékelt nép, ennek az új Európának vagyunk természetes erjesztői.” S ennek érdekében tanult kelet- és közép-európai nyelveket, mint mondta: „nagyobb hazám nyelvjárásait”.

Érdekes az a gondolatmenete is, melyet 1935-ben foglalt írásba (A magyarságtudomány feladatai): „De nemcsak ember vagyok én, hanem európai is. Beleszülettem egy kultúrába, s épp olyan kevésbé vonhatom ki magam belőle, mint sejtjeim, ha élni akarnak, vérem hatalma alól...”

Még szűkebb kör: közép-európai vagyok. Azon a földön élek, mely a tizedik században került Európa folyton mozgó határain belül... A legbelső kör a magyarság. Körülötte Európa és a kisépek öve; benne a magyar hagyomány, alatta a magyar tájak.” Az európaiság hirdetése mellett sem feledkezik meg tehát hazájáról, anyanyelvéről, történelméről: nem mond le arról, amit születésével, neveltetésével kapott.

A Reform című nagy tanulmányában, melyet 1935-ben írt, külön fejezetben foglalkozik a kisebbségi magyarsággal. Vannak talán, akik az erről a kérdésről, erről a státusról vallott nézeteit különcködésnek, arisztokratizmusnak fogják minősíteni, de mindenkinek be kell vallania, hogy abban, amit Németh László a kisebbségi sorsról mond, van legalább egy szemernyi igazság. „A kevesebb joga az élethez az, hogy különb. A kisebbség jogosítványa, ha elit tud lenni. A nemesek kevesebben voltak a hűbéri államban, mint a parasztok, de senki sem mondhatta rájuk, hogy fölöslegesek. A kis nép vagy nemesség tud lenni a népek közt, vagy lökik, amíg elkallódik.” Németh László sohasem élte át a nemzeti kisebbségi sorsot, mégis olyan pontos ez a megállapítása és üzenete, hogy mindig gondolnunk kell rá, amikor kisebbségi ügyeinket rendezzük. Különbeknek kell lennünk, hogy méltó életet éljünk. Nem tisztiségeket kell betöltenünk – habár néha ez elkerülhetetlen és szükséges –, nem karriert kell befutnunk, hanem a kisebbséget kell szolgálnunk, és egy nagy közösség érdekeit is a magunkénak kell elfogadnunk.

Trianon után kisebbségi sors sújtotta a magyarság jó részét. Ezt átérezte Németh László is, és 1928-ban írt Új reformkor felé című cikkében megszívlelendő gondolatokat vetett papírra: „Éppen mert nagyon racionalisták vagyunk, nagyon kell küzdenünk a nációkat kínzó államhatalom túlzásai ellen” – írta. „A magyarságot az ököljog halálra ítélte, s csak a lelkiismeretére ébredt Európa mentheti meg... Az integer Magyarország-nál van egy sokkal szentebb jelszó: az integer magyarság.” Napjainkban valósul ez meg: a határok feletti magyar nemzet. Ebben nemcsak helyük van a kisebbségekbe szorult magyaroknak, hanem feladatuk is. Azok a feladatok, amelyeket Németh László vázolt fel a már említett eszmefuttatásaiban. De a nemzetnek van egy

ennél magasabb rendű tennivalója is. „A kis nemzetekre óriási feladat vár – írja ugyanebben a cikkében Németh László –, nekik kell az emberiséget a nagy nemzetekre ráparancsolniuk.” Úgy tűnhet fel valakinek, hogy ez a Németh László-i gondolat utópisztikus, lényegében azonban nagyon is jelentős, hisz a kis nemzeteknek – ahogy Németh László nevezi őket – nincsenek, nem lehetnek hódító törekvéseik, nincsenek, nem lehetnek olyan igényeik, amelyek más nemzetektől lemondást követelnek, háttérbe szorítanak másokat. És mivel gyöngék, tehát nem is képesek anyagi haszonra szert tenni, nekik az emberek közötti kapcsolatok építésének szebbik oldala jut: az emberiséget hirdetni és megteremteni, terjeszteni (még) a nagyok között is, Németh Lászlónak ez az álláspontja szervesen illeszkedik humánus szemléletébe.

Számunkra különösen érdekes az, amit Németh László az 1934-ben írt Nemzeti radikalizmus című cikkében mond. (Tudni kell, hogy ez a nemzeti radikalizmus semmiben sem hasonlít például Vojislav Šešelj radikalizmusára, sem arra, amit a romániai, szlovákiai vagy franciaországi jobboldali radikálisok hirdetnek és tesznek.) Ez a radikalizmus Bajcsy-Zsilinszky Endre egykori pártjának, a Nemzeti Radikális Pártnak az eszméje: „ez a mozgalom európai is – mondja róla Németh László –, s miközben nemzeti feladatait betölti, a szocializmus új, magasabb válfaját akarja megteremteni...”

Ebben az írásában fejti ki Németh László a tájhazáról vallott nézeteit. „Adjátok vissza az embereknek a tájhazát – mondja –, tudatosítsátok körülmények és munka, lélek és láthatárral kiöltet világ kapcsolatait; a haza tapinthatóbb és szerethetőbb lesz. A nemzet életének melegezőtüzeit a tájhazák közepén kell kigyújtani – a kis egység, melyet még ismerünk, s melyben minket is ismernek, több embert enged be a nemzeti életbe, s a milliókhoz közelebb fekvő kultúrköröket teremt.” Ugye mennyire időszerű ma minálunk ez a Németh László-i elgondolás. Hisz a Vajdaság a mi tájhazánk, itt égnek a mi melegedőtüzeink, itt vannak kötelességeink embertársaink, magyarok és nem magyarok iránt. Ezekről a tájhazákról azt mondja Németh László, hogy önkormányzataik „a polgári élet fészkei”, s itt intézik a közigazgatás, a népoktatás és a törvénykezés ügyeit. Azt hiszem, hogy egy modern Vajdaság kialakításában tanulhatunk Németh Lászlótól, mint ahogy tanulhatjuk tőle – miként ezt a fentiekben kimutattam – a népek együttélését, az új európai élet megteremtését is.

Tiszteletlen óda

(A magyarokhoz, másodszor)

Kölnből kiáltom (bár Kukutyinból is
éppúgy tehetném) százfele szétfutott,
s otthon toporgó, tévé mellett
gémberedő magyarom, füledbe:

Nem vagy te nagy nép. Régi csak. És öreg.
És ez manapság nem nagyon érdekes.
Meg hát a híres, nagy, dicső múlt
hire, ha volt, kifakult erősen.

Ünnepre mégis jó ok: 1000 telén
kaptál királyt, és épp ezer év (ezer
véres-habókos pírba játszó
év) tanú rá: szeret Európa,

s nem mint babáját nyafka leányka, se
roggyant inú vén hadfi az érmeit;
megbízható barát kezéhez
fesztelenül tapadó barát kéz:

nem vár el ingyen bókot, ígéretet,
s éppúgy ne számíts tőle se holmi link
dicséretekre; hiúságod
nem legyezi, s minek is legyezné.

Meg hát, felejtse el mind, ami sérelem
felgyült s megalvadt benned; a kedvedért
senki hamut nem szór fejére.
Sors keze? Száz fene? Jó. Ne kérkedj.

Őrizd, amid van: nyelvedet, ezt a szép
játékot; Isten bábeli, egyszeri
vásárfiának szánta, s máig
isteni kincs: jelöl és kitüntet.

S add át, amid van: alkotó kedvedet,
fantáziádat, mely hegyeket mozgat.
Van mit kínálnod, van mit adnod:
más fejet, új szelet, új felállást.

Úgy ám: különbözz! Húzd ki magad! Mutasd
formádat! Az kell itt, nem a másoló
falhoz lapuló, észrevétlen
szürkeegér, neve nincsdiákja.

Igy kellesz: éber szellemű, tetterre kész,
versenyt is álló; mában egész tudó-
vel lélegezve, mélyvizét már
félni, tagadni se kell a múltnak.

Ez légy tehát! Épp másmilyen, ám azért
mégis kicsit rám visszaütő (talán
annyira csak, hogy meg ne sértsen,
hogya dumám unod és mosolygód...)

(2000-2001)

Magyarságtudat-hasadás

Az a nép, amelynek nincs megfelelő értelmiségi rétege, vagy ha idegen érdekeket szolgál, irányt veszítve csak botorkál a korban, miközben elvesz a történelmi és azonosságtudata, a jövőképe, valamint önbecsülése, míg végül hitevesztetten feladja anyanyelvét, nemzeti sajátosságait, és beolvad az egészségesebb nemzettudattal rendelkező népek tengerébe. Ez nem pótolható szórványos egyéni értelmiségi megnyilatkozásokkal vagy tevékenységgel, hanem olyan értelmiségi közéletre van szükség, amely figyelemmel kíséri az adott nép sorsát, a jövőjét és a boldogulását befolyásoló tényezőket, nem közömbös a társadalmi kóros elhajlásokkal szemben, nem húzódik vissza szűk hivatásának elefántcsonttoronyába, hanem érzékeny a környezete problémáira, amelyekre mindig reagál és véleményét a jobbítás, a társadalmi haladás érdekében nyilvánosságra is hozza.

A jugoszláviai magyar értelmiségnek bár csak egy töredéke szolgál idegen érdekeket, és sajnos épp a pozicionált, a cselekvési lehetőséget birtokló része, mégis meg kell állapítani azt, hogy az egészét tekintve nagy százaléka nem rendelkezik megfelelő nemzettudattal. Nem hajlandó vagy nem meri bátran, minden körülmények között vállalni a magyarságát, főleg nem, ha az egyéni érdekeit vagy karrierjét hátrányosan befolyásolja, még kevésbé hajlandó a nemzetéért tenni is valamit. A csökkent magyarságtudata miatt pedig alkotásait vagy tevékenységét nem hatja át az egyetemes magyar kultúra szellemisége. Régebben a jugoszláv-ságára volt büszke, sokkal jobban, mint a magyarságára, ma viszont, mivel a titói világgal már nincs mit dicsekednie, a pozicionáltak a kozmopolitizmus és a neoliberalizmus eszméjének hódolnak, tagadva a nemzeti jelleg és az egyetemes magyar kultúrához való kötődés fontosságát, a többség pedig mély hallgatásba kényszerül.

Amikor e sorokat írom, Szerbiában már hónapokkal korábban megtörtént a hatalmváltás, de a rendszerváltás sajnos még várt magára, és ezért senki sem tudja, hogy sorsunk mely irányba mozdul majd el.

A politikai rendezésről szóló nyilatkozatok most még biztatóak, csak az a kérdés, hogy amikor a sorsunk megfelelő kerékvágásba juthatna, mi számottevő népcsoportként megmaradhatunk-e? Mert nemcsak a háború utáni nyomor hat ránk bénítóan vagy szór szét bennünket a nagyvilágba, és nem is csak a szerbiai hatalom beolvasztó kisebbségi politikája, hanem azoknak a jugoszláviai magyar értelmiségi csoportoknak a mind kifejezettebb gáncsoskodása is, amelyek most, de a múltban is a nacionalista szerb hatalom védőszánya alatt tevékenykedtek, illetve tevékenykednek, és ha ma nem is kifejezetten bolsevista eszméket követnek, de a negatív értelemben vett (ál) liberalista, (ál)kozmetopolita irányvonalon mozogva, valamint a hatalmi pártok kegyeit keresve és a megszerzett pozícióikat óvva, számunkra destruktív tevékenységet folytatnak.

A jugoszláviai magyar értelmiség sajnos erkölcsileg (minimum) három részre szakadt. Az egyik oldalon állnak a régi és a mostani hatalmat mindenben kiszolgáló értelmiségiek, s mivel Szerbiában a valódi rendszerváltás még nem következett be, így a befolyásuk minden területen nagymértékben érezhető. A másik oldalon vannak a szóhoz alig jutó, politikailag nem kompromittáltak, akik a gáncsoskodások ellenére, bár sajnos szervezetlenül, de erejükhöz mérten tevékenykednek a délvideki magyarság érdekében. Ha ezt az erőt valaki összefogná és a megfelelő irányba koordinálná, jelentős eredményeket lehetne felmutatni. Köztük, félúton állnak azok, akik bár nem részesei a hatalomnak (sokan közülük ezt nem is igénylik), de munkájukat anyagi juttatásokért hajlandóak felajánlani. Igaz, hogy ezeknek a munkáknak, alkotásoknak a többségéről nem lehet sok rosszat mondani, sőt nagy többségük publicisztikai, irodalmi vagy dokumentáló értéket képviselnek, egy dologban mégis el kell őket marasztalni: ezek az írások nem a jugoszláviai magyarság leglényegesebb gondjait tárják föl, hisz akkor nem is lenne a hatalom részéről igény rájuk. A szerzők szigorú öncenzúrázás révén csak olyan témákat választanak, amelyek semmiképp sem bírálják vagy sértik a hatalmat.

Ilyen viszonyulással viszont a múltban sem tudtuk, de még inkább a jövőben sem leszünk képesek a jogainkat érvényesíteni, és ez idővel közösségünk pusztulását okozhatja.

Értelmiségünk legveszélyesebb rétegét mégis az első csoportba tartozó köpönyegforgatók képezik, akik hajlandók bármilyen hatalmat kiszolgálni, csak azért, hogy az „értelmiségi elit” szerepét eljátszhassák. Ennek a színváltotatásnak, a mimikrizálásnak, vagy ahogy Határ Győző fogalmaz „a vedlés természetrajzá-
nak” a legfőbb szabályait a következőkben határozza meg. Először le kell választani a „vedlésképteleneket”, mert akadályozzák a vedlést. Másodszor, beolvasztani minden „vedlésre képest”, akár alulról, akár felülről jön, mert „szükség van a neofiták dühös buzgalmára, csak úgy mint a vérfrissítésre.” Harmadszor „megalkotni a tömegkommunikáció új eszközeit”, mert „az Új Aranylegendához az új Arany Szótár” is szükségeltetik, hozzá kellő „ingoványos csizmadiafilozófiával,... templomhangulattal,... és üdvös szövegkódosítással.” Végezetül betáplálni ebbe az elitbe a tudathasadásos lelkiállapotot, amelynek a cinizmus a legfőbb sajátossága. Ettől az értelmiségi rétegtől, és ez vonatkozik a hatalmon lévő magyar pártok vezető rétegére is, annak ellenére, vagy éppen azért, hogy hajlandó minden hatalmat kiszolgálni, és így a közéletben mindig jelen van, mégsem lehet semmi érdemlegest elvárni, hisz ezt a csoportot sohasem a közösség, még kevésbé a magyarság, hanem a saját karrierje érdekli. A dologban csak az a sajnálatos, hogy lényegében vagy legalább is jelentős mértékben ez a csoport irányítja a jugoszláviai magyar kulturális életet, s az ilyen szemléletmóddal és magatartással sohasem a délvidéki magyarság, hanem a hatalom érdekeit képviseli.

Ez a század az információszerzés és a tudás hatalmának az évszázada lesz. E tekintetben viszont a jugoszláviai magyarság katasztrofális, a végsőkéig kiszolgáltatott helyzetben van. Iskoláink a magyarellenes tantervek miatt nem a magyar nemzeti tudatot erősítik, a pedagógushivatást pedig az állami hatalmak a végsőkéig lejáratják. Így hivatástudatból csak néhány megszállott választja ezt a pályát. A magyar pedagógusok nagy többségét az arra alkalmatlanok, a divatosabb egyetemekről kihullottak tömege képezi, aminek a következménye az oktatás nagyméretű minőségromlása. Ma már azon sem csodálkozik senki, hogy Szabadka központjában olyan magyartanár tanítja az anyanyelvet, aki nem ismeri a helyesírást, vagy egy másik kisvárosban a magyar szakos nem hajlandó magyar köl-

teményeket a gyermekekkel megtanítani. Ezért a magyarságtudat-hasadásos állapotért természetesen a pedagógusképző intézetek is felelősek, mivel a nemzettudat formálása a pedagógusképző tanszékeken a legtöbb tanár szemében tabu téma és fölösleges. E szomorú helyzet ellenére a pedagógustársadalom mégis megbecsülést érdemel, mivel a botrányos fizetések ellenére vállalja a magyar fiatalok oktatását.

A mind kifejezettebb pedagógushiány, a magyar középiskolák elsovadása és a magyar iskolarendszer szétziláltsága sajnos arra ösztönzi a tanulók egy jelentős részét, hogy szerb tagozatokra iratkozzon. De még ennél is veszélyesebb az a mind kifejezettebb törekvés, hogy a magyar tanulók továbbtanulásakor nem a négyéves, hanem az alacsonyabb képesítést nyújtó hároméves inasiskolákat választják, ezért az egyetemekről mindinkább kiszorulnak. Így viszont a magyar értelmiségi réteg reprodukciója nem lehet kielégítő.

Ha még számításba vesszük, hogy már évek óta épp az értelmiség hagyta el a legtömegesebben a szülőföldjét, akkor érthetővé válik, hogy a délvidéki magyarság egyre inkább értelmiségi és vezetői réteg nélkül marad. Igaz ugyan, hogy a jugoszláviai magyar sajtóban megjelentek olyan vélemények is, hogy nem az értelmiségnek, hanem a politikusoknak a feladata a vezetés, csak azt hallgatják el ezek a nyilatkozatok, hogy számunkra nem lehet közömbös, milyen képzettségűek a mi politikusaink. A politikában is, mint minden más szakmánál vagy hivatásnál ugyanis a rátermettség mellett a tudás elengedhetetlen követelmény, és az a legszerencsésebb, ha egy közösségnek a politikusgárdája az értelmiségiek köréből szerveződik. A jugoszláviai magyarság e tekintetben is nehéz helyzetben van. Nem kívánok ez alkalommal belebonyolódni a politikába, de azt mindenképp meg kell állapítani, hogy a jugoszláviai magyarság sorsát nagyon sokszor az arra alkalmatlanok, sőt gerinctelenek irányították. Politikusaink között még ma is sok a fölfelé bölogató, lefelé meg taposó egyén, a könyöklő sarlatán vagy az önös érdekeit a társadalom érdekei fölé helyező ügyeskedő. Ezért sokan viszolyognak a politikától, pedig a néppel nem megutáltatni kellett volna a politikát, hanem a politikai műveltségét magasabb szintre emelni. Mindez azzal magyarázható, hogy a nemzettudat sorvadásából eredően meghasonlott a lélek és az erkölcsös magatartás értékét veszítette.

A magyarságtudat hiánya sajnos a jugoszláviai magyar értelmiség szinte minden működési területén fellelhető, ami miatt az egyetemes magyar kultúrához

kötődő kapcsolata mind lazábbá válik. Ennek viszont az a következménye, hogy a délvidéki magyarságnak mind kevesebb a kapaszkodója, a támasza a nemzeti azonosságának megtartásában, ami előbb-utóbb a teljes beolvadáshoz vezet. Vegyük górcső alá ezt a problémát eddig nem vizsgált és elemzett összefüggéseiben.

Képzőművészeti élet

A magyar kisebbségek művészete, így a képzőművészet is, az egyetemes magyar és a nyugat-európai keresztény kultúra elvitathatatlan része. „Gyökerei és hajtása, a kortárs alkotók nem az ortodox, bizánci kultúrából merítkeznek. Minden szálon elvághatatlanul, 82 év után is a magyar kultúrához tartoznak. Függetlenül az erőszak szülte határoktól.” (Hajdú Demeter Dénes) E megállapítás az erdélyi, a felvidéki és a kárpátaljai képzőművészetre mindenképpen érvényes. Elég csak megemlíteni Kós Károly, Szervátusz Jenő és Tibor, Gy. Szabó Béla vagy Páll Lajos művészetét, a kárpátaljai Horváth Anna kerámiáit és szobrait, vagy a felvidéki Szabó Gyula alkotásait. Ez a művészet az egyetemes magyarság kultúrájából, történelméből, néphagyományából, életfelfogásából táplálkozik. Alkotói millió gyökérrel kötődnek e nép világához. Az ilyen művészekből „soha sem lesz internacionalista bolsevik, vagy ennek továbbfejlesztett példánya, kozmopolita világfi. Az ilyen, Isten áldta-verte művészember, megmarad erkölcsi elveihez ragaszkodó, hűséges magyar alkotónak. Aki úgy válik európaivá, hogy a magyar lelkiséget és a nemzeti érzést modern szemlélettel, tökéletes mesteri tudással felvértezve az egyetemes művészet eszközeivel önti formába.” (Hajdú Demeter Dénes). A kisebbségben élő művésznek mindemellett más, több feladata is van. Művészetével adjon hangot a határon túlra kényszerült magyarság gondjainak, örömeinek, részese, hordozója legyen közösségi problémáinak, és mindezt tudatosan vállalja is.

A jugoszláviai magyar képzőművészet sem gyökértelen. (Igaz, hogy az utóbbi 56 év kommunista, majd nacionalis időszaka sajnos nem ismeri el a „jugoszláviai magyar képzőművészet” meghatározását. Szükséges azonban megjegyezni, hogy néhány éve a JMMT szervezésében létrejött ugyan egy időszakos vándorkiállítás, amely a jugoszláviai magyar festőket kívánta egybefogni, de a „testvériség-egység” elve továbbra is érvényesül. Ennek ürügyén a kiállításon szerb alkotók is jelen vannak, ezért ezt a rendezvénysorozatot nem lehet a jugoszláviai magyar képzőművészet sereg-

szemléjének nevezni.) A két világháború közti években, de közvetlen a háború utáni időszakban is a délvidéki magyar alkotók szorosan kötődnek az egyetemes magyar képzőművészethez. Húsvéth Lajos, Balázs G. Árpád, Baranyi Károly, Farkas Béla, Almási Gábor vagy Pandúr Lajos művészete rá a példa. A Nagybányai Művésztelepnek is voltak vidékünkön látogatói, s ez a stílusukon is fölfedezhető. Az újabb generációk soraiban azonban már hiába kutatnánk hasonló kötődések után, ennek a nyomára sem bukkanhatunk.

Nézem a kiállításokat, amelyekből hetente több is van, halgatom a nyilatkozatokat és a kritikákat, és eluralkodik rajtam a kiábrándultság, mert képzőművészeink nagy többségének rólunk, jugoszláviai magyarokról, nincs semmi mondanivalója. A képeken általában idillikus, már-már giccses táj, fák, bokrok, romos tanya látható, amelynek a látványa nem kelt a nézőben semmiféle érzést, gondolatot. A képzőművésznek a szemlélő számára nincs semmi mondanivalója, hisz ezek az alkotások nem is ezzel az indítással készültek. Valószínűleg csak az volt az alkotó célja, hogy a kispolgári ízlést valamilyen formában kielégítse, vagy a különféle izmusok utánzásával készült alkotásokkal gondolati szegénységét palástolja. A témaválasztásnál nem veszik figyelembe az egyetemes magyar kulturális értékeket, a történelmet, népünk sorskérdéseit, mert nem is ezzel a szándékkal nyúlnak a témához, így nem is várható el, hogy rólunk bármit is el szándékoznak mondani. Én még nem találkoztam a vidékünkön olyan művésszel, aki a művészetéről hasonlóan vallott volna, mint például Szervátusz Tibor: „Az én célom az, ha magyarul beszélünk, akkor tudnunk kell azt is, hogy nekünk nem csak a nyelv az anyanyelvünk, hanem ahogy már Kodály is megmondta, a zene is épp olyan anyanyelvünk, mint a beszéd. De éppen ilyen anyanyelvünk és régente sokkal inkább az volt, a magyarság művészeti megnyilvánulása is. Én ezt magyarul akartam elmondani. Ennek a magyar népnek, aki itt él. És nem mai nyugati nyelven és nem régi nyugati nyelven, nem görög nyelven.” Létezik-e ma ilyen jugoszláviai magyar képzőművészeti nyelv, amely a magyar kultúrából, a magyar történelemből vagy a magyar életből fakad, amely millió gyökérrel kapaszkodik az egyetemes magyar kultúrához, amelynek nyelve is, bár rendelkezik a helyzetéből adódó sajátosságokkal, de lényegében az egyetemes magyar kultúra vonulatába tartozik. Létezik-e ilyen értelemben délvidéki magyar képzőművészet, mint ahogyan létezik ilyen szellemiséget is tükröző erdélyi vagy felvidéki? Képzőművészeti múltunkról még el lehet ezt mondani, de a jelenkorról már kevés-

bé. Alig lehet vidékünkön fellelni olyan ma élő és alkotó szobrászt, festőt vagy keramikust, aki témaválasztásában a magyar történelem mozzanatait, tragédiáinkat vagy dicsőségeinket, kultúránk nagyjait ábrázolta volna, vagy néphagyományainkból, legendakincsünkől merített volna ihletet magas színvonalat képviselve. Igazságtalanok lennénk, ha nem említenénk meg azt a pár kivételt, akik legalább részben vagy olykor-olykor visszanyúlnak a gyökerekhez. A zentai Verebes György és Mezei Erzsébet, a székelykevei Péter László, a szabadkai Nemes Fekete Edit és Gyurkovics Hunor alkotásai némi reményt jelentenek egy délvidéki magyar képzőművészeti nyelv megteremtéséhez. Külön kell szólni Dudás Antal és Urbán Gábor munkásságáról. Dudás festményein ugyanis egy eltűnő világot jelenít meg szociografikusan, a falu és egyben a jugoszláviai magyarság pusztulását. Az egykézésből eredő magárahagyatottságot, a kilátástalan öregkort és az elszármazottak szomorú, otthonra vágó emlékeit tárják föl ezek a képek, rádöbbenve a nézőt az utódnélküliség nemzetpusztító bűnére. Urbán Gábor pedig talán az egyedüli festőnk (volt, mert már évek óta Magyarországon dolgozik), aki neves magyar költők, mint például Nagy László költészetét a képzőművészet eszközeivel is megjelenítette magas hőfokon. Természetesen a felsorolás nem a teljesség igényével készült.

A felsoroltak ellenére mégis azt kell megállapítani, hogy a jugoszláviai magyar képzőművészet nem rendelkezik olyan alkotóval, aki például Szervátiuszhoz hasonlóan 13 évig vésné, gyötörné a fekete andezit kőtömböt, hogy Ady portréját megalkossa, és benne az egész magyarság sorsát elmondhassa. Ezért összegezőként sajnálattal kell megállapítani azt a szomorú tényt, hogy az egyéni fölvilanásokat kivéve, a jugoszláviai magyar képzőművészet nem a magyar kultúrában gyökerezik.

A félreértés elkerülése végett azt mindenképp ki kell hangsúlyozni, én nem azt óhajtom, hogy minden képzőművészünk a témáját a magyar kultúrából merítse, de azt igen, hogy gondolatokat közvetítsen, hogy legyen mondanivalója rólunk, az emberiségről, a világról, és ha módjában áll, akkor tegye azt a mi anyanyelvünkön, de semmiképp sem gyökértelenül. Mert minden fölfedezés, találmány, értéket teremtő új stílusirányzat, még a legegényibb is, nem légüres térben, minden előzmény nélkül keletkezett, hanem az előző korok kultúrájából táplálkozott. Gyökeret verni pedig csak hazai talajba lehet, vagy ha mégsem, akkor az már a nemzetváltás mezsgyéjén mozog.

A legelszomorítóbb a helyzet az építészetünkben. Annak ellenére, hogy városaink, településeink a századforduló magyar építészetének a stílusjegyeit tükrözik, főleg a magyar szecesszió dominál, az utóbbi 80 évben épült épületeken mégis mindenütt egy idegen stílus a jellemző. El kell ismerni ugyan, hogy Magyarországon is a kommunizmus időszakában a rendszer szellemében fogant stílustalan kockaépületek voltak divatban, mégis lett volna lehetőségünk, például az egyházi építményeknél a hagyományainkat életre kelteni. Erre nem lehet mentség a szűkös anyagi lehetőség. Ezzel kapcsolatban azon is el lehet töprengeni, hogy amikor a délvidéki magyarság nemzettudat-hiánya már a teljes beolvadásunk rémképét vetíti elénk, a most épülő templomainknak védszentjei miért nem lehetnek magyar szentek? Most, a kereszténységünk ezeréves évfordulóján, miért ne lehetett volna az Árpád-házi szentek közül védőszentet választani, ezzel is erősítve nemzeti önbecsülésünket? De erre a nemzettudat-hasadásos helyzetre senki sem ad magyaríratot. Némi reményt nyújtanak ugyan Horváth Lehel építőmérnök és Tóth Vilmos építész organikus stílust követő alkotásai, vagy a nagy ritkán fel-felbukkanó Makovecz Imre által tervezett épülettervek, de a délvidéki sárba ragadt izlésünk a továbbiakban is meggátolja minden szép álom valóra váltását.

Hogy képzőművészetünk gyökértelensége és semmitmondása vagy a tömeges igénytelenség miatt kap mégis pozitív elbírálást, annak csak az lehet a magyarázata, hogy kritikusainkat nem érdeklik ezek a problémák. Nem tartják fontosnak ezeket a hiányosságokat vagy azért, mert nem magyar nemzetiségűek, illetve nem magyar érzelműek, vagy mert nem ismerik, de nem is érdeklik őket a mi sorskérdéseink. Sőt, minden magyar vonatkozású dolgot elítélnek, kigúnyolnak, és ha lehet, létrehozását meg is gátolják. Tipikus példa erre Kalmár Ferenc szoborterve, amelyet Szabadkán, a honfoglalás millecentenáriumán akartak felállítani, de épp az említett szellemiségű szakemberek (köztük magyarok) ellenvéleménye miatt ez füstbe ment. A leírtakban az a legelszomorítóbb, hogy a magyar szellemiség és tudat terjesztésének épp a hatalomhoz dörgölődő és a hatalmat bitorló magyar értelmiségiek a legbuzgóbb kerékkötői.

Zenei élet

A jugoszláviai magyar zenei élet a '80-as és a '90-es években, a kedvezőtlen körülmények ellenére is, színvonalasnak, feifelé ívelőnek mondható. Ez a megállapítás mind a klasszikus, mind a népzeneire vonatkozatható. A teljes valóság azonban az, hogy a jugoszláviai magyarság zenei műveltségét tekintve két részre szakadt. Létezik egy igen jelentős réteg, amely szolid zenei képzettséggel rendelkezik, rendszeres koncertlátogató, sokszor maga is amatőr muzsikus, illetve a népzene kedvelője, gyűjtője vagy aktív művelője. A másik oldalon pedig áll a tömeg, amelynek zenei igénye megrekedt a legsilányabb műdal és a muskátli zene színvonalán. Természetesen az ilyen fajta megoszlás a legtöbb nemzetnél vagy népcsoportnál jelen van. Itt most lényegesebb az a kérdés, hogy a mi esetünkben ezért ki, és ha van ilyen, akkor az mennyiben felelős. Elsősorban az értelmiség felelősségét tartva szem előtt, szükséges ezt a vizsgálódást elvégezni, elemezve a zenei oktatást, a népművelést, a médiumok ez irányú szerepét, a zenei közéletet stb.

Dicséretre méltó az a tény, hogy a jugoszláviai magyarság, számarányát tekintve, megfelelő számú zeneszerzővel rendelkezik. Még biztatóbb az, hogy itt minden korosztály képviselve van, és minden generáció a munkásságát a magyar zene hagyományából építi fel. Főleg a népdal ihleti meg zeneszerzőinket, mint például Király Ernőt, Megyeri Lajost, Molcer Mátyást vagy Verebes Ernőt. Főleg Megyeri Lajos munkássága kiemelkedő, de sajnos, amint az már felénk lenni szokott, külföldön elismertebb, mint itthon. A magyar zeneművészek szintén magas színvonalat képviselnek. Tehát e téren létezik egy jugoszláviai magyar zenei anyanyelv, amely szorosan kapcsolódik az egyetemes magyar zeneművészethez. Az viszont már sajnálatos, hogy e zeneszerzők tevékenységét a közönség részéről egy óriási közöny övezi. Ékes bizonyíték erre az a szégyenletes kisszámú hallgatóság, amely a jugoszláviai magyar zeneszerzők koncertsorozatán megjelenik. Még a helybeli zenetanárok sem tartják sokszor érdemesnek meghallgatni kollegáik alkotásait. Ez arra enged következtetni, hogy a hangversenyek közönségének egy jelentős része előítéllettel viseltetik az itteni zeneszerzők munkája iránt, s sznobizmusból vagy azért, mert az új stílust és irányzatokat nem képes könnyen befogadni, nem kíván részt venni e rendezvényeken.

Örömdetes dolog viszont az utóbbi évtizedekben a népzene reneszánsza. Arról, amiről a II. világhá-

ború utáni években azt feltételeztük, hogy e vidéknek nincs is jelentősebb népdalkincse, a kutatások és a tartó gyűjtések nyomán bebizonyították, hogy mi sem vagyunk e téren szegényebbek másoknál. Ebben legjelentősebb érdeme van dr. Burány Bélának, Bodor Anikónak, Szöllősy Vágó Lászlónak, Király Ernőnek, Dudás Anikónak és még néhány elszánt gyűjtőnek. Az utóbbi években az archaikus vallásos énekek gyűjtése vett lendületet, ami a kommunista időszakban el sem volt képzelhető. De nem csak a gyűjtés, hanem a zenélés, a dal, a tánc is új lendületet kapott, és az a biztató, hogy ezt főleg a fiatalok karolták föl. Az utóbbi években egy egész csapat népdalénekes, zenész, táncos, illetve zenekar robbant be zenei életünkbe, s ők nemzetközi téren is az élvonalhoz tartoznak. A népnevelés és az önképzés itt csodát tett, de e csodának része az anyaországból érkező mind nagyobb méretű információáradat, és egyáltalán a fiataloknak ez a magatartása, hiszen tiltakozásként is felfoghatjuk az utóbbi években megerősödött magyarellenes, a nemzetet veszélyeztető nyomás ellen, amire ellenreakcióként ilyen módon válaszoltak.

Ennyi örömdetes dolog sajnos már nem mondható el a hivatalos zenei oktatásról. Az általános iskolákban az énektanítás már évtizedek óta tized- vagy huszadrendű tantárgy, ha oktatják is, azt nem magyar szellemben teszik, a magyar zenét és a népdalt csak mutatóba mint a „testvériség és egység” egyfajta bizonyítékaként említik. A Kodály-módszer a jugoszláviai iskolákban, ha nem is kifejezetten tiltott, de semmiképp sem kívánatos. Annak ellenére, hogy a zeneiskolai oktatásunk magas színvonalú, kiváló zenészeket nevelnek, de a Kodály-módszert itt sem alkalmazzák, pedig a kecskeméti Kodály Intézet alig 100 km-re van például a szabadkai zeneiskolától. A magyar zene és a népdal oktatásának hiánya, de azt is mondhatnánk tiltása a hatalom részéről, a megsemmisítésünk, beolvasztásunk tudatos eszköze. Ezért nagy felelősség hárul a magyar iskolák pedagógusaira, mert ha ők egészséges nemzettudattal rendelkeznek, akkor a tiltás ellenére is módot találnak becsempészni az oktatásba, beoltani a tanulóba a magyar zene és a népdal szeretetét. A gond csak az, hogy a tanító- és tanárképző karokon nem képeznek ilyen szellemiségű pedagógusokat, a hatalom magyarellenes politikája miatt nem képesek egészséges nemzeti szemléletű és lelkületű pedagógusokat nevelni. Ezért ebben a küzdelemben csak azokra az oktatókra számíthatunk, akiket a családban megfelelő nemzettudattal vértettek föl. Ha viszont szá-

mitásba vesszük azt a tényt, hogy a kisebbségi sorsban felnövők harmadik vagy negyedik generációjánál tartunk, akiknek a magyar kultúráról szerzett ismeretük végtelenül hiányosak, hisz az iskolában erről nem hallhattak semmit, így magyarságtudatuk sem megfelelő. Ezért mind kevesebb az esély arra, hogy a gyermekekben a család alakítsa ki a megfelelő nemzettudatot, ami olyan pedagógusokat tudna a későbbiekben biztosítani, akik a magyartalan tantervek ellenére is, tudatosan vállalva magyarságukat, nemzeti szellemben hajlandók nevelni a fiatalokat.

Még elszomorítóbb a helyzet az elektronikus média zenei műsorpolitikáját illetően. Pedig a népszerűségben rájuk vezető szerep hárul, hisz a tömegekre a legnagyobb hatása a tévének és a rádióknak van. Ezért az ott dolgozó értelmiségieknek e vonatkozásban óriási a felelősségük. Mivel a zenének nemcsak szórakoztatási célja van, hanem léleknevelő is, ezért a rádióknak valamint a tévének is „egyrészt ki kell elégítenie előfizetői túlnyomó részének a jogos igényeit ... a szórakoztató zene irányában, másrészt nyomról-nyomra, lépésről-lépésre magasabbrendű zenekultúrát kell a sok százezer rádióhallgató lelkében elültetni” (Káldor János). Természetesen ezt nagyon vigyázva, körültekintően kell végeznie, hisz a rádióhallgatók nagy többsége amint meghallja, hogy a műsorban majd komolyzenét fognak sugározni, rögtön elcsavarja a rádiót. Biztos az, hogy a zenei szerkesztőt kétségek gyötrik az arányok meghatározásakor, de az olyan egyoldalúság, ami például a Szabadkai Rádióban jelen van, már megengedhetetlen. Mert nem követ-e el bűnt az a zenei képzettséggel rendelkező értelmiségi, aki a jugoszláviai magyarságot zenei analfabetizmusra ítéli? Mélyen erkölcstelen és elítélendő dolog, „ha valaki olyan kulturális árut, portékát ad el az egyszerűbb embereknek, amellyel ő maga nem él, sőt azt megveti, lenézi. A jó üzlet miatt azonban gátlástalanul él a társadalmi hierarchia alsóbb szintjén élő néprétegek ízlésének, igényességének primitív szinten tartásával.” (ifj. Fasang Árpád) Ez a magatartás sajnos mind a jugoszláviai magyar tévében, mind a magyar műsorokat is sugárzó rádiókban jelen van, ami miatt az ott dolgozó értelmiségieket tartom felelősöknek. A kis számú és gyenge hatósugarú kereskedelmi médiumoknál ez a hozzáállás még valamennyire érthető, ami nem jelenti azt, hogy meg is bocsátható, de a közszolgálati tévé és rádió esetében ez a magatartás már társadalmilag károsnak mondható. Itt elsősorban az újvidéki, valamint a szabadkai tévét és rádiót kell görcső alá venni. Főleg a Szabadkai Rádiót, mivel a többi a szerb nacionalista hatalom teljes irányí-

tása alatt áll, így érthető, hogy nem a délvidéki magyarság érdekeit kívánja szolgálni. A Szabadkai Rádió viszont a magyar többségű szabadkai és magyarkanisai önkormányzat hatáskörébe tartozik, ezért jogosan várhatnánk el, hogy a magyarság kulturális felemelkedését segítse, amellel, hogy szórakoztat is. Ezzel szemben mi tapasztalható? A klasszikus zenének a Rádió műsorában már évek óta hírmagja sincs, de nemcsak a komolyzene van száműzve a műsorpolitikából, hanem az egyházi zene, a könnyebb fajsúlyú, de épp olyan értékes operett, a régi magyar zene, sőt még a mindenki által élvezhető csárdások és nóták sem kapnak elég teret. Ehelyett vég nélkül közvetítik az értéktelen, idegen nyelvű diszkózenét, amelyre csupán egy szűk hallgatósági kör tart igényt. E zenei műsorpolitikának a legelfogadhatatlanabb és bírálatot érdemlő része mégis a zenés üdvözletek zenei anyagának minősége. Az még csak érthető, hogy egy közszolgálati rádió úgynevezett „muskáti”-zenét is sugároz, de az megbocsáthatatlan, hogy ezt olyan zenekarok szerepeltetésével teszi, amelyeknek a zenei produkciójuk már-már minősíthetetlen. Nem csak a hangszerelés ismeretlen a számukra, de nagyrésztük a kottát sem ismeri. Hamisan, pontatlanul játszanak, ismeretlen előtűk a légzéstechnika, a kulturált éneklés követelménye, a dalok szövegei a jó ízlés határát súrolják, és ennyi hiányosság ellenére mégis helyet kapnak a műsorban. Ezzel a műsorszerkesztő tudatosan terjeszti az igénytelenséget, zülleszt a lakosság zenei műveltségét, zenei analfabetizmusra ítélve a délvidéki magyarságot, annak a gondolata pedig már föl sem merül benne, hogy a rádió ízlést is formálhatna, és kulturált szokásokat alakíthatna ki.

Tudom és elismerem, hogy a Szabadkai Rádió nehéz helyzetben van, amikor ezerrétegű hallgatóságát jól akarja szolgálni. Nem kétséges, hogy a könnyűzene sugárzását megfelelő mennyiségben, minőségben és a magyar, valamint az idegen nyelvű zeneszámok ésszerű arányát szem előtt tartva kell megtennie, de a rádióban dolgozó értelmiségnek „ezen kívül arra is kell törekednie, hogy ... a zenei ízlést és műveltséget megfelelő zenei előadások, magyarázatok, nem unalmas, de könnyen érthető, élvezetes zenei rádiopedagógia útján fejlessze.” (Káldor János). És mivel ez a rádió a magyar kisebbség intézménye is, az is a feladata lenne, hogy a műsorával, amiben a zenének kiemelt szerepe van, a nemzettudatot is erősítse. Zenei műveltségünk fejlesztésében ez lenne az egyik, de az is lehet, hogy a legfontosabb feladata.

Színházi élet

A jugoszlávai magyar hivatásos, illetve amatőr színjátszásról a médiumokban bár nap mint nap jelenik meg valamilyen tudósítás, interjú, kritika, bemutató-előzetes, stb., mégis, ha valaki ennek az értékelésére szánja rá magát, annak többszörösen meg kell fontolnia azt. Főleg azért, hogy a jobbitás szándékával írt bírálat ne hogy a kiábrándultság vagy a sértődöttség miatt visszavesse a munkát. A jugoszlávai magyar közéletben ugyanis bármiféle alkotás kritikáját, ha az nem egyértelműen pozitív, az alkotó a személye iránti sértettségként könyveli el. Ilyenkor nem használ a legmeggyőzőbb érvelés vagy a tények felsorolása sem, mert az esetleges válasz nem a bírált tárgyra, hanem a bíráló személyére szorítkozik, és a megbírált nem a maga igazát bizonygatja, hanem a kritikus tudását, képességeit vagy a bírálatának jogosságát kérdőjelezi meg. Így a jugoszlávai magyar kultúra kritikája vagy csak dicsérő vagy személyes vádaskodásba torkollik, és ezt a kritikusok általában nem hajlandók vállalni. Emiatt sokszor az értéktelen alkotások kapnak nagyobb publicitást, de az sem ritka, ha csak ezekről ír a sajtó. Ami még elszomorítóbb, hogy emiatt a nem őszinte értékelések miatt nem alakulhat ki egy egészséges irodalmi, művészeti, publicisztikai, közéleti vita, ami az értékek megszületését serkentené. Ezt még bonyolítják a különböző érdekcsoportok párharcai, aminek az a következménye, hogy a csoporton belüliek alkotásairól csak jót szabad írni, mert ezt várja el a párt- vagy a csoport-ideológia, a másként gondolkodók vagy az eretnekek munkáit pedig erény elmarasztalni.

Vállalva e veszélyeket, mégis megpróbálok egy szubjektív értékelést adni arról, hogy mennyire van jelen az egyetemes magyar kultúra a jugoszlávai magyar színjátszásban. Mindenképp ki kell hangsúlyozni, hogy ez az értekezés nem esztétikai bírálatot kíván mondani, nem a színjátszás színvonalát akarja feltérképezni, csupán azt vizsgálja, hogy Thalia papjai az egyetemes magyar kultúra révén mennyire tudják a jugoszlávai magyar kisebbségben erősíteni a nemzeti öntudatot, az anyanyelv szeretetét, mennyire szolgálják a megmaradásunkat, a lakosság művelődését és mindenképpen azt, hogy ezt a nemes feladatot mennyire tudatosan vállalják.

Gerold László a Száz év színház (Forum, Újvidék, 1990.) című könyvében a magyar színház szerepét az első világháború végéig a következőkben határozza meg: „a nyelv művelése, a nemzeti kultúra szol-

gálata, az erkölcsi jobbitás, a kellemes időtöltés, a műveltség terjesztése, a hazafiasság ápolása, a közéletiség, a politizálás, a létezés bizonyítása, a mulattató kikapcsolódás, stb.”. Természetesen mindezek a funkciók a különböző korokban és politikai helyzetekben más-más hangsúlyt kaptak és a színház feladatkörében különböző mértékben tükröződtek. Azt azonban meg kell állapítani, hogy a magyar társadalom felívelő korszakaiban, mint például a felvilágosodás korában vagy a reformkorban, a nyelvművelés és a nemzettudat erősítése a színjátszásban kiemelt szerepet kapott. A trianoni békediktátum után a határon túlra szakadt magyarok számára a színházaknak, legtöbbször sajnos csak az amatőr művelődési egyesületeknek, a már felsoroltak mellett, a nemzetmegtartó szerepet is fel kellett vállalniuk. A két világháború között a kultúregyesületek (hivatásos színház ugyanis nem működhetett) méltóképpen betöltötték ezt a szerepet, természetesen az erejükhöz és színvonalukhoz mérten, ami semmiképp sem jelenti azt, hogy az igényeket teljes mértékben kielégítették. A hivatásos színjátszást ugyanis az amatőr együttesek teljes mértékben nem pótolhatják. Ezért a vizsgálódásunk tárgya, hogy vajon a mostani délvideki magyar színjátszás mindezt a szerepet képes-e betölteni.

Jugoszláviában csak két önálló hivatásos magyar színház létezik, az Újvidéki Színház és a szabadkai Kosztolányi Dezső Színház. A másik szabadkainak, a Népszínháznak egy igazgatás alatt álló szerb és magyar társulata van, a Gyermekszínháznak viszont nincs önálló két társulata, csupán külön magyar, illetve szerb nyelvű előadásokat mutat be. A risti színház említést sem érdemel, viszont szólni kell a Tanyaszínházról, amely ugyan nem mint intézmény működik, hanem a Színművészeti Akadémia hallgatóiból és amatőr színészekből néhány hétre összeállt csoportról van szó. Mindehhez szorosan kötődik még az újvidéki Színművészeti Akadémia, és ezek együttesen alakítják a hivatásos jugoszlávai magyar színházi életet.

A hivatásos jugoszlávai magyar színjátszás szerepét tekintve sajnálattal kell megállapítani, hogy a már felsorolt számtalan funkcióból mára csupán a mulattató kikapcsolódás és amint Torok Csaba írja, „a létezés bizonyítása” maradt meg, viszont kiemelt jelentőséget kapott a színészi, illetve a rendezői önmegvalósítás lehetősége, amely időnként kiemelkedő színvonalú előadásokat produkált. Ez utóbbit természetesen csak helyeselni lehet, de csak addig, amíg nem válik öncélúvá, a színészi vagy a rendezői alkotás egyedüli

céljává. A kommunista időszak állami finanszírozása ugyanis olyan lehetőséget nyújtott a színházaknak, hogy azok működését a közönség anyagi támogatása nem befolyásolta. Ezért a színházaknak nem volt feltétlenül fontos a közönség igényeihez, még kevésbé az ízléséhez alkalmazkodniuk, sőt kínálta a lehetőséget, hogy a színészek és a rendezők a saját színészi, rendezői ambícióiknak hódoljanak, miközben a nézők, sokszor épp emiatt magára hagyták a színházat. Az idegen irányzatok felelőtlen és gátlástalan majmolásával, a külsőségek, az öncélú formák és kifejezőeszközök, Latinovits szavaival szólva „táj-idegen formai elemek, szatirikusabban szólva lbusz-elemek” alkalmazásával olyan színjátszási stílust erőltettek a nézőkre, hogy azok fokozatosan elfordultak a színháztól. Ezt még fokozta az a műsorpolitika, amely a délvidéki magyarság problémáiról, súlyos gondjairól, fogyatkozásairól, nemzettudat-vesztéséről, világgá futásáról, stb. nem akart tudomást venni. Már a darab megválasztásakor az igazgatók gondosan ügyeltek, nehogy a hatalom magyarkodással vádolja meg őket, miközben az öncenzúrázással átestek a ló másik oldalára. Ennek a szemléletmódnak az lett a következménye, hogy főleg idegen szerzők műveit tűzték műsorra, amelyekben egy szó sem hangzott el a magyarság említett gondjairól, ami miatt a nézők tőlük idegennek érezték a színházat, miközben az előadásokra éhes közönség nem volt képes az ilyen jellegű kultúrigényét kielégíteni. Pedig „többször elhangzott már különböző fórumokon, hogy csak azzal tudunk hatni a világban, ami a mienk: a mi valóságunkból, a mi életünkben szervesen kihajtó. Furcsa és életképtelen és groteszk is, ugyebár (ál)groteszk), az a növény, amelynek gyökerei Németországba vagy Angliába nyúlnak, leveleit pedig a pesti aszfalton hajtja. Más az éghajlat, nem is beszélve a társadalmi berendezkedésről. ... Aki nincs tisztában a tartalommal, vagy képtelen azt átélve kifejezni, mindig a formákhoz menekül. Nagyképűséggel álcázza tudatlanságát, alkalmatlanságát, helyesebben impotenciáját – nem ismeri mesterségét, amelynek tárgya, anyaga és vágya az ember.” (Latinovits Zoltán).

A jugoszláviai magyar színészképzésben sajnos nagy hiányosságok vannak. Ebben nem csak a Színházművészeti Akadémia oktatási színvonala a vétkes, hanem és sokkal inkább a középiskolai képzésünk. Mivel a Főiskola hallgatói általában a különböző szakiskolákból verbuválódnak, ahol az alapműveltség oktatása csak tizedrangú feladat, gimnáziumi érettségije a színészelölteknek, különösen a korábbi években, csak el-

vétve akadt, ezért a végzős színészek általános műveltsége nem kielégítő. A teatrális gesztikulálás, amely legtöbbször nincs összhangban a mondottakkal, még kevésbé szolgál a gondolat hangsúlyozására, ami az egyedüli célja lenne, vagy a műveltséget bizonyítani igyekező felvett póz és a finomkodó, nem a jellemről fakadó beszédstílus általában a fogyatékosokat palástolja. Sok színész nyilatkozata általában csak a „csinálásra” szorítkozik, a művészi hitvallás a vallomásukból rendszerint kimarad. Azért van számos jó példa is, legutóbb Kovács Frigyes társulatigazgató fogalmazta meg a szabadkai színházról újraélesztésekor a színháza szerepét: a közönség „kérje tőlünk számon az igényességet, az ember, a humánus felmutatását, mert az igazmondás nem csak eltökéltségünk, hanem kötelességünk, hitvallásunk mozgatórugója...” (Meghívó az 1994. X. 7. bemutatóra.) Az 1999-es évadnyitón a színészekről Kovács elmarasztalóan azt is megjegyezte, hogy a szabadkai színészek általában nincsenek ott az irodalmi rendezvényeken, a tárlatmegnyitokon, a színház egykori nagyjainak a temetésén, és az új színház épülettervének a bemutatásán sem voltak jelen. Ez azt jelenti, Kovács szerint, hogy színészeinket egyáltalán nem érdekli a színházunk múltja, sem a jövője, de a jelenre is csak pisilantanak egyet. Hol van a színész etikája és a műveltség utáni vágya? Pedig „a színész hiába születik művészi adománnyal, mesterségét művészi fokon csak szakmájának különleges ismeretében tudja megszólaltatni” – írja Latinovits. A színészek nyelvi készségéről Nánay István a Színház c. lap főszerkesztő-helyettese és az 1999-es kisvárdai fesztivál művészeti tanácsának tagja a következőképpen nyilatkozott: „a magyar nyelv, a magyar beszéd terén nagyon erős romlás tapasztalható. A színészek képzettsége is megkérdőjelezhető, ami a beszédtechnikát, művészi beszédet illeti. Amikor a produkcióban megszólalnak, nagyon sok baj van energiamennyiségben, hangsúlyokban, hanglejtésben... minden színészi kifejezés általános: vagy kiabálnak, vagy sutlognak, nincsenek átmenetek, árnyalatok, mélységek, nincs mögöttese a szövegnek, a szituációnak, ami részben képzési probléma...” (Magyar Szó, 1999. VI. 20.) Nánaynak ez a megállapítása természetesen az egész határon túli színjátszásra vonatkozott, de ha szem előtt tartjuk, hogy a határon túlra szakadt magyar lakosok közül mi, délvidékiek beszélünk a legszintenebbül és a legkevertebb nyelven magyarul, akkor nem kétséges, hogy ez a kritika ránk hatványozottan érvényes. A szintelen nyelvezet, a gondolatsegénység és a nehézkes

kifejezési készség oka legfőképp az irodalmi műveltség hiányosságában keresendő. Ennek ellenpéldáját nyújtotta Daróczy Zsuzsa művészete (a múlt idő azért indokolt, mert elhagyta vidékünket). Irodalmi jártasságát az is bizonyítja, hogy már a rendszerváltás előtt, amikor még Pilinszky költészete csak megtűrt, de inkább elhallgattatott volt, ő egyedül, minden támogatás nélkül egy egész estét betöltő Pilinszky-műsort mutatott be. Képzettségét Weöres Sándor *Psyché* c. versciklusának a bemutatása is megerősíti. Hogy tehetsége csak az egyéni alkotásokban tudott felcsillanni, annak egyedüli oka a szakmai féltékenység és a gáncsoskodás. Az a méltatlan csönd is, ami Daróczy művészetét körülveszi, abból ered, hogy a színházzal szembeni igényessége megkérdőjelezi mások sikereit. Mi más lenne a magyarázata annak, hogy nevét már évek óta meg sem említik, miközben nap mint nap jelennek meg a sajtóban a különböző interjúk, színészportrék, visszaemlékezések, színháztörténeti írások, stb., amelyekből Daróczy Zsuzsa neve rendre kimarad. Azóta a színházainkban a versmondás a mélypontra süllyedt. Pedig „a magyar költészetnél szuggesztívebb, kifejezőbb költészet nemigen akad a világon... A színház művészeinek tanítómesterei a költők.” (Latinovits Zoltán) Épp ezért már többször elhangzott az a javaslat, hogy a Tanyaszínház, ha már számtalan magyarul a falut fölkeres, miért nem tűz a műsorára a fő előadás bemutatása előtt néhány könnyen befogadható verset, észrevétel nélkül terjesztve ezzel a magyar kultúrát, az anyanyelv iránti igényt és a nemzeti öntudatot. De sajnos az a cél, amely a Tanyaszínházat létrehozta és útjára elindította, az a hivatástudat, hogy az Isten háta mögötti magyar falvakba eljusson a magyar szép szó, erősítve ezzel a magyarságtudatot, a reményt a megmaradásra, már régen szertefoszlott. Ezt bizonyítja az a műsorpolitika, amely idegen, problémáinktól távol eső darabokat mutat be, magyar szerző művét csak elvétele játsszák, azal a magyarázattal, hogy az is elég, ha a falusi nép jól mulat, és úgy is van elég gondja-baja, ezért nem fontos, hogy az előadásokon is a saját problémáin rágódjon. Még elszomorítóbb az, hogy az utóbbi években a Tanyaszínház színészeitől még véletlenül sem hallani, hogy ők küldetést vállalnak. Hogy azért teszik ezt a különben áldozatos munkát, hogy a délvidéki magyarságot megerősítsék hitében, a szülőföldhöz való ragaszkodásában, nyelvében, kultúrájában és egy kis reményt, magyarságot vigyenek oda, ahol már fogytán van a kitartás, a nemzettudat. Nyilatkozataik szerint mindez csak egy főiskolai gyakorlat, ahol alkalmuk van

kipróbálni tehetségüket és az addig tanultakat, amit viszont elhallgatnak, hogy teszik ezt minden felelősség nélkül, hisz a falvak közönsége már azért is boldog, ha a színpadról magyar szót hallhat. Azt, hogy jóval több magyar irodalmat is lehetne nyújtani, megszólaltatni Petőfi, Arany, Ady, stb. költészetét, délután a gyerekeknek műsort adni, az nem is merül fel a rendezőkben. De miként lehet elvárni a színinövendékektől, hogy ezeknek az elveknek a követői legyenek, ha az egyik színházigazgatónk, aki különben annak a Ristićnek volt a munkatársa, aki feladatául kapta és meg is valósította a szabadkai magyar színház felszámolását, így nyilatkozik: „Magyarországot én nem tekintem anyaországnak...” (Szabad Hét Nap, 1999. VII. 21.) Az igaz, hogy a nemzet nagyjai, köztük Ady vagy Petőfi, olykor korholták a magyarságot, de hazájukat sohasem tagadták meg, amint Petőfi írja: „Mert szeretem, hön szeretem, imádom / Gyalázatában is nemzetemet.”

E téren sajnos más színházunk tájékán sem biztatóbb a helyzet. A szép magyar szó, a nemes gondolatok lüktetése, a nemzeti öntudat hangsúlyozása, legalábbis a műsorpolitikát tekintve és a tervek szerint a továbbiakban is csak mellékes feladatot jelent. A ristići elvek ismét kísértének, miszerint az anyanyelv és a nemzeti sajátosságok nem lényegesek, most a globalizáció és a kozmopolitizmus a divat. Erre lehet ugyanis következtetni a következő igazgatói nyilatkozatból: „a tervem az, hogy a Monarchia utódállamaiban működő színházak olyan közös produkciót készítsenek, amely az Interneten keresztül kommunikálna egymással, tehát egyidejűleg játszaná 4 – 5 színház ugyanazt. A bejátszásokat a szatellit-hálózaton keresztül lehetne megoldani, így eljutnánk a technika segítségével egymás színházába. Mert a földi határok lassan lezárulnak, maradnak az égi csatornák.” Én nem vagyok meggyőződve, hogy a délvidéki magyarságnak most ilyen színházra lenne szüksége. Sokkal inkább olyanra, amelyben „a konstruktív gondolkodás szilárd, organikus gondolkodást jelent. Elszakíthatatlan a nép legjobbainak gondolataitól, elszakíthatatlan a Földtől, amely szült, ápol és eltemet. Általánosságban itt nem lehet alkotni... Tudósokkal összefogva kellene kibányászni az emlékek és hagyományok sűrűjéből, tapasztalatok sokaságából, halott nagyjaink életéből, a művészet jellegéből azokat a csalhatatlan jeleket, jegyeket, amelyek a magyar színház sajátosságai kell legyenek.” (Latinovits Zoltán).

Szerencsénkre valamivel jobb a helyzet az amatőr színjátszásban, legalábbis ami a szemléletmódot illeti. A nemzet tudat és az anyanyelv ápolása, a küzdés a megmaradásunkért itt elsődleges és hangsúlyozott szerepet kapott. Ezt méltón tükrözi egy, a közelmúltban meghalt amatőr színész, rendező, népművelő, Berta Ferenc vallomása: „Rám nagy szükség van, ezt tudom, innen én nem moccanhatok semerre. A feladatom csupán annyi, hogy megőrizsem ezt a maroknyi, de összetartó közösséget, a magyarjainkat, s azért is vagyok itt, hogy merészet álmodjak...” Egyes hivatásos színházigazgatóink példát vehetnének róla és tanulhatnának tőle nemzet- és hivatástudatot. Az amatőr egyesületek ugyanis magyar szerzők műveinek a bemutatását tartják elsődleges feladatuknak, betöltve ezzel némileg azt az űrt, amit a hivatásosok elmulasztanak. Jobban alkalmazkodnak a nézők igényeihez, amit hajlandók ki is elégíteni. Legnagyobb hiányosságuk azonban épp ebből fakad, ugyanis az amatőr tevékenység általában nem, vagy csak részben formálja megfelelő irányban a közönség ízlését. Ez nemcsak a színjátszásra, de még inkább a különböző dalestekre, illetve zenei fesztiválokra vonatkozik. Jellemző példája ennek a torontálvásárhelyi magyarnóta-rendezvény, amely már-már a giccs határát súrolja. Ennek ellenére mégis szükségesnek kell elfogadnunk, mert még így is az egyetemes magyarsághoz való kötődésünket erősíti. Természetesen az amatőr mozgalom nem helyettesítheti teljes mértékben színházaink mulasztását, azt az igényt, hogy ne tájidegen, hanem hozzánk közelálló, rólunk szóló, gondjainkat taglaló, az egyetemes magyarsághoz kapcsolódó darabokat is bemutassanak, mert ezeknek az amatőr előadásoknak a színvonala legtöbbször nem éri el a hivatásosokét. Persze itt nem szabad általánosítani, mert ezt semmiképp sem lehet minden amatőr munkára vonatkoztatni. Az amatőr együttesek ugyanis sokkal szerteágazóbb és sokrétűbb tevékenységet folytatnak, amellyel nagyon sokszor országos sikereket érnek el, de az is megtörténhet, hogy túlszámalyják a hivatásosok előadásainak színvonalát. Mindenképp említést érdemel a Versmondók Egyesülete és a Csáth Géza Művészetbaráti Kör, amelyeknek tagjai a szép magyar szó szerelmesei, de ide sorolhatók a népművészet jeles képviselői is, mint például a népdal, a népzene és a néptánc művelői, akiknek eredményeit az egész Kárpát-medencei régióban jegyzik és elismerik. A közreműködésük nélkül jóval szegényebbek lennénk, hisz sok esetben ezek képezik a különböző ünnepségek, jótekonysági rendez-

vények, megemlékezések, stb. műsorainak gerincét, de az sem ritka, hogy az egészét. Szólni kell még a színésznevelő munkáról, amit például a magyarkanizsaiak végeznek, vagy a zentaiak kísérletező színelőadásairól. Ez utóbbi kiemelkedő jelentőségű, hisz ez jelenti a fejlődést és elégíti ki a fiatalok újítási igényeit. Ők jelentik a jövőt, vagy ahogy Illyés Gyula írja: „én őket, az így működőket, / a haladókat, s harcolókat / vallom a > terep-fölverőket< példaképül! A holnap / felé ők jelzik az irányt.” Nem kétséges ugyanis, hogy a rendezőknek, színészeknek és minden színházi dolgozónak követnie kell a világ színjátszásának mozgását, irányzatait, irodalmát, a különböző nemzetek stílusváltozatait, és elsajátítani, ami értékes, hasznos és nálunk is alkalmazható, de csak úgy, hogy a gyökerek megmaradjanak. A magyar kultúra ugyanis a gazdagságát épp annak köszönheti, hogy magába tudta olvasztani más népek kultúráját, miközben őrizte és megőrizte nemzeti sajátosságait.

Lezárva ezt a témát, fontosnak tartom ismét Latinovitsot idézni: „A művész gondolkodása... helyhez kötött, gyökeres, organikus gondolkodás. Homérosz, Szophoklész, Dante, Shakespeare, Tolsztoj, Csehov, Dosztojevszkij, Ibsen, Shaw nem jellegzetesen nemzeti művészek? Természetesen azok. Az olyan gondolkodó, akinek gondolatai felfoghatatlan antennákkal nem kapcsolódik születő tájához, népe földjéhez: színház számára jóformán használhatatlan, szervesen elméleti elszállnak fülünk mellett. Az illúziótlanítás, elidegenítés kódos elmélete megvalósíthatatlan gyakorlatot eredményez, művészietlen, ostoba, kétségbeejtő helyzetet teremti.” Jó lenne ezt minden magyar színházban dolgozónak megszívlelni és követni is.

A jugoszláviai magyar irodalomnak és a sajtónak az egyetemes magyar kultúrához kötődő viszonyáról (bár ezek hatása a délvidéki magyarságra a legerősebb), ez alkalommal nem szólnék, mert ezt a témát számtalan könyv (Kiss Ferenc: *És Szabadka ...* stb.) és tanulmány már megvilágította. Itt csupán annyit jegyeznek meg, hogy a jugoszláviai magyar irodalom „hivatalos” szövevei (néhány kivétellel), de a sajtó is, mindig az egyetemes magyar irodalomtól való függetlenséget és főleg a különbözőséget, a másságot hangoztatták. Nem kétséges, hogy ennek az irodalomnak vannak helyi sajátosságai, hisz már a jugoszláv irodalom hatása és kapcsolata sem mellőzhető, mégis meglepő az a „csúcsértelmiség” által hangoztatott elkülönülési törekvés és a jugoszlávság túlzott hangoztatása.

Összefoglalás

Összefoglalva az elmondottakat, megállapítható, hogy a jugoszláviai magyar kultúra számos ágazata nem kötődik kellő mértékben az egyetemes magyar kultúrához: témaválasztásnál a művészek nagy többségét nem érinti meg vagy még kevésbé érdekli a magyar múlt, jelen és jövő. Stílusirányzatokban szívesebben követik az idegent. Mondanivalójukban csak elvétve találhatók meg a délvidéki magyarság gondjai és általában nem tartják feladatuknak a nemzeti öntudat erősítését, hisz maguk sem rendelkeznek kellő módon ezzel. Gyökértelenül, a délvidéki magyarság gondjai iránti érdektelenséggel ez a kultúra nem képes feladatát teljes egészében betölteni. A jugoszláviai magyar értelmiségnek ez a tudathasadásos magatartása legfőképp a magyarságtudatának hiányából fakad, és sajnos mindez átsugárzik a délvidéki magyarság egészére is.

A megoldást természetesen (számos más teendő mellett) a nemzettudat általános erősítése jelentené, ami a mostani körülmények között úgy tűnik, hogy csak óriási erőfeszítések árán valósulhat meg. A család szerepére, bár ez lenne a leghatásosabb, a mi viszonyaink között nemigen lehet számítani, hisz a szülőknek a nagy többsége sem rendelkezik, a már említett 80 évnyi kisebbségi oktatáspolitikai miatt, erős nemzettudattal. Az iskolák tananyaga, de főleg a szellemisége továbbra is a magyar gyermekekben a jugoszláv-ság eszméjét tudatosítja, és csak a pedagógusok öntudatán vagy jóindulatán múlik, hogy a magyar kultúráról mennyit hajlandók szólni. Itt viszont óriásiak az eltérések. Vannak kiváló pedagógusaink, akik a lehetetlent is megpróbálják, hogy magyar betűvetésre és a magyar kultúra kiváló eredményeire tanítsák a gyerekeinket. A gondot inkább és főleg az ifjú pedagógusgeneráció oktatása jelenti. A pedagógusképzés ugyanis, bár többé-kevésbé magyar nyelven folyik (ez csak az újvidéki Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékére, valamint a zombori Tanítóképző Egyetem Szabadkára kihelyezett tagozatára vonatkozik), de szellemiségében sajnos nem magyar. Az újvidéki tanszék már a megalakulásától kezdve mind a mai napig a jugoszláv szellemiség szószólója volt és maradt, tanári karának egy jelentős része pedig kétségbe vonja a magyarságtudat erősítésének fontosságát. Illyés Gyula csúfos rágalmazásának a szelleme még továbbra is kísért, és semmi jele sincs, hogy hamarosan változás következzen be. A zombori tanítóképzőben évekig a tantárgyak zömét szerb nyelven adták elő, csak az utóbbi három évben sikerült ki-

tartó küzdelem árán kiharcolni, hogy Szabadkán kihelyezett tagozatot hozzanak létre, ahol minden tantárgy oktatása magyar nyelvű. Személyes érdekek miatt azonban az intézetben olyan tanárok kaptak kinevezést, akiknek semmiképpen sem szívügye a magyar nemzettudat erősítése, már azért sem, mivel az előadók többségét az újvidéki tanszék tanárai alkotják. Hiába hangzott el számtalan nyilvános fórumon az általános igény egy öntudatos, magyar szellemiségű intézmény létrehozására, a hatalom és kiszolgálói ezt megakadályozták. Még elszomorítóbb a helyzet az óvónőképzőben, ahol csak a magyar nyelv és az irodalom tanítása folyik anyanyelven. A magyar nemzetiségű tanárokat pedig, amint arra alkalom adódik, elbocsátják. A legnagyobb gondot a nem magyar szakos tanárok képzése jelenti, mert ők nem csak a magyar szellemiséget, de még a magyar szaknyelvet sem tudják elsajátítani, mivel csak a szerb nyelvű egyetemeken tanulhatnak. A hallgatóknak csupán az igényességétől és az egyéni ambíciójától függ (hál' istennek egyre több van belőle), hogy a magyar szaknyelvet hajlandók-e elsajátítani, mert az iskola erre nem kötelezi őket. A felsoroltak alapján nem kétséges, hogy az ilyenfajta pedagógusképzés nyomán nem remélhető a jövő generációjának magyar szellemiségű oktatása.

Mindezeket szem előtt tartva, valamint a gazdasági és a politikai okok miatti kitelepülést, a hatalom mind nagyobb nyomására történő beolvadást, a magyar iskolák megszüntetését, számba véve az egykezést, a fokozott önpusztítást stb., mindenképp felvetődik a kérdés, hogy a délvidéki magyarságnak egyáltalán van-e esélye a fennmaradásra. A több mint ezeréves történelmünk megtartó tudatában sorsunk jobbrafordulását reméljük és bízunk az egyetemes magyarság segítségével, de főként saját talpra állásunkban, hisz a délvidéki magyarság történelmének egyik legválságosabb időszakában, a milosevići korszak idején hatalmas morális tartásról tett tanúbizonyságot, ami reményt ad arra is, hogy nemzeti öntudatában is megerősödés következik be a sok megpróbáltatás, sorvadás, erkölcsi értékvesztés és tudathasadás után.

Szabadka, 2001 májusa

Zavarodott nemzettudat

avagy

népszerűségi listák történelmünk nagyjairól a Vajdaságban

Nemrégiben egy tudományos tanácskozáson vettem részt¹, amelyen Gereben Ferenc részéről igen figyelemreméltó beszámoló hangzott el a vajdasági magyarok nemzeti és kulturális identitásával kapcsolatban.² A szociológiai felmérés 2000 májusában készült, a vizsgálat tehát nem valamilyen régi tudat- és lelkiállapotról ad számot, hanem úgyszólván a pillanatnyi helyzet lenyomatát őrzi. A felmérés készítői, a nemzeti és kulturális identitás különböző szegmentumait vizsgálva, többek között arra kerestek választ, hogy vajon kik azok a mértékadó történelmi személyiségek, akiket a délvidéki magyarok nagyra értékelnek, akik a nemzeti szabadság és felemelkedés példaképeit jelentik számukra.

Ha valamiben, hát jelentős történelmi személyiségekben nem szűkölködünk, hiszen nemzeti nagyjaink nélkül sehol sem lennénk: aligha ünnepelhetnénk a magyarság ezerszáz éves Kárpát-medencei tartózkodását, s azon belül a magyar állam alapításának ezer éves évfordulóját. A honfoglalás és az államalapítás sem képzelhető el rátermett emberek nélkül, később a török tette próbára a végvári vitézek bátorságát, megannyi hőst adva a világnak. Dallás személyiségek sorát adta a reformkor is, amikor mi, magyarok voltunk a világszabadság zászlóvivői, hogy végül, afféle parittyás Dávidként a magyarság leckéztesse meg 1956-ban Góliátot, a világ kommunista szuperhatalmát.

Nagy idők nagy embereiben van tehát választék bőven, új utakon, elől jártunk harcban és békében ezer esztendőn keresztül, nemcsak saját érdekünket tartva szem előtt, hanem az egyetemes emberi haladást és a világ fejlődését is szolgálva, amelyhez olyan kiemelkedő személyiségekre volt szükség, mint Árpád vezérünk, vagy Szent István, Nagy Lajos, Hunyadi János, Mátyás király, Zrínyi Miklós, II. Rákóczi Ferenc, Kossuth Lajos, Széchenyi István, Petőfi Sándor, hogy csak néhányat említsünk a legkiválóbbak közül.

Nos, a vajdasági magyarok toplistája igen sajtós, azt is mondhatnánk, hogy fejbe verő, amennyiben messze maga mögött hagyva történelmünk nagyjait, Tito marsall áll a lista élén. Nem Árpád vezérünk, akit az 562 felnőtt magyar nemzetiségű személy közül

mindössze heten tesznek az első helyre, nem Szent István, az államalapító, nem Nagy Lajos, akit senki meg sem említ. De azért mi említsük meg, hogy az ő idejében vált Magyarország nagyhatalommá, északon a Balti-tenger, keleten a Fekete-tenger, délen az Adriai tenger, sőt, rövid ideig a Tirrén-tenger által határolva. Ám hiába emelte magasra a magyarság csillagát Nagy Lajos királyunk, hiába minden államférfiúi erénye és személyi bátorsága, hiába járt jó példával vitézei előtt, aki, ha kellett, elől ment föl egy-egy vár ostrománál a létrán, népét békességre, szelidségre, idegen vendégek megbecsülésére intette – a délvidéki magyarság ma már a nevére sem emlékszik. Alig tizenhatan említik meg Hunyadi Jánost is, jöllehet a harangok délben szerte a világon az ő nándorfehérvári győzelmének a tiszteletére szólnak. Hasonlóan mostoha sorsban részesül Széchenyi és Kossuth is, egyedül Szent István királyunk emelkedik ki, ám ő is messze alatta marad Titó népszerűségének. A vajdasági magyarság ezerszáz évre visszamenően Titót tartja a legtöbbször. Ő a példakép, polgártársaink úgy érzik, neki köszönhetnek legtöbbet.

Ez a kificamodott értékszemlélet vagy sajnálatos tudatlanság, ki tudja melyikről van itt szó, önmagáért beszél: múltunkat, jelenünket és jövőnket illetően mindent megmagyaráz. Ez van, ahogyan Pesten mondják.

Gondoljuk el, milyen kétségbeesítő kisebbségi érzés kell ahhoz, hogy valamely nép nyíltan alábbvalóbbnak tekintse magát más népeknél, hogy saját történelme nagyjainál többre becsülje más népek vezetőit? Micsoda lelki meghasonlottság, zavarodott tudatállapot kell ahhoz, hogy egy népcsoport történetesen egy olyan személyt állítson példaképül maga elé, aki megtizedelte sorait, s nemzettudatának feladására kényszerítette.

Mérvadó becslések szerint Tito partizánjai a második világháborút követően negyven-hatvanezer magyar embert mészároltak le, és a beolvasztási törekvés, amely Trianon óta folyamatosan érvényesül, sohasem volt olyan mértékű és sikeres, mint a titói időszakban, amely alatt több mint százezer lelket veszítettünk el.

A felmérési adatok tükrében a vajdasági magyarság mintapéldánya lehetne a külözött agyú népeknek. Ilyen mérvű érzékszavar kizárólag olyan népek esetében fordul elő, amelyet szinte teljes egészében megfosztottak történelmi múltjától, önbecslésétől és nemzettudatától.

A fenti kérdés kapcsán spontán vita alakult ki a tanácskozáson. Azt találtam ugyanis mondani, hogy ez az áldatlan állapot a magyar szellemiség, illetve a nemzeti értelmiség hiányával magyarázható. Az emberek általában azt mondják a kérdező biztosoknak, amit a rádióban hallanak, a tévében látnak, vagy az újságban olvasnak. Márpedig nálunk az elmúlt fél évszázadban a jugoszlávság eszméjén kívül másról sem lehetett hallani vagy olvasni, mint amit Tito neve fémjelez. Titóról zengett a média éjjel és nappal, nemzeti szabadságunk és felemelkedésünk vezérlő csillagainak itt nem volt helyük. Hogyan lehetne a vajdasági magyarság büszke nemzeti nagyjaira, amikor azok nevét hosszú évtizedeken át ki sem volt szabad ejteni, és a félelemtől görcsbe rándult a gyomra, valahányszor magyarsága szóba került?

Az egyik jelenlevő vajdasági kolléga sérelmezte az értelmiség és a jugoszlávság számlájára elhangzott kritikákat, és a megélt történelmi tapasztalatokra hivatkozva próbálta magyarázni a vajdasági magyarság Titóval kapcsolatos pozitív érzelmeit. Ugyanakkor túlzónak találta, hogy hatvanezer áldozatról beszélek, s a tudományos precizitás érdekében nagyobb óvatosságra intett a számok tekintetében.

Ami az áldozatok számát illeti, ebben a kérdésben csakugyan igaza van a kollégának, pontosításra szorulnak. Kár, hogy a történetek után több mint félszáz esztendővel az illetékesek még mindig nem tisztázták, hány magyar polgári lakos esett a vérengzések áldozatául. Ám húszezer ártatlan ember lemészárlása éppen olyan gaztett, mint negyven vagy hatvanezeré, ebből a szempontból akár egyetlen ártatlan ember vére is elég ahhoz, hogy folt essen valakinek a becsületén és felelősségre vonják érte. Tito esetében ez mégsem történt meg.

Az sem vitás, hogy a titói korszaknak voltak magyar haszonélvezői, akik számára kétségtelenül az volt az aranykor. A Tito iránti pozitív érzelmek azonban azért válhattak uralkodó érzéssé a magyarság sorai-ban, mert az 1944-es őszi vérengzésekről egyáltalán nem volt szabad beszélni, és persze mert a helyzet haszonélvezőinek a kezében volt a hatalom és a média.

A délvidéki magyarságnak nem volt, és ma sincs autentikus szellemi vezető rétege. A drámai mértékben fogyatkozó, gazdaságilag fenyegetett, politikai szabadságában erősen korlátozott, szellemi, kulturális téren sorvadozó népcsoport helyzete és jövőbeni kilá-

tásai szempontjából én történetesen ebben látom a legnagyobb problémát.

Nincsen olyan értelmiségünk, amely magától értetődő feladatának tekintené a magyarság érdekeinek a védelmét, a magyar népcsoport lelki, szellemi és kulturális felemelkedését. Nemzeti értelmiség híján a vajdasági magyarság nem jutott el addig a szintig, hogy közösséggé tudjon formálódni, közösségben tudjon gondolkodni. Az is lehet, hogy az ok-okozatot illetően a sorrend fordított. Azért nem tudott nemzeti értelmiség kitermelődni, mert a délvidéki magyarság nem volt képes közösséggé szerveződni, közösségként funkcionálni.

A közösséggé szerveződésnek jól ismert gazdasági és politikai akadályai voltak. Nemcsak törvények tiltották, amit főben járó bűn volt megszegni, hanem a magyarsághoz való tartozás az elmúlt nyolcvan esztendő során kizárólag hátrányt jelentett az emberek egyéni boldogulása szempontjából. Előny kizárólag abból származott valaki számára, ha hátat fordított nemzettársainak, még inkább, ha elárulta őket.

Mindegy, hogy mi volt előbb, a tyúk vagy a tojás, nemzeti értelmiség, közösségi szemlélet híján a vajdasági magyarság nem képes kollektív érdekeit megfogalmazni és megjeleníteni. Az elmúlt tíz esztendő meggyőző bizonyosság rá, hogy a délvidéki magyarság a kollektív jogérvényesítés helyett parciális érdekek mellett szerveződik, amelyben a „kaparj kurta neked is jut” vezérelv érvényesül.

Képzeli csak el, mire hasonlítana az a család, amelynek tagjai a közös javak gyarapítása helyett kizárólag saját zsebükre dolgoznának? Család-e az, ahol kettőbe, háromba fűrészelik az ágyat, a szekrényt és az asztalt? Ilyen elborult agyú család kevés van, a népcsoportok esetében azonban az ilyesmi gyakran előfordul. Mi sem dicsekedhetünk közös javakkal, nincsen egyetlen intézményünk, szervezetünk vagy testületünk sem, amelyet közösségünk valamennyi tagja egyaránt a magáénak vallana. Pártjainkkal pedig ez idő tájt éppen a vályú feldarabolásánál tartunk.

1 Kisebbségi magyarság: nemzetiségi lét, identitás és önszerveződés városi környezetben és falun. MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2001. május 30-31.

2 Gereben Ferenc: A vajdasági magyarok nemzeti és kulturális identitása.

Hej, ráérünk arra még!

A múlt őszi választások után a vajdasági magyarság azt várta, hogy az új törvényhozó testületek mindent megtesznek azért, hogy rövid időn belül eltűnjenek a múlt rendszer nyomait, a miloševići rezsim zászlóvivőit a küzdőtérrel. Ám múlnak a hónapok, s az új közéleti funkcionáriusok java része még csak az ígéretre sem jutott el, ami a jobbat, újat illeti. Nézzük csak a tartományunkat, a Vajdaságot! Soha ennyi magyar képviselő nem ült még a tartományi képviselőházban, soha ennyi magyar funkcionáriust nem találtunk ott. S az eredmény? ... Talán Čanak és a hozzá hasonló gondolkodásúak jelentik még a reményt, hogy valami történik a tartomány autonómiája körül. Azaz inkább úgy fogalmazok: ők fogják képezni azt a központi kérdést, amely körül Belgrád és Újvidék összecsap. Ez pedig éppen a tartomány autonómiája, az itt megteremtett eszközök decentralizációja lesz!

Pedagógus vagyok. Ebből ered érdeklődésem a közoktatás iránt. Fél évvel a választások után még mindig a belgrádi miniszter nevezi ki az iskolák igazgatóit, az iskolaszékek tagjait. Azt mondják az illetékesek, a községi közoktatásügyi megbízott javaslatára történik az illető személyek kinevezése. Feltételezem, hogy ez így is van. Ugyanakkor nem értem, hogy a minisztériumnak miért nem volt annyi ideje, hogy az 1991. évi törvény néhány szakaszának megváltoztatásával, vagy Uram bocsáss, törvényerejű rendelettel mindezeket a teendőket átruházza a községekre.

Emlékezzünk még a közoktatási érdekközösségekre. Valaha ezek rendelkeztek azokkal a községi pénzeszközökkel, amelyeket a közoktatásra fordíthattak. A decentralizáció valahol itt kell, hogy kezdődjék: a közoktatásra fordítandó eszközök decentralizációjával, hogy az alapok kezelői a legracionálisabban költsek a céleszközöket. Magyar nemzetiségű a tartományi közoktatási titkár. Ennek ellenére nem tapasztalom, hogy a kisebbségi népcsoportok érdekeit tartaná szem előtt fellépéseiben. A céleszközök decentralizációja terén sem! A decentralizált eszközforrások alapok ésszerű

feltöltése sok mindent maga után vonna. Pl. a hadsereg költségvetésének megkérdőjelezését, a rendőrség, biztonsági erők számát stb.

Kb. 1500 érettségiző középiskolás tanult az idén Magyarországon. Velük kapcsolatban Orbán Viktor miniszterelnök arról beszélt, hogy csak önköltségesként tanulhatnak az ottani egyetemeken. Tehát jöjjenek vissza, s a státustörvény szellemében itt kapnak majd támogatást. Több oka van annak, hogy már középiskolásként ott tanulnak fiataljaink. Az egyik igen lényeges ok egyértelmű: az iskolák felszereltsége. Az eszközök decentralizációjával nálunk is a községen, a szülőkön múlna, hogy gyermekeink európai szintű nevelésére mennyit költünk.

Összetettebb kérdést képeznek a tanterveink. A jelenleg érvényes tantervek 1991. május 31-én jelentek meg a Hivatalos Lapban, tehát egy más szövetségi állam ideológiája található a társadalomtudományi-művelődési anyagban, így pl. a magyar nyelv és irodalom tananyagában is. A néhai szövetségi állam megszűnt (a 3. Jugoszlávia is megszűnőben), s tanterveink továbbra is forgalomban vannak, mintha mi sem történt volna.

Bunyik Zoltán tartományi közoktatási titkár megtehetette volna, hogy legalább a kisebbségi közösségek körében szakbizottságokat szervez a nemzeti tárgyak tanterveinek összeállítására. Ugyanakkor ő az Ideiglenes Magyar Nemzeti Tanács oktatási bizottságának elnöke is. Ha más beosztásban nem, ebben legalább a magyar iskolák tanterveit kidolgozhatta volna. Állítólag a pedagógusszövetség készített egy tantervjavaslatot. De miért egy civil szervezet és miért nem egy hivatalos szerv foglalkozik a kérdéssel?!

A VMSZ-nek is van oktatási bizottsága. Satai Pál halála óta ez a bizottság össze sem ült, nemhogy tevékenykedne. Pedig szükség lenne állásfoglalásra. Nem értem, hogy a Szövetség miért nem működtetli a bizottságát. Tudni kell, hogyha sor kerül (végre!) a tantervek revíziójára, a párt önálló javaslatot terjeszthetne

be a tartományi, illetve köztársasági törvényhozásba. S akkor még mikor születnek meg az új tankönyvek? Legalább két év, amíg gyermekeink belőlük tanulhatnak...

A Magyar Szó hetente közöl aggasztó híreket a magyar pedagógusiányról. A szabadkai Szabad Lyceumnak kellett fölvetnie a kérdés megoldását: magyar pedagógiai kart kell létesíteni Szabadkán. Az ötlet gyakorlatiasnak bizonyult, mert a szervezőbizottság már előkészítette projektumát, amely előirányozza óvónők, tanítók és kétszakos tanárok képzését. Ugye, mintha ilyen már létezett volna Szabadkán, ha nem is a fenti néven? Csak egy a baj: a tanítóképző jelenleg albérlő az Építőmérnöki Karon. És van vagy 700 könyve is!... A miniszter úrnak pedig annyi a gondja az igazgatók, iskolaszékek kinevezése körül, hogy nem jut ideje egy végzést aláírni arról, hogy az óvónőképző épületét visszaadja eredeti tulajdonosának. Azt az épületet, ahol többek között gazdag könyvtár is van...

Apropó, könyvtár! A sajtó szerint az Aracs Társadalmi Szervezet 42000 kötetnyi könyvet kapott valamilyen magyarországi szervezettől. Ezt a jelentős mennyiségű könyvet osztja el a szervezet könyvtáraknak, iskoláknak. Csak azt nem értem, miért nem állami kapcsolattal rendezik ezeket a kérdéseket. Pl. a tartományi Tankönyvkiadó is kaphatta volna ezeket a (zömmel tan-) könyveket, s eljuttathatta volna őket a megfelelő pecséttel az érdekelt intézményekbe. Így azok az osztályokban is hasznosíthatók lennének.

Őreg vagyok ahhoz, hogy a fenti hiányosságokat megértsem. Ám a kor azzal jár, hogy sok mindenre emlékezünk. Rosszra is, jóra is. De hát miért nem alkalmazzuk hatékonyan a jó megoldásokat? Vagy az új szünnyogok éhesebbek?!

Tudatos asszimilációs politika a közoktatásban Trianontól napjainkig

1918-ban a szerb hadsereg által elfoglalt Vajdaságban kisebbségi sorba került a magyarság. Így az új közoktatási hatóság az 1918/19-es tanévben megkezdte a gazdag hagyományokkal rendelkező magyar elemi és középiskolai hálózat leépítését, az anyanyelvű oktatás ellehetetlenítését. Bánát, Bácska és Baranya igazgató szerveinek 1918. december 9-én kelt határozata alapján az elfoglalt területeken az iskolák tanítási nyelvét a többségben lévő tanulók anyanyelve határozza meg. A nemzetközi jogrendszer tekintve e megfogalmazás biztosítéka lehetett volna a zömmel tömbben élő délvidéki magyarság anyanyelvű oktatásának. De sajnos, a körvonalazatlanság épp a leépítő törekvéseknek volt a táptalaja. A jelentkező gondokat csak súlyosbította, hogy a trianoni békediktátum is csak főbb vonalakban biztosította az anyaországon kívül rekedt kisebbségek jogainak nemzetközi elismerését és védelmét.¹ A magyar nyelvű iskoláztatásra való jogot a következő képlekeny fogalmazásban rögzítették: „(...) az állam kötelessége, hogy iskolákat állít, amelyek a kisebbség nyelvét használják olyan területen, ahol a kisebbség nagyobb tömegben él, és ezeket az iskolákat, illetve intézményeket a költségvetésből arányos módon finanszírozza.”²

A Vajdaságban 1920. június 27-ével léptek életbe a további megszorító intézkedések, nehezen teljesíthető, illetve teljesíthetetlen követelmények. Ezzel ellehetetlenítették az egész Délvidéket lefedő és kitűnően működő magyar állami, egyházi és magán elemi és középiskolákat valamint a felsőoktatást. A megszorító követelmények egyik vonulata a magyar pedagógusokra, a másik a diákokra vonatkozott. Már 1918-ban komoly veszteséget jelentett, hogy a magyar pedagógusok nagy számban elhagyták a Vajdaságot. Az itt maradóknak pedig hűségesküti kellett tenniük, vizsgáznuk szerb nyelvből, valamint a Szerb Horvát Szlovén Királyság újonnan létrejött nemzeti tantárgyaiból is.³ A sikeresen vizsgázó pedagógusok többségét ezután az ország legelmaradottabb vidékeire, pl. a Szandzsákba helyezték. Így a mesterségesen előidézett, riasztó pe-

dagógushiány – amit a 30-as évek elején 115 magyar pedagógus kényszernyugdíjaztatásával csak növeltek – megnehezítette a magyar nyelvű oktatást.⁴

A magyar osztályok megnyitását a létszámminimum döntötte el. (Ezt a miloševići rendszer is sikeresen alkalmazta.) Az elemiben 30, a középiskolában 20 fővel indítottak osztályt. De gyakran megtörtént, hogy az előírt létszám dacára mégsem nyílt meg az osztály, esetleg a tanév folyamán zárták be, mivel még egy önkényesen értelmezhető feltételnek kellett eleget tenniük a magyar osztályokba jelentkező diákoknak. Az újabb megszorító akadályt a hatalom így fogalmazta meg: „a további elidegenedés meggátolása érdekében más kisebbségeknek tilos magyar osztályba iratkozniuk.” Az „elmagyarosításnak” bélyegzett folyamat leállítása végett a magyar osztályokba jelentkezők vezetéknevét alapos elemzésnek vetették alá, de a nemzeti hovatartozásban a nagyapa származása volt a perdöntő: az Oktatási Minisztérium tanfelügyelői sorra járták a magyar osztályokat. Így történhetett meg az 1921/22-es tanévben egy drasztikus példastatuálás Bánságban. Ugyanis a nagybecskereki gimnázium 383 magyar diákjának a névvizsgálata során csupán 186 találtatott magyarnak (112 német, 75 zsidó, 2 szerb-horvát és szlovén, 8 más nemzetiségűnek lett nyilvánítva.) Ezek után a tanfelügyelői utasítás alapján, mivel nem volt meg a törvényes létszám, több osztályt be is zártak. A magyar diákoknak is évközben szerb nyelven kellett folytatniuk a tanulást.⁵

A magyar tananyagú osztályokban nemegyszer a magyar nyelv és irodalom csak megszorításokkal szerepelhetett tantárgyként. Az Oktatási Minisztérium 9884-es számú 1921-ben született határozata alapján a magyar osztályokban az anyanyelv tanulása érdekében le kellett mondani a német illetve a francia nyelvről.⁶

Az 1923. március 18-ai minisztériumi átirat alapján magyar osztályok csak Szabadka, Zenta, és Nagybecskerek középiskolaiban működhettek.

Az 1931/32-es tanév még egy sorscsapásos fordulópontot hozott. Ekkor ugyanis minden előzetes bejelentés nélkül a gimnáziumokba bevezették a főlvételi vizsgát szerb nyelvből és matematikából. Mivel a főlvételi teljesen váratlanul érte a magyar ifjúságot (különben ez is volt a cél), a gyerekek zöme nem tette le a vizsgát, s ettől a tanévtől kezdve a nagybecskereki állami reálgimnáziumban is megszűntek a magyar osztályok. Ekkor már csak a szabadkai gimnáziumban és a zentai alginimnáziumban működtek magyar osztályok, azzal, hogy mindössze két-három tantárgyat tanítottak magyarul vagy részben magyarul (mert ilyen is volt).

A magyar tannyelvű polgári iskolák leépítése már a '20-as évek elején elkezdődött, és az 1930/31-es tanévben fejeződött be. A királyi Jugoszlávia az egész oktatást a nagyszerb eszmék, a nemzeti kizárólagosság és elnyomó politika szolgálatába állította.

Az 1941 áprilisában összeomlott, feldarabolódott Jugoszláv Királyságból Délvidék visszakerült Magyarországhoz. Alapfokon az oktatás a már előzőleg működő hatosztályos, illetve négyosztályos elemi iskolában indult meg. 1941-ben 335 népiskolában a tanulók 42,2%-a volt magyar. Természetesen a középiskolai hálózat is bővült, de ezt számszerűen eddig még nem dolgozták fel.⁷

A II. világháború alatt Bánát nem az anyaország, hanem német fennhatóság alatt volt, mégis újraéledt a magyar iskolahálózat. A Délvidéki Magyar Közművelődési Közösség magyar kereskedelmi és polgári iskolát, valamint gimnáziumokat nyit, amelyekben a helyi pedagógusokon kívül az anyaországból érkezett tanárok is tanítottak.⁸

A II. világháború után a kisebbségi kérdések megoldásában döntő szerepe volt az uralkodó kommunista pártnak. Az első hivatalos előírás már 1945. augusztus 10-én került napvilágra. Eszerint a kisebbségi osztály megnyitásához 20 tanuló jelentkezésére volt szükség. Ezekben az iskolákban kötelező tantárgyként vezették be a kisebbségek anyanyelvét, történelmét, földrajzát. A harmadik osztálytól a megfelelő köztársaság nyelvét, ami a Vajdaságban a szerb nyelv kötelező tanítását jelentette.⁹

1958-ban hozták meg az első szövetségi szintű iskolareformot, amely egységesen lesz érvényes az egész Jugoszlávia területén. Ekkor válnak az elemi nyolcosztályos iskolákká, a gimnázium pedig négyosztályos középiskolává. Ez a reform pecsételte meg a sikeresen működő magyar nyolcosztályos főgimnáziumokat. Nagybecskerekben a magyar tanári karnak ko-

moly erőbevetésre volt szüksége, hogy megakadályozza a botrányt. Tudniillik, a nyolcadikosok, vagyis az érettségizők nem voltak hajlandók elhagyni az alma materüket, s a tanévet már a vegyes szerb-magyar gimnáziumban befejezni. A törvény újdonsága, hogy a vegyes lakosságú helységeken bevezethették a két-nyelvű oktatást, ami újabb lehetőséget nyújtott az anyanyelvű oktatás háttérbe szorítására.

A Szerb Népköztársaságban először 1960-ban hoztak törvényt olyan iskolák alapításáról, amelyekben a tanítást a nemzetiségek nyelvén szervezték meg. A kisebbségi osztályok megnyitásához 15 fős tanulói minimumot határoztak meg az általános és középiskolákban is.

A Jugoszláv Szövetségi Köztársaság 1963-ban hozott alkotmánya biztosítja az anyanyelv szabad használatát. A 83-as szakasz kimondja, hogy a szakiskolák és gimnáziumok osztályaiba be lehet vezetni az anyanyelvű oktatást, sőt a felsőoktatásban is bevezethető egyes tantárgyak vagy tantárgycsoportok anyanyelvű oktatása. Ez a rendelkezés az eddiginél valamivel szélesebb lehetőséget nyújt a magyar oktatás bővítésére.

Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány alkotmánya kimondta, hogy az iskoláskor előtti és az általános iskolai oktatást és nevelést a népek és nemzetek nyelvén biztosítják. Ezzel megnyílt az út a magyar nyelvű oktatás részleges megszervezésére Vajdaság egyes főiskolai és egyetemi intézményeiben. Az 1974-es alkotmány szinte teljes önállóságot biztosított az oktatási és nyelvhasználati kérdések megoldásához.

A '70-es évek derekán emelték középiskolai rangra a szakmunkásképzőket.

1977-ben hozták meg a nemzeti kisebbségek számára kedvezőbb törvényt, amely biztosítja a kisebbségeknek az anyanyelvű óvodai és napköziotthonos nevelőmunkát, az anyanyelvű oktatást az általános iskolában, valamint az iskolareform eredményeként létrejött úgynevezett egységes középiskolában, amely kétosztályos volt. A középiskola harmadik osztályától (amely egy- illetve kétéves szakmai vagy gimnáziumi képzést nyújtott) a kisebbségi tagozatok megnyitására 15-ös minimális tanulói létszámot írtak elő. A felsőoktatásban továbbra is lehetővé teszik, hogy 30 fős kisebbségi csoportok alakulhassanak egy-egy tantárgy anyanyelvű oktatásának megszervezésére.¹⁰

Az előző oktatási törvényhez viszonyítva ezt a kisebbségek is jónak találták. Sajnos, a gyakorlat csakhamar az ellenkezőjéről tett tanúbizonyságot. Mivel a

reform által megbontott középiskolákban csak az első két éven volt kivitelezhető az anyanyelvű oktatás, a harmadik osztálytól kezdve már a vajdaság legtöbb szakközépiskolájában meg szakmunkásképzőjében lehetetlenné vált a kisebbségi osztályok beindítása, hisz a reform következménye lett, hogy a szakok, szakmák ésszerűtlenül felaprózódtak. Vajdaságban 28 alapszakma lett, s ezen belül 287 szakmai profil (építésfelügyelő-helyettes, cipőfelsőrész-készítő!). Ez lehetetlenné tette a 15-ös létszámminimum megvalósítását még a többszámú területen, így több szabadkai iskolában is.

A reform nyomán 1977-ben Nagybecskerekben három középiskolában szűnt meg végérvényesen a magyar nyelvű oktatás. Vajdaság-szerke pedig az iskolahálózat átjárhatatlansága miatt a kisdíjak mind nagyobb hányadát írták azonnal szerb tananyelvű első osztályba. A látszólag ideális oktatási törvény így hihetetlenül felgyorsította az asszimilációt.

Az egységes kétszázfős középiskola 1987-ben szűnt meg, és visszatértek a három- és négyéves szak-, illetve szakközépiskolák. A négyéves gimnáziumot csak 1990-ben állították vissza.

Az eltelt 15 év pótolhatatlan veszteséget okozott. Míg az 1978/79-es tanévben 34 középiskolában folyt magyar nyelvű oktatás, az 1985/86-os tanévben már csak 22-ben. A diákság összlétszáma 31,4 százalékkal csökkent.

1989 elején, amikor a második Jugoszlávia felbomlását célzó elgondolások mind kifejezettebbé váltak, majd hamarosan kialakult az ún. egységes Szerbia, Vajdaság elvesztette önállóságát. Az előkészített új törvénytervezet első változata 30 tanuló jelentkezésétől tette függővé az általános iskolában a nemzeti tagozatok megnyitását, majd a létszámot 20-ra csökkentették. Az alkotmányosságára hivatkozó éles hangú sajtótámadások végül a törvénytervezet e cikkelyének visszavonásához vezettek.

A '90-es évek elején kezdődő elvándorlás, valamint a 15-ös létszámhoz való merev ragaszkodás újabb megszorító korlátok közé kényszerítette a magyar fiatalokat. A létszámcsökkenés miatt elsősorban Bánság kistélepüléseiben kezdtek kombinált és összevont osztályokban tanítani. Az első változat azt jelenti, hogy az első és harmadik osztályokkal, illetve második és negyedik osztályosokkal egyszerre csak egy pedagógus foglalkozik, s osztja két részre a 45 percet, hogy beleférjen a két teljes tanterv. A kombinált osztály még ennél is rosszabb változat. Itt összevonják mind a négy osztályt. Ez emberpróbáló feladat elé állítja a tanítót,

hisz 45 percet négy tantervre kell elosztania úgy, hogy a kisdíjaknak nyújthassa mindazt a tudást, ami boldogabb társaiknak teljes 45 perc alatt jár.

A középiskolásokat illetően a törvény nyújt egy látszatlehetőséget is az anyanyelvű oktatásra, ha a kisebbségi osztály megnyitását pályázat nem biztosítja. Az oktatási törvény ugyanis szavatolja az anyanyelvű osztály megnyitását, ha a szerb osztályba bekerült 30 főből 15 magyar. Egyetlen feltétel, hogy mind a 15 tanulóknak a beiratkozási ív megjegyzés rovatában (amelyhez semmilyen magyarázat vagy útbaigazítást sem fűztek) föl kell tüntetni, hogy magyarul szeretné folytatni tanulmányait. A leendő középiskolás tájékoztatatlanságból, nem egyszer félelemből, nem tölti ki az érdekeit védeni hivatott rovatot. Holott a teljes jogkör biztosításának módja épp a fordított eljárás lenne. Mert az a természetes, hogy az őshonos diák anyanyelvén tanuljon, ezért a megjegyzés rovatba az kellene, hogy kerüljön, ha szerbül akarja továbbképezni magát.

Másik gond az, hogy ilyen 50 százalékos nyelvi megoszlási arányra a szórványban semmiképp sem kerülhet sor. Ennek ellenére pályázat helyett csupán ezt a lehetőséget kínálták föl a szórványmagyarságnak 10 éven keresztül.

Az 1990/91-es tanévtől a nyolcadikos, ha négyéves középiskolai osztályba öhajjt bejutni, felvételi vizsgát kell letennie matematikából és anyanyelvből. A matematikai felvételi anyaga azonos volt mindenkinél (habár a fordítás nem volt hibátlan), de a magyar nyelv tesztlapjaival bizony voltak komoly gondok.

A húsz kérdést tartalmazó tesztlap feladatainak megoldása 50%-ban más is lehetett volna, mint amit a kulcs egyedül elfogadható válaszként kínált fel. Tehát, ha mást írt a diák, mint ami a kulcs megfejtése, a megoldásokat ellenőrző pedagógus nem fogadhatta el, még akkor sem, ha a válasz kifogástalan volt. Míg a szerb anyanyelvű tesztlapok megjegyzés rovatában több helyen is feltüntették, hol lehet az alternatívát is elfogadni. (Például: elhúzta a nótáját – értelmezéseként a kulcs szerint csak a megver volt a jó, míg az ütlegel, elver, döngöl, páhol, püföl, szétcsap stb. rossz válasznak számított.)

A hatalom az iskolahálózat ésszerűsítésének az örve alatt súlyos csapást mért a szórványmagyarság anyanyelvű oktatására. Ha emellett még tudjuk, hogy a Bánság jelentős részében a magyarság szórványban él, akkor már érzékelhetjük a baj méreteit. Alig több mint tíz év alatt Nagyikinda elvesztette középiskolai magyar osztályait: Pancsován, Versecen, Kevevárán már magyar általános sincs.

1991-ig Nagybecskerekén három iskolában volt teljes nyolcosztályos magyar oktatás. Ésszerűsítés gyanánt egy iskolaépületbe helyezték át a diákokat. (Olyan osztályok is megszűntek létezni, ahol 25 fős volt a létszám.) 1991-ben még három-három párhuzamos osztály volt, 1995-től már kérdésessé vált az első osztálynak a megnyitása is, mivel nem jött össze 15 gyerek.¹²

Az oktatási törvényben szereplő 15-ös küszöböt is feltétlenül 8-ra kell csökkenteni a nyugat-európai normák, illetve a reciprocitás alapján.

A Jugoszláviában lezajlott politikai változások némi reményt nyújtottak a mesterségesen elorvasztott magyar nyelvű oktatás talpraállítására. E sorok szerzője a nagybecskereki magyar középiskolai osztályok újraindításának egyik kezdeményezője, s az oktatási minisztériumhoz eljutott folyamodvány aláírója is. Tehát koronatanúja annak, hogy a mostani hatalom sem nyújtott semmit tálcán a szórványban élő magyarságnak. Kitaró, kemény és kompromisszumok nélküli küzdelem előzte meg a középiskolai pótpályázatok kiírását, amelyek esélyegyenlőséget és a magyar osztályok megnyitását biztosítják.

Minden túlzás nélkül állíthatjuk, hogy 2001/2002-vel új korszak kezdődik a Közép- és Dél-Bánság magyar nyelvű oktatásában, s ezt hangsúlyosabbá teszi a Muzslán szeptemberben megnyíló szaléziánus fiúkollegium, amely a katolikusokon kívül más történelmi egyházakhoz tartozó fiúkat is szívesen befogad.

Az oktatási rendszerek szerves és kulcsfontosságú részét képezik a tantervek, amelyek rendszerező elemzésétől helyszűke miatt el kell tekintenünk, de a jövőnköt illető általánosságokról feltétlenül szólni kell.

Itt a Vajdaságban a békés együttélés egyik alappillére egymás ismerése, s hogy ezt elérhessük, általános és alapos tantervmódosításokra van szükség. Míg a magyar iskolás a földrajz, történelem, zene, képzőművészet stb. tanterveinek köszönhetően szinte mindent tud a többségi nemzetről, ez fordítva a legcsekélyebb mértékben sincs így. Egyértelmű, hogy ezen a téren is sürgős és gyökeres változásokra van szükség. Csak néhány példát emelek ki. **A trianoni békediktátumról szóljanak hitelesen a szerb nyelvű történelemkönyvek is,** mivel ez hosszú távon közös érdekünk. Ugyanúgy, mint az, hogy a **nemzeti létünket képező fundamentális tények bekerüljenek a magyar osztályok tanterveibe.** Ennek szükségességéről legegyszerűbben úgy bizonyosodhatunk meg, ha pl. megkérdezzük az iskolást, van-e Nobel-díjasunk. Aligha is-

meri a tényállást, de azt már a legkisebbjeink is tudják, ki volt Ivo Andrić. Ezért még az sem engedhető meg, hogy a szaktantárgyak tankönyvei pusztán fordítások legyenek. Amellett, hogy az igénytelen fordítás már önmagában is sok kárt okoz, bőven van más hátránya is. Egyről szölok: a vegytan- vagy fizikaórán a tananyag természetes menetéből kifolyólag ott kellene, hogy álljon Polányi János, Oláh György, Wigner Jenő Nobel-díjasunk neve stb.

A magyar nyelv és irodalom tantervéből a szerb írókat, költőket legkevesebb két okból kifolyólag kell kiiktatni. Most csak az egyiket említem. Azt, hogy az eredeti műalkotás mindig értékesebb, mint a fordítás.

A többségi és kisebbségi oktatási rendszerbe is új tantárgyakat kellene bevezetni, mint pl. a helytörténet, amely egyrészt a tolerancia jegyében alakuló multietnikus együttélés alapja, másrészt fontos a szilárd és egészséges alapokon nyugvó azonosságtudat kialakítása, valamint a hamis gyökértelenség érzésének megszüntetése végett. Nem utolsósorban elősegíti a tisztánlátást mindkét oldalon.

Az oktatási rendszeren és tanterveken kívül az irodalomkönyvek is sok tanulságot tartalmaztak, tartalmaznak. Több évtized távlatából már aligha tudjuk megállapítani, hogy a tankönyvszerzők kényszerből, saját akaratból, vagy éppen önös érdekek miatt állítottak össze szocikkommunista ideológiával átszőtt olvasókönyveket. Tény, hogy a tantervek és tankönyvek szerzői is mindent megtettek azért, hogy a nemzeti önazonosság tudatát már a csírájában elfojtsák. A tankönyvírók különböző módszereket, eszközöket használtak fel e célra. Hadd említsük csak a szerkesztést, a sokat sejtető fejezetcímeket, magyarázatokat, de a képanyag szerepét sem szabad elhanyagolnunk. Az alábbiakban a múlt néhány általános iskolai olvasókönyvét elemzem.

A nyolcadik osztály számára¹³, (1965.) készült olvasókönyvben három Petőfi-verset (Kutyakaparó, A nép nevében, Szeptember végén) találunk. A magyar irodalom 56%-át, a délszláv (illetve jugoszláv) szerzők, művek 33%-át, a világirodalom 11%-át (ennek 60%-a orosz) képezi a könyvnek. A Hősökről¹⁴ című fejezetben a szerzők 86%-a délszláv, a világirodalmat pedig Solohov és Steinbeck képviselik. Magyar szerző nincs. Ha közelebbről megvizsgáljuk az itt szereplő műveket, és a hozzájuk fűzött feladatokat, kérdéseket, még lehangolóbbá válik a manipuláció nyíltsága, amely azóta sem botránkoztatta meg a közvéleményt. Itt van pl. Desanka Maksimović: Emlékezés a felkelésre c. verse

melnek kezdő sorai: „Szerbia most titkok titka (nap nem tudja, mit hoz az éj).”¹⁵ Azután Jovan Popović: Pinki találkozik Titóval („...Már hallott Titóról, de most látta és megismerte... Mellette egyszerre törpének és ugyanakkor végtelenül nagynak érezte magát...”).¹⁶ Továbbá Vladimir Nazor: Tito parancsa, meg Oskar Davičo: Börtöncella („... Amelyre vágytam, az életért bátran (hullottam el a harcban...)”) A hozzá fűződő kérdések közül csak kettő: „Milyen eszmék vezették? Elfogadjuk-e az eszmét, és hogyan valósítjuk meg?”¹⁷

A VII. osztályosoknak¹⁸ írt olvasókönyv Petőfi-verseket nem tartalmaz. Az olvasmányok 75%-át teszi ki a magyar, 19%-át a délszláv (jugoszláv), 6%-át a világirodalom.

Az olvasókönyv Radu Flora: Dal az én hazámról c. versével indul („... Az én hazám gyönyörű színes festmény / a vén Triglavtól a Kajmakalánig. / Olyan mint kert, melynek dús pompája / évről évre szebbé, erősebbé válik.”)¹⁹ A folytatásban a Megbeszélés címet viselő szöveg²⁰ pedig a következő félreérthetetlen irányba tereli a diákokat: mindegyik ország egyforma szép és kedves, de a legszebb mégis az, amelyben születünk és élünk. A mi szülőhazánk Jugoszlávia, s mi ezt az országot tartjuk a legszebbnek, ehhez ragaszkodunk mindennek fölé.

A néhány gyakorlati tanács a fenti költemény szavalásához²¹ cím alatt ezt is olvashatjuk: „Ünnepélyes komolysággal kezd a verset, de büszkeség csendüljön ki belőle.”

A Tito beszédeiből származó idézetek képezik a második olvasmány anyagát.²² Az utánuk következő kérdések között ilyen felszólítás is szerepel: „Sorold fel, melyek a pionirok állampolgári kötelezettségei Tito beszéde alapján! Olvasd el újra azokat a sorokat, amelyekben ezekről beszél!”²³

Ezek után következik V. Nazor: Tito parancsa c. hosszú vers, majd Tito 1941-ről c. olvasmány amelynek nyomán a kérdések és feladatok kizárólag szerb történelemkönyvbe kívánczozhatnának. „Ki volt a felkelés irányítója, s hol volt kezdetben a felkelés szervezőinek a székhelye?(...)Mi volt a partizán egységek jelvénye?”²⁴

Itt van még az 1941 októberében Kragujevácon lejátszódott tragédiáról szóló olvasmány.²⁵ Az ezt követő megbeszélés utolsó pontja alatt ez áll: „A német megszállók Európa-szerte hírhedtek voltak kegyetlenségükről. Hallottatok már a csehszlovákiai Udice és a francia Oradour községek szomorú sorsáról? Érdeklődjétek felölük a magyar- és történelemtanáraitoktól!”²⁶

A II. világháború jugoszláv eseményei szerepelnek még a következő művekben is: Desanka Maksimović: Véres rege; A. Dikić: Sutjeska; Tőke István: A néphős sírjánál; Jovan Popović: Brile.

1985-ben érte meg negyedik kiadását a harmadikosoknak szánt könyv.²⁷ Az olvasmányanyag 80%-a magyar, 15%-a jugoszláv, 5%-a világirodalom. Az arányok alapján úgy tűnhet, hogy a magyar irodalom dominál, azonban az ünnepi bokréta ciklus több buktatót is rejt magában. Gyárfás Endre A zászlók c. versének illusztrációjával az alsós diákba azt sulykolják, hogy csak jugoszláv zászló (ebből három látunk különböző méreteken) meg vörös csillagos zászló létezik.²⁸ Az Aranyos októberi sugár cím alatt partizántörténet rejti magában magyar szereplőkkel.²⁹ A hozzá kapcsolódó utolsó feladat és az utána következő közmondás³⁰ nevelő célzata egyértelmű. („Érdeklődj idős emberektől falutok, városotok felszabadulásáról! Írd le, amit megtudtál!” A közmondás: „Sokat élt Ki meghalt a hazáért.”)

Az V. fejezet címe: Harcos múltunk.³¹ A kis harmadikosok olvashatnak itt a legfiatalabb kézigránátosról, a gyermek Titóról és a hős Titóról. A gyerekeknek arra kell felelniük, milyen hadvezér volt Tito.³² Hihetetlen, hogy itt ilyen feladatnak is eleget kell tenniük: „Hazánkban a Kommunista Párt irányította a partizánok harcát, az ellenséges megszállók harcát pedig a fasiszta pártok. Beszélgetsetek arról, hogy mire tanították a népet ezek a pártok! Mi a véleményetek a pártok tanításáról?”³³

A tévedés lehetősége nélkül már e néhány tetszőlegesen kiválasztott olvasókönyv példája alapján lekövethetjük: hosszú évtizedeken keresztül a magyar irodalom (de a történelem, földrajz, zene stb.) tanegységeire feltétlenül rányomták az egypárti kizárólagosság jellegét. A politika kíméletlenül megszabta a tantervek anyagát. Tehát szigorúan meghatározta és ellenőrizte (helyesebben kiiktatta) a nemzeti vonatkozású tartalmakat. Ez a minimalizálás elérte célját: a nemzeti azonosságtudat elhalványulását, a nagymértékű eljugoszlávosodást.

Mi a helyzet a használatban lévő olvasókönyvekkel? A korlátozott terjedelem miatt csak egy (véletlenszerűen kiválasztott) tankönyvet elemzünk. Varga Zoltán 7. osztályosok számára³⁴ a 94. oldalán található a Magyar jakobinus dala c. Ady-verseket teljes mértékben ideologizálja a szerző, kiemelve a szocikommunista időkben kiagyalt alcímet s a vershez ragasztott belemagyarázást: „Ezt a költeményt Duna-völgyi Internacionálnak is nevezik. Utolsó versszakában világosan fölis-

merhető az Internacionáléra való utalás: Ez a harc már a végső... (...) A vers szemléletesen mutatja a forradalmár Adyt, azt a költőt, aki a néphez talált, és aki a maga korában szinte egyedülállóan eljutott az internacionalizmusig. (...) ³⁵ A vers ideologizált megközelítésének tényét, és a marxista értékrendet csak hangsúlyozza, hogy a lábjegyzetben Isten nevét kis kezdőbetűvel nyomtatták. Szomorú, hogy a felvételi anyagában ez az ideologizált beleemágyarzás vizsgatételként is szerepel. ³⁶

(Külön kérdéskörbe tartozik pl. az, hogy Gelléri Andor Endre milyen szempontok alapján került a tankönyvbe.)

A Drága szülőföld, szülőhazámnak földje címet viselő fejezet is több kívánnivalót hagy maga után. Egyértelmű, hogy nem az irodalmi értékrendszerre fekteti a hangsúlyt (két szerző kivételével). A testvériség-egység demagógiáját már a szocialista pártok sem szajkózzák, de tankönyvben még bőven szerepel. „Mily boldog világ ez! /Játszanak a kétajkú gyerekek.../ Hogyan kell örülni, mutatjuk nagynak,/ s neveljük egymást szerbnek-magyarnak. /A két kicsi ugrál és szeret velem, /s amit játszunk – történelem...” (Thurzó Lajos: Szonya) ³⁷.

A tiszta forrás c. fejezet alaposabb elemzést érdemelne. Most csak a négy oldalas Králjevity Márkó megszabadítja Szibinyáni Jankót ³⁸ c. szerb epikus

énekkel foglalkozzunk néhány mondat erejéig. Hunyadi János neve a foghíjas magyar történelemoktatás miatt alig ismert a délvidéki magyar gyerekek körében, pedig méltán lehetünk büszkéek rá. A valós tényekkel szemben itt a bátor törökverő hadvezért, szerencsétlen flótásként ismerheti meg a hetedikes diák. „Tömlőcben ül Szibányáni Jankó,/ Elátkozott sík Neveszinyében/ Török nem adta váltságért,/ Sem váltságért, sem sárga dukátért (...)/ de akarta szegény Jankót fenyőfára húzni ...” Hunyadi, aki itt csak szegény Janó, még az arra járó legényt is nagy alázattal daliának nevezi. Az epikus ének végén természetesen Králjevity Márkó lesz az, aki egyszer maga kiszabadítja a „szegény Jankót” A hozzá tartozó feladatok is érdekesek: pl. „Keresd meg az énekben említett helyneveket a térképen!” Érdekes, hogy Kőmives Kelemenné c. balladánk színhelyét nem kell megkeresni!

Hogy a magyar irodalom tantervével, tankönyveivel valami nincs rendben, bizonyítja a tizennégy évvel ezelőtti felmérésem ³⁹ is, ahol a középiskolások II. osztályában a diákok 42%-a hitte azt, hogy Az alföld c. Petőfi verset József Attila írta, s ugyanennyien állították, hogy az Erőltetett menetnek ő a szerzője, míg az érettségizők 10%-a úgy tudta, hogy az Aranyember is József Attila műve.

1 Dr. Tóth Lajos: Magyar nyelvű oktatás a Vajdaságban 1944-től napjainkig, 1994. 9.

2 Galántai József: Trianon és a kisebbségvédelem 121 (Idézet a jugoszláv szerződés 9. cikkelyéből)

3 Nedeljko Ljubic: Gimnazija izmedju dva rata, Zrenjanin 1996.

4 Dr. Tóth Lajos: i.m. 12.

5 Arhiv Jugoslavije, Fond Minsitarstva Prosvete: Srpske velike gimnazije Petrograd 66-831-1264 1919-23

6 Slavoljub Grozdanov: Razvitak skolstva u Zrenjaninu izmedju dva svetska rata (kézirat)

7 Dr. Tóth Lajos: i.m. 13.

8 Zrenjaninska gimnazija 1846-1998 Zrenjanin, 1998. 105.

9 Dr. Tóth Lajos: i.m.

10 Dr. Tóth Lajos: i.m.

11 Marcsók Vilma: A felvételi rémképei. Napló 1990. július 4.

12 Marcsók Vilma: A minőségi lét érdekében. Napló, 1995. február 15.

13 Sárosi Károly: Olvasókönyv az elemi iskolák 8. osztálya számára, Subotica, 1956.

14 Sárosi Károly: Olvasókönyv az elemi iskolák 8. osztálya számára, Subotica, 1965. 171.

15 U.o. 172.

16 U.o. 175.

17 U.o. 196.

18 Tőke István: Olvasókönyv – általános iskolai nyelvtanítás 7. osztály, Újvidék, 1984.

19 U.o. 3.

20 U.o. 4.

21 U.o. 4.o.

22 U.o. 8.o.

23 U.o. 10.o.

24 U.o. 16.o.

25 U.o. 17.o.

26 U.o. 21.o.

27 Kaszás Klára – Ödri Zsófia: Olvasókönyv az általános iskolai nevelés és oktatás 3.osztálya számára, Újvidék, 1985.

28 U.o. 124.o.

29 U.o. 125.o.

30 U.o. 127.o.

31 U.o. 147.o.

32 U.o. 148-153.o.

33 U.o. 160.o.

34 Varga Zoltán: Olvasókönyv az általános iskolák 7. osztálya számára, ötödik kiadás; Zavod za izdavanje udžbenika i nastavna sredstva Beograd 1999.

35 U.o. 95.o.

36 A 2000/2001 (és 2001/2002-es) tanév középiskoláiba iratkozó tanulók felvételi vizsgakérdései a Magyar nyelvből 111.o.

37 U.o. 122.o.

38 U.o. 58.o.

39 Marcsók Vilma: Az iskolai hétköznapiakban élő József Attila in Magyar Szó, Kálátó, 1987. dec. 5.

„A léleknek is olyannak kell lenni, mint a madárnak”

Hogyan élhetjük túl kisebbségként a globalizációt?

We live in a global village – olvashatjuk az Oxfordi Egyetemi Könyvkiadó nyelvtankönyvének egyik lelkében. *Globális faluban élünk* – szól a magyar fordítás és az olvasónak óhatatlanul az egyre gyakrabban emlegetett kifejezés, a **globalizáció** jut eszébe. Ugyanennek a könyvkiadónak egy másik nyelvtankönyvében az első lecke címe: *Englisch as a world language*, azaz *Az angol mint világnyelv*. A cím alatt térkép látható, amelyen jól kivehető, hogy mely földrészen, hol tekintik államnyelvnek az angolt, sőt arról is tudomást szerezhetünk, hogy mely területeken számít anyanyelvnek (pl. Amerikai Egyesült Államok), hol „második”, hol pedig idegen nyelvnek az angol. Miközben érdeklődéssel nézegetem a világtérképet, felmerül bennem a kérdés: mit szól ehhez a spanyol, az olasz, a kínai, vagy teszem azt, a magyar nemzetiségű amerikai bevándorolt? Vajon ők is anyanyelvüknek vallják-e az angolt? Merthogy a térkép egyértelműen ezt sugallja. Mielőtt még úgy istenigazából dühbe gurulnék, elolvasom a térképhez fűzött magyarázatot. Az áll benne, hogy Shakespeare idejében mindössze néhány millióan beszélték az angol nyelvet, elterjedése az ókontinensről Amerikába történt XVII., majd a XIX. századi áttelepülésnek köszönhető, no meg a nyelv egyszerűségének, rugalmasságának, fejlődőképességének, korszerűsödésének. Statisztikai kimutatás szerint a világ elektronikus levelezésének 75, telefonbeszélgetéseinek pedig 60 százaléka angol nyelven zajlik.

Egy árva szó, de legalább a sorok közé rejtett utalás sem szól arról, hogy bizony az Amerikai Egyesült Államokban csak hajszálon múlt, hogy az angol „győzedelmeskedett” a német fölött a hivatalos államnyelv meghatározásakor. Ám ennek a ténynek a közlése csak a tisztánlátást szolgálja, a tényleges helyzeten nem változtatna, mégpedig azon, hogy aki ma boldogulni akar, annak el kell sajátítania az angol nyelvet, hiszen ez a számítástechnika és a nemzetközi kommunikáció nyelve. Mintha a latin helyébe lépett volna.

Azzal, hogy a talpon maradás érdekében egy nyugati nyelvet el kell sajátítanunk még semmi bajunk

nem lenne, hiszen millió érv szól mellette, ám amikor már az adott nyelvet anyanyelvünknek vallók ránk akarják erőszakolni saját szokásaikat, életszemléletüket és közben még azt is elvárják, hogy saját hagyományainkról teljesen lemondjunk, akkor már okunk van óvakodni az „egy ako!”-elvet hirdetőktől. Fokozottan vonatkozik ez ránk, akik az anyanemzettől elszakítva, egy fájdalomtól, veszteségektől, megaláztatásoktól terhes múlt (és jelen) hordozóiként, kisebbséggé degradálva igyekszünk megőrizni azt a keveset, ami még az ősök jussából megmaradt.

Miközben anyaországunk és anyanemzetünk jövőbe látó politikusai redős homlokkal igyekeznek rámutatni arra, hogy minden eltékozott talpalatnyi föld pótolhatatlan veszteség és minden elkótyavetyélt tudás helyettesíthetetlen, mi, határon túliak szinte nem is szólunk a globalizáció jelenségéről, vagy ha mégis, akkor olyan beletörődéssel, mintha legalábbis valóban kénytelenek lennénk feladni önmagunkat. Ami még ennél is kétségbeesettebb, fiataljaink égnek a vágytól, hogy a globalizált világ selejtjeinek fogyasztóivá válhassanak.

De mi is valójában a globalizáció, amelytől mind többen rettegünk, mert úgy érezzük, e szó a kis népek, főként az anyanemzetüktől elszakítva megmaradni igyekvő népcsoportok számára a nemzethalál szinonimája?

Fiatal kifejezés lehet, hiszen még a számítógép helyesírási és nyelvhelyességi programja sem ismeri, a képernyőn aláhúzza és nem tudja értelmezni. Az *Idégen szavak és kifejezések szótárának* 1983-as kiadásában még nem jegyzik, csak a **globálist**, pl. **globális rakéta**: „a földgolyót is megkerülő, az ellenséges célpontot bármely irányból is megközelíteni képes rakéta”. A szótár 1994-es, módosított változatában már szerepel a latin eredetű **globalizmus** szó, amelynek magyar jelentése: „világuralmi törekvés és ennek ideológiája”.

Félelmetes. Gyermekkorom rém- és kémregényei jutnak eszembe. Talán mégsem volt hiábavaló elolvasni az olcsó ofszetre nyomtatott, silány fércműveket, amelyek egy idő után unalmasakká és fantáziátla-

nokká váltak, lám, ma megvalósulni látszanak az ócska históriák.

Világuralmi törekvés? A történelem már megtanított bennünket arra, hogy a világuralom álma beteg elmék szüleménye és a legeslegsötétebb diktatúrával hozható kapcsolatba. Vajon mi különbség lehet Mao darócból készült munkaruháinak és a magát civilizáltnak minősítő világ gyöngyházfényes felirattal, netán amerikai zászlóval ellátott „uniformisainak” viselése között? Mi különbség van aközött, hogy idegen hajcsár ostorozza-e a munkást vagy saját belső ördöge hajtja az elérhetetlennek tűnő és vágyott javak megszerzésére? Mennyiben változtat a helyzeten az, ha a könyvet kiverik az ember kezéből vagy ha a pénzhajhászásban megfáradt és robottól elfásult embernek már meg sem fordul a fejében, hogy könyvet vegyen a kezébe? Mivel jobb szegénynek lenni ott, ahol a magántulajdon mindenek felett álló szentség, mint ott, ahol a közelmúltig szentségtörésnek számított a magántulajdon? Az ilyen és hasonló kérdések felvetőit hogyan is lehetne könnyebb lerázni és elnémitani, mint rájuk sütni a bélyeget, hogy posztkommunisták, a régi átkos rendszer visszasírói? Pedig dehogy is, csak arról van szó, hogy aggódnak a világért, a hazáért, a nemzetért, az idősekért és a fiatalokért, a majdan megszületőkért.

Hogyan nyomja rá kedvezőtlen jegyeit a globalizmus délvidéki közösségünkre? Sokféleképp. Az úgynevezett piacgazdaság kétszeresen sújtja a kisebbségeket, köztük bennünket, magyarokat is, és többszörösen hátrányos helyzetűvé teszi a szórványban élőket. Csak találgathatunk, mennyire fog ez kiéleződni, ha idővel a szerbiai piacra is betörnek a mammutvállalatok, a nagyáruházak, a számítástechnikai és más óriáscégek, márpedig a globalizáció egyik lényeges vonása, hogy tönkreteszi az egy-egy családnak megélhetést biztosító kisvállalkozásokat, kisipari műhelyeket, a nagyok kiszorítják őket a piacról. Márpedig az eltelt tíz esztendőben tapasztalhattuk, hogy a magyar fiataloknak csakis ezek a kisvállalkozások adtak némi esélyt az elhelyezkedésre.

Ma még az számít státusszimbólumnak, ha valamelyikünk megengedhet magának évi egy-két anyaországi utat, de rövid időn belül azon fogunk versengeni, hogy melyikünk jut el távolabbi tengerpartra, kinek van jobb kocsija, ki öltözködik a kínai piac helyett Estée Lauder- (made in U.S.A.) divatáruházból... és csak a jó szerencsén múlik, hogy a nagy hajtásban rádöbbenünk-e arra, hogy évszázados értékeknek fordítottunk hátat, őseink magyar hagyományainak, de az is köny-

nyen megtörténhet, hogy addigra már késő lesz, hiszen gyermekeinket is az „új szellemben” neveltük föl.

Fiataljaink, mint a volt keleti államok ifjainak zöme, a tengeren túli világot tekintik a boldogulás helyének. Szemükben Amerika ma is az ígért földje, a nagy lehetőségek hazája. Az ott készült játékfilmek, akárcsak a dél-amerikai szappanoperák, mintaként, életreceptként szolgálnak. Meg is van ennek az „eredménye.” A magyartanárok legtöbbször azt panaszolják, hogy a fiatalok igénytelenek, szókincsük siralmasan szegény, nem járnak színházba, sőt moziba sem, a kötelező olvasmányokat sem olvassák el maradéktalanul, csak annyira, hogy összeüthessenek róla egy silányka beszámolót és sikeresen megússzák a felelést, a könyvtárakat nem veszik igénybe, a rádión legföljebb zenét hallgatnak, a színvonalasabb tévéműsorok nem kötik le a figyelmüket, újságot nem olvasnak. És erre nem csak a délvidéki, hanem az anyaországi előadók is panaszkodnak. Nos, ez is a globalizáció következménye. Az életről hamis képet nyújtó szappanoperák is a világuralmi törekvés szolgálatában állnak. Gondoljunk csak bele: melyik önkényes, világot meghódítani szándékozó hatalomnak állna érdekében a tömegek felvilágosultsága? Hogyan lehetne „betörni” egy művelt, önmagával és másokkal szemben egyaránt igényes népet?

Pedig mi ilyenek voltunk a közelmúltig, de legalábbis 1918-ig, a mi népünket mindezek a jó tulajdonságok jellemezték, ami nem saját megállapításunk, hanem idegenek tanúskodtak róla. Egyebet talán nem is kellene tennünk, mint újra felébreszteni a magyar fiatalokban az el nem évülő értékek iránti igényt.

Laokoónként óriáskigyóval kell megbirkózniuk pedagógusainknak, akik között sajnos kevés az igazán rátermett, tehetséges és akaraterős ember, akik képesek lennének egyensúlyt tartva helyt állni. Mire is kell megtanítaniuk a felnövekvő nemzedékeket? Becsületre, érvényét nem veszítő értékrendre, szorgalomra, a tudás alapjául szolgáló kíváncsiságra, az ősök tiszteletére, a jövőndő alakítására, és még ki tudja mi mindenre, mindezt úgy, hogy közben gyermekeink megtanuljanak számolni, írni, olvasni (a sorok között is), számítógépet használni, anyanyelvüket minden más nyelvnél jobban ismerni és szeretni, az élethez elengedhetetlenül szükséges környezetnyelvet a gyakorlatban használni, no meg persze angolul, németül és ha lehet még egy-két nyelven kommunikálni. Ahhoz, hogy ebben helyt állhassanak, és velük együtt mi is, áldozatokat kell hoznunk, olyanokat is, amelyek talán olykor értelmetlennek tűnnek, de hosszú távon megtermik gyümölcsüket.

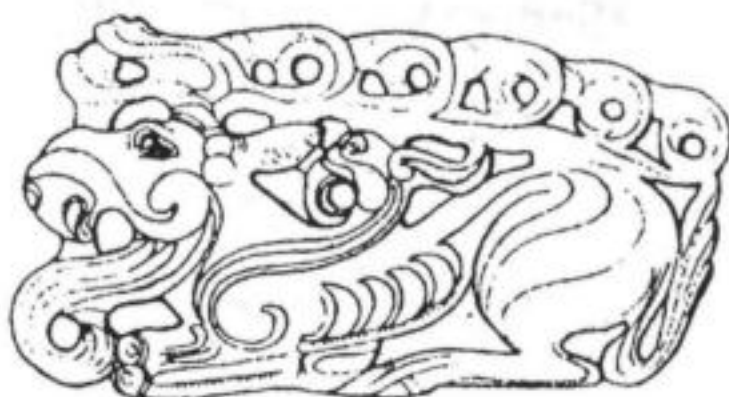
Hihetetlenül nagy feladat hárul az édesanyákra, akiknek újra meg kell tanulniuk mesélni és játszani.

Nagy erőpróbát jelent majd az előttünk álló évtized az egyházak és a berkeikben tevékenykedő lelkészek számára is, hiszen a tárgyi értékeket előtérbe helyező világtörékvés az erkölcsi, lelki, szellemi kincseket minden erejével igyekszik elnyomni, sőt elpusztítani. A globalizációtól komolyan veszélyeztetett, hagyománytiszteleten alapuló vallásosságot igazi lelkiségnek kell felváltania.

Mindannyiunkon múlik, hogy sikerül-e a reklámfényes rengetegről ábrázoló fiataljainkat meggyőzni arról, hogy az utált és rettegett béklyót újabbra cserélik, ha hagyják magukat elvakítani a *steak house*-ok, a hamburgersütődék, a földi pokollal felérő bevásárlóközpontok neonfényeitől, akárcsak az is, hogy sikerül-e délvidéki magyar fiataljainkkal megértetni, hogy csak azokhoz az értékekhez érdemes ragaszkodni, amelyek évszázadok óta nem veszítettek fényükből és amelyek jövőt jósolnak önmaguknak. Az odafigyelő ember könnyen észreveszi, hogy drágakövet tart-e a kezében vagy csak annak álcázott salakot. Bízunk kell abban, hogy értelmiségünknek lesz ereje és tehetsége megtanítani a felnövekvő nemzedékeket arra, hogy különbséget tegyenek drágakő és talmi érték között.

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül a közízlésre jelentős hatást gyakorló médiát sem, amely végső ideje, hogy búcsút mondjon a pongyola fogalmazásnak, a „körülírásoknak”, az így is– úgy is értelmezhető hírközlésnek. A magyarságnak, főként az anyaország határain túl élő nemzetrészeknek egyértelműen, közérthetően és igényesen tájékoztató médiára van szükségük, intézményeiben pedig azoknak van keresnivalójuk, akik képesek ilyen igényeket kielégíteni.

Elcsépeltnek tűnhet, de attól még tény, hogy krízisben van a világ és e vészhelyzetet mi, kisebbségek még drámaiban éljük meg, mint mások. Azoknak a fejében, akik szülőként, pedagógusként vagy lelkészként gyermekneveléssel, népműveléssel, népneveléssel, műkedveléssel igyekeznek befolyásolni utódaik, tanítványaik, a hívek és a kisebb-nagyobb közösségek érdeklődését, értékrendjét, gyakorta felvetődik a kérdés: megéri-e küzdeni a leküzdhetetlennek tűnő kísértéssel, ha úgy tetszik, ellenséggel szemben? Adjon erre a kérdésre választ egy Németh László-i idézet: *„Én azt mondom, a léleknek is olyannak kell lenni, mint a madárnak – csapkodni, repülni, ha a föld porában is. Mert ha egyes madarak szárnycsapása céltalan, ostoba is – mégis ez a szárnyakba szétosztott, csapkodó, emelkedő ösztön az, amely felhő közt tartja a madársereget”*.

A romlás oszlopfőinél

Meglebben a bánat haja.
 Perzselt levelek sóhaja,
 zsongó legyek
 élénk raja
 örvénylik a
 Balkán tunya
 hordáinak
 újabbkori
 indáival.
 Elnyelne az
 égett sebek
 irtózatos
 őserdeje.
 Morgó bajok
 ömlő leve,
 vad zápora
 tobzódik a
 korgó nyomor
 álmos, lila
 csíráival.
 Átvérzik a
 sorsunk sara,
 szólongat a
 rom temploma.
 Pusztába kiáltott ima-
 ként törsz föl a mélyből, **ARACS.**

Mindent kitálaló döglődés

Nagy tömegeket összecsődítő
 díszbeszédre, potyaleső
 eszem-izomokra készülődtek
 itt, a szétvert lámpaburák,
 a szónoki emelvénynek
 álcázott atomóvóhely tövében,
 az elvadult virágágyásoknál,
 örökzöld cserjéknél,
 melyekből jelszavak
 betűit alakították ki.
 Másoktól akarták
 megvédeni magukat,
 közben egymásnak estek
 a szörnyetegek.

Lentségi hexameterek

Föltöltődöm az őszi piacán érő zamatokkal.
 Kell ez a ködbe vesző „magabiztos” sétifikálás
 képzeletemnek zörgő csontú vadszamarával.
 Föltöltődöm az őszi piacán érő zamatokkal.
 Barna dió koppan, zörög így – rücskös koponyáját
 görgeti: fejfel menne a falnak – tán ez a Honvágó?
 Föltöltődöm az őszi piacán érő zamatokkal,
 kell ez a ködbe vesző „magabiztos” sétifikálás.

Rostonsültek sistergésében, lacikonyhák
 föl szálló füstjénél kéregető nyomorúság.
 – enni, csak enni! – betegre zabálja magát a kitartás.
 Rostonsültek sistergésében, lacikonyhák
 gőze előtt a csak egy tál lencse után epedők rongy
 hadseregét rakná ki a sírás szilvamágokból.
 Rostonsültek sistergésében, lacikonyhák
 föl szálló füstjénél kéregető nyomorúság.

Répák duzzanatán legelésző üdvözlés-árvy,
 fényes héjú almát hűt a zarándokoló csöpp,
 végig csordul a póréhagymák kecskeszakállán...
 Répák duzzanatán legelésző üdvözlés-árvy
 hálózna be a tök föl vágott áradozását,
 karfiolok kiadós hózápora hűti le szépen.
 Répák duzzanatán legelésző üdvözlés-árvy,
 fényes héjú almát hűt a zarándokoló csöpp.

Önkéntes katonák téblábolnak, hazatérvén
 tébolyodott öldöklésük szeszes indulatából,
 nők sikolyába ragadt félmúltjuk szívszorulásán.
 Önkéntes katonák téblábolnak hazatérvén:
 szórakozottan nézik, bámulják meg a körték
 és hamvas szőlőszemek elguruló nevetését...
 Önkéntes katonák téblábolnak hazatérvén
 tébolyodott öldöklésük szeszes indulatából.

Hűvös esőbe kapaszkodik itt a levél, az a fája.
 Ázik a félbemaradt csata színtere sírfölíratként,
 omlana dús kupacokba a Lét – leigázva se fájna?
 Hűvös esőben kapaszkodik itt a levél, az a fája.
 Lángol a paprika és foghagymafüzérek ezüstjét,
 selymes pikkelyeit simogatja a kérgesülő kéz.
 Hűvös esőbe kapaszkodik itt a levél, az a fája;
 ázik a félbemaradt csata színtere sírfölíratként.

Egy nem létező irodalom lexikona

Megszületett az első magyar irodalmi lexikon Jugoszláviában!

Kétségtelen, hogy minden lexikon már a megjelenése napján időszerűtlenné válik. Ismertté lehet egy tény, amelyről előző nap nem tudott senki, bekövetkezhet olyan változás, nem is egy, amely elavulttá teszi a lexikon valamelyik adatát. El kell persze ismerni, hogy bármilyen egy lexikon, jobb, ha van, mint ha nincs.

Most, hogy megjelent Gerold László Jugoszláviai magyar irodalmi lexikon (1918-2000) című munkája (Forum, Újvidék, 2001), s hogy eddig három (kollegiális, dicsérő) írás jelent meg róla, nem fog ártani, ha ennek a lexikonnak a visszaját is szemügyre vesszük.

Kezdem a címmel. Ha 2001 elején Újvidéken, tehát a JSZK-ban megjelenik egy magyar irodalmi lexikon, s a címe Jugoszlávia szót tartalmazza, akkor semmi másra nem gondolhat az ember, mint hogy a szerbiai és a montenegrói magyar irodalom lexikonát tartja a kezében. Ma Jugoszlávia Szerbiából és Montenegróból (Crna Gora) áll. Gerold azonban bevette munkájába a szlovéniai és a horvátországi magyar irodalmat is, holott ez a két ország már majd egy évtizede nem tartozik Jugoszláviához. Hogy a verőcei születésű Varga József jugoszláviai költő? Hogy Kercsmárné (Szúnyogh) Rózsa jugoszláviai író? Hogy Bence Utrosa Gabriella is jugoszláviai szerző? A szlovéniaiak és horvátországiak joggal tiltakozhatnak e miatt a besorolás miatt, tekintettel az 1992 utáni helyzetre. Gerold könyvének tehát Szerbiai (vajdasági), szlovéniai és horvátországi magyar irodalmi lexikon volna az igazi címe.

Itt szeretném elmondani – tudom, hogy közmegebotránkozást fog kiváltani véleményem –, hogy szerintem már vajdasági magyar irodalom sincsen. Mert ha igaz az, amit Borí Imre mond A jugoszláviai (?) magyar irodalom történetében (1998), hogy tudniillik több mint 20 itteni magyar író hagyta el addigi szűkebb hazáját, mégpedig szerintem a legtehetségesebbek, akkor hol van ez az irodalom? Maradt néhány novellista, maradtak esszéírók, irodalomtörténészek, egy-két költő. Hol van hát ez az irodalom? Külföldön és könyvtárakban.

Térjünk azonban vissza Gerold könyvéhez!

Nagy munka volt összeállítása, egy embernek túl nagy teher. Kétszázhetven író adatait gyűjtötte össze, 96 évkönyvet, antológiát, almanachot említ, 63 napi- és hetilapot vesz sorra, 53 folyóiratot dolgoz fel, 50 újságrovatot, rádió- és tévéműsort sorol fel, 45 könyvsorozatot tart nyilván (itt említem meg, hogy a Forum néhány sorozata legkevesbé az anyagiak hiánya miatt szűnt meg, miként Gerold hiszi), 38 irodalmi, nyelvészeti, kulturális társaságot, egyesületet, szövetséget vesz számba (de elkerüli az 1941-ben alakult Magyar Közművelődési Szövetségnek és folytatásának, a DMKSZ-nek az említését), 28 újságíró nevét közli, 21 irodalmi, kulturális rendezvényről tud (a Durindót és a Gyöngyösbokrétát kihagyja), továbbá 18 történészt, 17 nyelvészt, 16 néprajzkutatót, 16 irodalmi, kulturális intézményt, 15 könyv- és lapkiadót, 9 színházat, 8-8 műfordítót, művelődéstörténészt és rendezőt vesz jegyzékbe. Arról is tájékoztat, hogy a felölelt 82 év alatt 19 irodalmi és kulturális díjat osztottak ki ezeken a területeken magyar nemzetiségűeknek.

Vannak a fentiekén kívül még statisztikai adatok ebben a lexikonban, de sok lenne mind felsorolni (a szociológusokat, régészeket, színészeket stb.) Tehát adatok, tények gazdag tárháza Gerold könyve. Sajnos, az adatok között vannak tévesek is. Csak néhányat ismeretek a legszembeütőbbek, leglényegesebbek közül.

Gerold könyvének előszavában ezt olvassuk: A szerzői szócikk alapkritériuma (legalább) egy megjelent könyv." Mivel azonban a világ legtökéletesebb nyelvtanában, a latinban is van kivétel, miért ne engedné ezt meg magának Gerold László? Lexikonában jócskán vannak akiknek még nem jelent meg könyve (de Gerold szerint megjelenhetett volna, vagy meg fog jelenni), például Andrić Edit, Bada Johanna, Faragó Kornélia, Korom Tibor, Varga István stb., ám nem kerültek a könyvbe olyanok, akiknek megjelent kötetük, például Baranyi Markov Zlata, Csernik Attila, Horovic Ignác, Magyar Zoltán, Smidt Valéria, Szabó Judit, Szám Attila, Szirmai Endre.

De nem említi kellő helyen (igaz, nincs kötete) Borús Erzsébetet, aki a fiatalok Hídjában szerepelt, s kegyetlen kritikát kapott Rehák Lászlótól; nem említi Kapitány Lászlót, aki számtalan könyv fedőlapját tervezte, tehát valami köze csak volt az irodalomhoz, nem közli, hogy Vidor Imrének volt egy regénye, a Vándor a nagy úton, csak azt mondja róla, hogy „regényével díjat nyert a Napló pályázatán”, nem sorolja fel a műfordító Varga József fordításköteteit; szerinte Tamás István Hány János-kötete „verses mese”, pedig ifjúsági regény, a nyomdák között nem találjuk az újvidéki Uránia nyomdát, ahol a Reggeli Újságot és sok más magyar lapot és könyvet készítettek, de nem veszi fel sem a rövid életű újvidéki Hétfői Újságot (1922-1925), sem a sokkal tovább megjelenő A Népet (később Új Nép). A Grimaszról mint „Gál László szatirikus lapja”-ról beszél, s habár megemlíti, hogy „társszerkesztő: Magyar Zoltán”, a lap alapítóját, Szabó Sipos Ferencet nem ismeri (sem azt, hogy Magyar Zoltán akkor még Ungár volt). Gerold elfeledkezett Császár Gézaról, még csak „a pécsiak” címszó alatt sem találjuk (pedig a Délbácska újságírója volt, a jugoszláv hatóságok kiutasították, később Magyarországon könyvei jelentek meg); nem tud arról, hogy a Gemma-sorozatnak Ács Károly volt a nevadója, elindítója és szerkesztője, nem veszi fel könyvébe régebbi irodalmunk négy ismert, neves alakját, például Bodroghy Szabolcsot, Kohlmann Dezső doktort (akinek könyve is megjelent), Kramarics Ernát, Lúciát, Stern Lázárt, Szegedi Emilt; Kelemen Jánosról azt állítja, hogy 1941-től átveszi a Reggeli Újság szerkesztését és a lap kiadója is, ami teljesen pontatlan adat: Kelemen az Uránia nyomda tulajdonosa volt, a Reggeli Újságnak kiadóhivatalát vezette évekig (a lap sok kezdeményezése, akciója az ő ötlete alapján született), majd a budapesti Kis Újságba ment át. Nem említi Gerold Steinfeld Sándort műfordítóként (Somorja Sándor néven publikált a Kalangyában), sem orvosi, sem szexológiai könyveit, csak mint a Híd első háború utáni szerkesztőjét. Nem sorolja fel a lexikon Debreczeni József többi álnévét. Hiányzik a könyvből dr. Kiss Lajos, a neves vajdasági magyar népdalgyűjtő, karmester és zenetanár. Kimaradt ifj. Stadler Aurél, akinek pedig két kötet műfordítása látott napvilágot. A szervezetek között nem találjuk a nyelvművelők egyesületét, amelynek igen viharos volt a története. A lapok emlegetésekor téved Gerold, hogy a Délvidék újvidéki lap volt. Ha jól tudom, ez az újság Zomborban jelent meg a háború alatt (az Új Hírek folytatásaként). És egy-két apróság: Kázmér Ernő szócikkében olvassuk, hogy „publikál az Este Magyar Minerva című lapban”. Tudomásom sze-

rint Kázmér a pozsonyi Magyar Minervában működött közre, a folyóirat címében nem szerepelt az Este szó. Viszont – Majtényi Mihály tanúsága szerint – Kázmér Dubrovnikban is élt, és sokat publikált Csuka Zoltán budapesti folyóiratában, sőt jugoszláviai szerb nyelvű lapokban is, de ennek a lexikonban nincs nyoma.

Még egy megjegyzés: Gerold azt tervezi, hogy a lexikon következő kiadásában a szócikkeket íróportrékkal bővíti. Ez nagyon jó lenne. Ebben a könyvben ugyanis az írókról szóló cikkek inkább az egykori kommunista rendszer káderlapjaira emlékeztetnek, semmint irodalmi lexikon szövegeire. Sajnos, Gerold nem sorolja fel könyvében, milyen műfajokban jeleskedtek íróink, se, hogy hol publikáltak, ehelyett a magisztériumi és doktori értekezések címét teszi közzé mégha azok nem is jelentek meg könyvben. Már-már az az olvasó benyomása, hogy a szerző cím- és rangkorságban szenved. Dicséretére szolgál azonban, hogy nem kerüli el az 1944/45-ös változás magyar íróáldozatainak megnevezését, de azt is megírja, hogy az írók, újságírók közül kik szenvedtek Goli otokon vagy más kommunista börtönben.

Ez a 303 oldalas lexikon minden hibája ellenére hasznos kézikönyv. Hatalmas munkát fektetett bele Gerold László – több mint 5 évig dolgozott rajta –, ezért irodalmunk hálával tartozik neki. Recenzensei és szerkesztője azonban nem végeztek jó, alapos munkát, rá kellett volna mutatniuk Gerold mulasztásaira, a kézirat hiányosságaira, hisz a szerző az adatok rengetegében könnyen elveszhetett, de ők még azt sem vették észre, hogy a szerző a rájuk vonatkozó adatokat is tévesen közölte (vagy meghamisította?): a Hidat Bányai nem 1984 decemberéig, hanem csak júniusáig szerkesztette, s Bori a 7-8-as számtól vette át a folyóiratot, s nem 1985 januárjában. Ha tehát ennek a könyvnek vannak hibái, akkor azoknak nemcsak Gerold, hanem az említettek is az okai.

(2001. február-március)

Ezt az írást a Magyar Szó Kilátó című mellékletének szerkesztője nem volt hajlandó közölni.)

A levelezésre várva

A Forum Könyvkiadó Szenteleky-kötetei kapcsán

Szenteleky Kornélnek nem csupán az élete volt szomorú, hanem a szellemi utóélete is. A halálát követően a királyi Jugoszláviában a magyar kultúra anyagi lehetőségei s a politikai körülmények egyaránt akadályozták a vezér fő gondolatainak közkinccsá tételét. A visszacsatolás után viszont a magyar művelődés egységének erőltetése felelt meg a kor katonai jellegének. Csupán a németek első nagyobb csatavesztései után látszott célszerűnek könyvekbe gyűjteni annak az embernek az írásait, akinek a magyar és világirodalmi tájékozottsága a délszlávokkal való kapcsolatteremtést is magában foglalta. Először Szenteleky levelezése került kiadásra (1943-ban), majd több kötetben életművének java látott napvilágot (1944-ben, ám sokatmondó év-számelhagyással).

A „felszabadulás” rabságot hozott Szenteleky Kornél szelleme számára (is). Pedig ő csupán az egyéniségellenességet kifogásolta a kommunizmusban, s idealizmusa dacára is inkább a keresője, mint megtalálóját látta Istennek. Azért tekintették az elméletét nemkívánatosnak a jugoszláviai kommunista magyar irodalomban, mert a halála előtti években (a húszas évek végétől) egyre inkább a kisebbségi magyar kultúra megteremtésében talált szerepére. Viszont ahogyan a két világháború között csupán a kötelező látszat szerint illett beszélni a módszeresen nyomorgatott vajdasági magyarság helyzetéről, hasonlóképpen a háborút követően is legfeljebb általánosságban, a teljesen új társadalom előnyeit kidomborítva volt ajánlatos szóvá tenni a szerb nemzeti kapitalizmusnak a vajdasági magyarokkal szembeni szélsőséges önzését.

Sajnos, ez az 1945 után kialakult szempont többé-kevésbé mind a mai napig érvényes a jugoszláviai magyarok kultúrájában. Az 1963-ban megjelent Szenteleky műveiből készült két vékony kötetes válogatást ugyanis nem követte sem alapos tudományos kutatás, sem pedig átgondolt kiadói program. Úgyhogy a kilencvenes évek elejéig, az irodalomtörténeti közhe-lyeket nem számítva, legfeljebb Herceg János emléke-zései alapján alkothatott magának viszonylag hiteles,

de mégis csak homályos képet a Vajdaság Kazinczyjáról az érdeklődő.

Pedig évtizedeken át semmire sem volt nagyobb szüksége kultúránknak, mint a helyi színek felé forduló Szenteleky Kornél értékes műveinek kiadására és tudományszerző földolgozására, hogy megérthessük: milyennek látta vidékünk vezető gondolkodója kisebbségünk fennmaradásának esélyeit és az önerősítés módjait.

Az első pofont 1988-ban kaptuk: **Egy fáradt szív szerelmei** címen Újvidéken kiadták Szenteleky első, azaz budapesti, Trianonig tartó korszakának regényét valamint egyéb írásait: egy rendkívüli műveltségű és szenzibilitású, de jellegzetesen Krúdy-epigon zsengéit. Annak példái: hogyan nem kell (főleg itt a Vajdaságban) írni. Amit, persze, a már érett Szenteleky legalább annyira tudott, mint mi.

A második pofon 1993-ban csattant – **Nyári dél előtt** címen. Igaz, ez már nem volt annyira fájó, mert az önnön korszakváltására készülő író és művelődésszervező viszonylag jól sikerült regényét, az **Isola Bellát** is tartalmazta. De könyörgöm: mi szükség volt (a gyér vajdasági magyar olvasóközönség külföldre menekülésének idején!) a húszas évek szecessziós impresszionista stílusban írt novelláinak az összegyűjtésére és könyvben való megjelentetésre, holott etikai és (némi) esztétikai értékük az írástudói feladatot, értelmiségi programot az emberi és nemzeti kötelességek vállalásában föllelő Szenteleky-novelláknak volt.

Ezután az ütések, sajnos, fölérősödtek. A Szenteleky-sorozat harmadik és negyedik kötete sem tartalmazza (még véletlenül sem) vezérünk munkásságának legértékesebb részét, vajdasági korszakának irodalmi levelezését, amely művelődésszociológiai szempontból fölmerhetetlen jelentőségű a két világháború közötti jugoszláviai magyarság helyzetének megértéséhez. Ehelyett az egyikben (**Szerelmek Rómában**, 1995) „verseit, lírai prózáit és versfordításait” találjuk, annak dacára, hogy Szenteleky nem tartotta magát költőnek, lírai prózáit – nem szerényen, hanem pontosan – egyéni dokumentumoknak tekintette, s nem volt neki sem föl-

készültsége, sem pedig ideje, hogy alaposabban elmélyedhetett volna a műfordítói tevékenységben.

A negyedik Szenteleky-kötet (**Új életformák felé**, 1999) némileg kisebb fájdalmat okoz, mert a Bori Imre által 1922-től 1930-ig „egybegyűjtött tanulmányok, kritikák, cikkek” alcímet viselő kötet a mai olvasó számára érdekes írásokat is tartalmaz. Sajnos, csak keveset. Az egybegyűjtött anyag zöme a jobbik esetben kordokumentum vagy Szenteleky elmélyültebb megértésének az eszköze. Eerre viszont legföljebb a tudományos kutatóknak van szükségük, akik ezzel kapcsolatban már föllapozták vagy föllapozhatják a (Bácsmegyei) Naplót.

Ismét esdeklem: ma, amikor a kultúránk a pénzhiánynak is az áldozata, mi szükség van Szenteleky Kornél korai írásos időtöltésének dokumentumait azoknak kínálni (ezer példányban), akiknek óriási többsége érdektelen, vagy ha éppen érdeklődne is, mivel e tudományos igényű kiadás nem emeli ki a kevés értéket a sok talmi közül, a jámbor olvasó minden bizonnyal elvész a humanista világfájdalom, az elvont kellések túláradásában?!

A levelezés kiadását illetően azonban mégis marad a remény: hátha legközelebb...

A regionális autonómiák tagadása a szerb állampolitika gyakorlatában

A „bérce” Balkán a történetírás kezdetétől kedvező feltételeket nyújtott zárt törzsi közösségek és kultúrák kialakulásához, fennmaradásához és sok évszázadon keresztül túléléséhez (Crna Gora, Kosovo és más régiók népessége szinte a mai napig tudja és ápolja törzsi eredetét). Sem a római, sem a későbbi bizánci birodalom a maga egységesítő állami törekvéseivel nem volt képes maradéktalanul bevonni a Balkán-félsziget belső térségeit a mediterrán civilizáció és kultúra folyamataiba. A Dinari-hegység vonulatai az Adriai-tengerpart közvetlen közelében, majd a félsziget röghegységeivel szabdalta belsejét, a gyakran egymás között is átjárhatatlan és szinte teljesen zárt völgykatlanok között, az előző korszakokban megoldhatatlan problémát jelentettek a civilizációs és kulturális értékek terjesztése és a gyors áruszállítás és személyi közlekedés számára. Csak néhány kilométerre az Adriai-tengerparttól, a félsziget belsejében már nem lehet észlelni semmilyen folyamatosságot a román, gótikus, reneszánsz, barokk és más stílusok váltakozásában, a kultúráknak semmi nyoma. Ismeretlenek tárgyi és szellemi alkotásaik. E hatalmas térségben teljesen ismeretlenek a mezőgazdasággal foglalkozó népek gazdag tárgyi és szellemi néprajzi értékei. A hegyi pásztorok itteni kultúrája rendkívül szegény: nem teremtett sem népdalt, sem népzenei.

Az említett okokból kifolyólag a szlávok beszivárgása a Balkán-félszigetre megoldhatatlan feladatot jelentett a bizánci birodalom számára amely csupán a Vardar folyó völgyében, Rigómező (Kosovo) környékén érezte felületes hatásait. Ez a térség képezi Ó-Szerbiát. Ó-Szerbia kultúrája a bizánci kultúrának provinciális kisugárzása. Ennek ellenére a szerb kultúra közel sem fogadta el teljesen az akkori bizánci (görög) kultúra valamennyi értékét. A térség kultúrája évszázadokon keresztül megőrzött sok pogány hagyományt, hitvilágot és szellemi értéket. Ennek a hatása a mai napig is benne van a közgondolkodásban és viselkedésben. Ez a hagyomány és túlélése felszínessé tette az amúgy is megújulásra képtelen, vallási megkötöttsé-

gekbe belegabalyodott bizánci kultúrát. A szerb egyház és vallási ortodoxia nem ugyanúgy értelmezi még a hit-tételeket sem, mint a görög ortodoxia (bár mind a két egyház Bizánc hatására jött létre). A mindennapi élet síkján a szerb mentalitás sok tekintetben mentes még a saját egyháza kanonizált vallási ráhatásától, és hajlik a pogány értékek megtartásra.

Ennek ellenére sem tagadható, hogy a középkori szerb kultúra provinciális bizánci kultúra. Politikai szempontból pedig a középkori Szerbia Bizánc biztonsági zónáját, tartalék erőforrását képezte. A szerb államiság és önállóság egészen a török megjelenéséig a bizánci belső viszonyok és nagyhatalmi érdekek függvényében érthető meg és értékelhető.

A szerbek nem légüres térbe szivárogtak be, amikor megjelentek a Balkánon az 5-6. században. A nagyszámú őslakos, hegyi törzs és pásztornép szinte mindenütt jelen volt: nyáron fenn a havasok gazdag hegyi legelőjén, télen pedig a völgykatlanokban. Ezek a romanizált pásztorkodó törzsek igen különböző etnikumok voltak. Gyűjtőnéven vlahként ismeretesek. Számuk jelentős volt, anyagi kultúrát nem hoztak létre, a szellemi kultúrájuk beolvadt a szerbség kultúrájába, de ellenhatása éltette benne a patriarchális értékeket. Az al-dunai térséget kivéve sehol sem laktak be egy egységes térséget. Ennek ellenére, a már említett földrajzi okokból kifolyólag, a szerbeknek több mint ezer év alatt sikerült nyelvileg és kultúrájukban asszimilálni őket. Ez lett a sorsa a cincároknak is, akik sehol sem képeztek önálló régiót. A szerbek a Balkán térségeiben jelentős asszimiláló tényezőt jelentettek.

Ahol a rómaiak, a görögök majd később a szerbek asszimiláló ereje sem járt jelentős eredménnyel, ez az albánok élettere. Ez a valószínűleg illír eredetű etnikum ősidők óta abban a régióban (vagy ahhoz közel) élt, ahol ma is él. Koszovóban és a körülötte lévő bérceken szabadon, országhatárokkal és állami akarattal mit sem törődve, évszázadokon keresztül ide-oda vándorolt, ciklikusan igazodva a természet adta megélhetési lehetőségekhez. Az albánok legnagyobb része

még a korai középkorban elfogadta a katolikus vallást, kisebbik része pedig a görögkeleti vallást. Ez szinte páratlan és összeegyeztethetetlen a rideg és szilaj pásztorkodó észjárással. Amikor az albán törzsfőnökök utóbb úgy ítélték meg, hogy ez sem fogja megtartani az albán etnikumot patriarchális értékrendszerében, a török hódoltság idején nagy többségükben áttértek a mohamedán vallásra. Észre kell azonban venni, hogy az albánok ügyes-bajos dolgaikkal a múltban és a mában is a pápához sietnek segítségért és megoldásért. Mohamedán vallásosságuk is sok pogány elemet tartalmaz. Törzsi hagyományaikról (ezek között a legfájdalmasabb a vérbosszú) még nem mondtak le teljesen.

A kegyetlen népirtást és elűldözést (a genocídiumot és etnocidiumot) kivéve a szerbeknek már kétszáz éve nincs megoldásuk az albán problémára. Leigázásukban nem látnak megoldást, mert az albánokat leigázni nem lehet. A szerbek elégedetlensége és tiltakozása ellenére Tito kommunisztái létrehozták az albán körzetet. Kosovo-Metóhia az 1974-es szövetségi alkotmány alapján önálló törvényalkotói, végrehajtói és bíráskodási jogokat kapott. Az 1992-ben elfogadott jugoszláviai és szerbiai alkotmány ezeket a jogokat megvonta tőle és ismét földrajzi fogalommal változtatta a régiót.

Az oszmán-otomán birodalom terjeszkedésével a Balkánon megszűnt létezni a középkori szerb állam. A török megszállók közigazgatási felosztása azonban nem bizonyult mai szempontból hagyományos értékűnek. Egy esetet, Szandzsákét kivéve. Szandzsák Ó-Szerbia (Raska) részét képezte. A mai Szerbia és Montenegró osztozik területén. Túlnyomórészt mohamedán vallású szlávok (bosnyákok) élnek itt, akik vallási alapon, de mégis külön etnikumnak tartják magukat. Szandzsákot is egységes régióknak tartják, amely szerintük vagy Bosznia-Hercegovinához kellene, hogy tartozzon, vagy mint regionális állam Jugoszláviához. Mindenképpen erős autonómia illetné meg.

A középkori szerb állam megszűntével a szerbek egy része török katonai szolgálatba lépett és maratócként több száz éven keresztül szolgálta a megszálló hatalmat. Tekintettel a vallásukra, a török hódító hadseregben nem vehettek részt, de annak kíséző csapataiban igen. Innen eredeztethető a mai szerbeknél a félkatonai alakulatok vagy szabad csapatok szervezésének még mindig élő gyakorlata. A szerbek másik része állandóan menekült a török elől. Ahogy a török elnyomás egyre kegyetlenebbé, kizsákmányolóbbá és elviselhetetlenebbé vált, úgy húzódott a szerbek egy

jelentős tömege észak felé, s végül a történelmi Magyarország déli tartományaiban állapodott meg. Mint ismeretes, 1690-ben nagyon nagyszámú szerb jött be Magyarországra, kihangsúlyozottan ideiglenes tartózkodási szándékkal, azzal, hogy majd amikor rendeződnek az állapotok a Balkánon, visszatelepül. Az állapotok azonban nem rendeződtek a Balkánon még 150 év után sem. Az ideiglenes tartózkodásból tartós letelepedés lett. A Habsburg császárság a határörvidéken teljesített katonai szolgálataiért jelentős kedvezményekben részesítette őket; szabad parasztok maradhattak, mentesültek a jobbágyi terhektől, nem a magyar közigazgatásnak, hanem közvetlenül a császári hatáskörnek voltak alárendelve. Vallási és iskolai autonómiát élveztek. A Habsburg Császárságban, illetve a Magyar Királyságban a szerbek esete tipikusan szemlélteti, hogy az ideiglenes jelenlétből való átmenet a folyamatos tartózkodásba, hogyan változtatja meg az előző köztudatot és alakítja ki az új különállósági, követelődő politikai köztudatot és akaratot, amely majd később (és ma is) a végsőkéig ragaszkodik előjogaihoz abban a régióban, amelyet magáénak vall és követel. A dinasztikus-monarchisztikus alapon szerzett történelmi jogok, előjogok megtartásának a gyakorlata a múltban létrejött régióban túléli az évszázadokat. Nem különbözik a mai követeléseiktől, amelyek az állami szuverenitás egy részét akarják átruházva látni a régióra.

A Habsburg Birodalomban (Magyar Királyságban s a mostani Vajdaságban) élő szerbeket az említett tartós letelepedésüknek köszönhetően európai hatások érték. Az itt élő szerbek templomai, parókiái (konakjai), iskolái és más középületei már a kor igényeinek megfelelően barokk stílusban épültek, és többé nem követték az ezeréves hagyományt. Ugyanis Ó- és Közép-Szerbia területén egészen a mai napig kötelezően bizánci-moravai stílusban épültek és épülnek még ma is a templomok, ugyanúgy, mint 700 évvel ezelőtt. Mi több, ma a Vajdaság területén is kizárólag bizánci stílusban épülnek. A nemrég elkészült belgrádi Szent Száva bazilika lenyűgöző méretei ellenére művészeti és építészeti szempontból semmit sem különbözik azoktól a templomoktól, amelyeket 1000 évvel ezelőtt építettek Bizáncban.

A vajdasági szerbek irodalma és művészete világibb lett a témaválasztásában és művészeti megformálásában. Az európai ráhatás érezhető, látható és kivehető az alkotásokban. A politikai életben, közéletben, egyházi életben és a mindennapi gondolkodás szintjén azonban nem történt döntő áttörés és változás.

A templomokban továbbra is merev bizánci díszítés és liturgia uralkodott. A miséket „templomi ószláv” nyelven tartották (és tartják a mai napig). Az egyház erkölcsi tanítása, ha nem is kimondottan idegengyűlölő, de az idegenekkel szemben elzárkózó volt (és maradt a mai napig). Az akkori iskolai oktatás és nevelés még nem ölelte fel az európai racionalizmus valamennyi értékét. Az ismeretek az oktatásban és nevelésben inkább a hagyományosra, mint az újító értékrendszerre támaszkodtak.

A politikai gondolkodásban a vajdasági szerbek nem újítottak; mindig csak egyet akartak: egyesíteni Ó-Szerbiával azokat a területeket, ahová a véletlen hozta őket, és ideiglenesen kerültek; ahol befogadták őket mint menekülteket. Mi több, többé hallani sem akartak arról, hogy befogadták őket. Ahol az utolsó szerb sírhant van, ott van Szerbia határa – mondják a szerbek ma is, s amikor ezt mondják, nem viccelődnek, hanem komolyan gondolják. Ez abból a politikai filozófiából fakad, amely jellemző a vándorlók gondolkodásmódjára és mindennapi viselkedésére. Ennek ellenére a szerb vándorlásoknak e nagy mérete a XVII. és XVIII. század végén regionalizálta a szerb életmódot és köztudatot. Számptalan kisebb-nagyobb repedés keletkezett a szerb etnikai tudaton. Egy és ugyanazt a dolgot, társadalmi jelenséget, bár továbbra is azonosan nevezték meg, mégsem azonos módon értelmezték, értékelték és tették magukévá. Ez a szakadás a szerb etnikai tudatban és etnikai korpuszban egyfelől gyengítette a szerbek teljesen zárt természetű és merev jellegű, minden idegentől féltő és elzárkózó gondolkodásmódját, kultúráját és erkölcsi erejét; másfelől kedvezményezőbbé tette a vajdasági szerbeket a kulturális igény-szint kialakításában és a civilizációs értékek befogadásában.

Ettől kezdve a szerbeknél minden eszmei-szellemi civilizációs és kulturális haladó mozgalom észak–déli irányt vett (és ez tapasztalható náluk ma is). Az északi régió hatása rendkívül megnőtt. A szerbek közötti belső eszmei feszültség a közéletben, a közgondolkodásban tapasztalható, a viszályok és veszekedések nem szűnnek meg egy pillanatra sem (két szerb – három párt; „szerb turáni átok”). Ezt ellensúlyozandó déli irányból északra, a Vajdaságba újabbnál újabb hatalmas szerb tömegek érkeznek, hogy gyengítsék a más nemzetiségek és Közép-Európa hatását a szerbekre. Még Vajdaság is közvetlenül a szerb belső viszályok területévé válik. Világnézetek ütköznek meg és formálódnak át úgy, hogy hol a bizánci merevség és

fondorlat, hol a közép-európai racionalitás és együttműködésre hajlandó szellemiség kerekedik fölül.

A „szerb Vajdaság” mostani területe a magyar királyságtól elszakított Bács-Bodrog, Torontál és Temes megyék nagyobb részét képezi (Bácska és Bánát), Szerémség a valamikori Horvátország szlavóniai részét alkotta. Ezek a részek az 1920. június 4-én Trianonban kikényszerített, az akkori nagyhatalmak általi területtrábló döntés alapján kerültek a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz. A Szerb-Horvát-Szlovén Királyságban a szerb Vajdaság Bácskát, Bánátot és Baranyát foglalta magában egészen 1929-ig. Az 1929. évtől egészen 1940-ig az úgynevezett Dunai Bánság részévé vált a Jugoszláv Királyságban. 1941-től 1944-ig Bácska magyar, Bánát német fennhatóság alá került, Szerémség pedig az önálló Horvát Állam része lett. A szocialista Jugoszlávia a II. világháború után ismét nagyhatalmi döntés alapján megörökölte Vajdaságot. A tartomány az 1974-es jugoszláv alkotmány szerint megmaradt Szerbia részeként, de törvényalkotása végrehajtó és bírósági hatósága önálló lett. Vajdaság a szerb tagköztársaság keretében maradt 1992-ig. Ekkor kis Jugoszlávia, azaz a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság megszüntette önálló törvényalkotó, végrehajtó és bírósági hatóságát. Vajdaságot földrajzi fogalommal változtatta, amelynek nincs semmilyen szerepe az államigazgatásban, saját ügyeinek önálló és ésszerűbb megoldásaiban.

Mint látjuk az előbbi fejtegetésből, azok a térségek, amelyekben a szerbek vannak, azért képeznek önálló régiót, mert bennük a szerbek magyarokkal, németekkel, albánokkal, mohamedán vallású szlávokkal stb. élnek közösen. Ennek a közös életnek sajátos arculata van, Közép-Szerbiától teljesen elütő ismertető jelekkel. Ezek a térségek a bennük élő szerbek által is különböznek Közép-Szerbiától, mivel hogy nekik is különböző hagyományaik vannak, és ezekhez igazodnak. Történelmi szempontból vizsgálódva megállapítható, hogy ebben szerepet játszottak a gazdasági-termelési módból adódó különbségek; földrajzi, domborzati-területi tényezők; közigazgatási-politikai hagyományok; a nagyhatalmak és civilizációk harca és hatása ezekben a térségekben, amelyeket tartományaikként igyekeztek megtartani; etnikai-nyelvi tényezők, amelyek alapján a mindig pillanatnyilag túlsúlyban lévő etnikum népességi arányára hivatkozva történelmi jogait megfogalmazta és hivatkozott rájuk.

Szerbia nemzetállammá válása az első szerb felkeléstől számítódik és a mai napig tart, de még nem fejeződött be. Befejeződhet-e valamikor is?

Szerbia a fentebb ismertetett politikai filozófiájából kifolyólag igényt tartott olyan területekre is, amelyek sohasem tartoztak Szerbiához, de ezek ma Szerbia részét képezik. A 19. század folyamán Szerbiából elűdöztek vagy megöltek több mint százezer mohamedán vallású népeket. Szinte teljesen lerombolták és széthordták minden tárgyi kultúráját. Ezután erőszakossá tették a vlahok asszimilációját. A macedónokat (akik körülhatárolható, önálló régióban éltek) a szerbek sohasem ismerték el önálló nemzetnek. Azt a régiót, amelyben a macedónok élnek, a szerb állam, a kormányzó politikai és ellenzéki pártok és a szerb pravoszláv egyház Dél-Szerbiának tartják. Szerbia nemzetállami és nagyhatalmi törekvései az egész 19. századon keresztül gyűrűznek. Szerbia lakossága ebben az időben zárt faluközösségekben (zadrugákban) élt és csaknem kizárólag földműveléssel és közvetítő kereskedelemmel foglalkozott. A szerb etnikum több tájszólást használt, és ma is jellemzők a szerb nyelvre a hangsúlybeli eltolódások. Az egyház továbbra is az „egyházi ószlávot” tartotta meg az istentisztelet nyelveként. Ezekről a lokalizmusoktól Szerbia úgy akart (és úgy akar ma is) megszabadulni, hogy más többségi vagy kisebbségi etnikumot is, amellyel a szerb nép együtt él, erőszakosan magába akar olvasztani. Az unitáris nemzeti állam lehetősége és délibábos képe mindig ott lebegett (és ma is ott lebeg) a szerb értelmiségi és politikai elit előtt. Szerbia mint szigorúan központosított állami forma fejlődött a 19. század folyamán. Még csak „délszláv Piemont” volt, máris bevezette és törvényesítette a szerb nemzeti érdekek monopóliumát a gazdasági élettől kezdve az iskola-ügyig. Már a 19. században megfogalmazódott, hogy egy nagyobb országban majd meg kell szabadulni a más nemzetiségűektől.

Egy nyertes háború, elképesztő bizánci ihletettségű ármánykodás, fondorlat és a nagyhatalmak egymás elleni kijátszása által Szerbia az első világháború után jelentős meghódított vagy neki adományozott területekkel bővült. Szerbia „bevitte” államiságát a Szerb-Horvát-Szlóven Királyságba. Csakhogy Szerbia és a szerbek az egész SZHSZ Királyságra, majd később a Jugoszláv Királyságra úgy tekintettek mint Nagy-Szerbiára; mint a saját szerzeményükre. Az unitáris, úgynevezett „jugoszláv” állami nacionalizmus mögött még jobban kidomborodtak a nagyszerb nacionalista, sovinszta, sőt monarchofasiszta törekvések: mindenáron elszerbesíteni olyan régiókat is, mint pl. a Bácska és Bánát, ahol a magyarok és a németek ab-

szolút többséget képeztek; megszabadulni az albánoktól („arnautáktól”), Kosovót szerbesíteni, a macedónokat megszabadítani a macedón különállósági tudattól, és szerbbé tenni őket (mert az a terület, ahol a macedónok élnek Ó-Szerbia része).

A nagyhatalmi szerb törekvések sohasem gondoltak a regionális autonómiák szükségességére, hanem csakis az unitáris szerb nemzetállam látomása lebegett előttük. Mint ismeretes, ezek a nagyhatalmi szerb törekvések az említett célok megvalósításában nagy eredményeket értek el. Ennek ellenére a régiók elűtő etnikai jellege még nem szűnt meg és megmaradt a szocialista Jugoszlávia létrejöttével és eltűnével is.

A szocialista Jugoszlávia létrejöttével, 1945-ben a szerb tagköztársaság területéről (elsősorban a Vajdaságból) sikerült elűdözni vagy kiirtani szinte minden németet. Nem sok kellett ahhoz, hogy a magyarok is a németek sorsára jussanak. Vajdaság ezáltal már akkor elvesztette multikulturális fejlődésének fő motorját. Őriási, a történelemben addig ismeretlen méretű szerb betelepítések történtek a Bácskában és Bánátban. Ezáltal a Vajdaságban 1971-re sikerült létrehozni a szerb népességi többséget. Kosovóban és Szandzsákban a szerb etnikum folyamatosan visszahúzódóban volt, és ezekben a régiókban erős albán és bosnyák mozgalmak kaptak erőre.

A magyarok a régióban a népeket azzal a szemfényvesztéssel tették teljesen „ártalmatlanná”, hogy a magyar kultúrát mint olyan kisebbségi kultúrát fogadták el, amely teljesen elkülönített az anyaország minden hatásától; csak nyelvi formájában engedélyezték, amely tartalmában az „önigazgatású szocialista társadalom és a testvériség-egység” értékeit kell, hogy kifejezze. Ugyanakkor a szerb kultúra megmaradt formájában és tartalmában is szerb kultúrának. Ezt az elképesztő hazugságot az asszimiláló szerb politikai rendszer által „kitenyésztett”, megfizetett és lefizetett, magát csak nyelvében magyarnak valló értelmiségi és politikai elit elfogadta.

A szerb állam 1992 óta nyíltan felvállalta a szerb nacionalista-sovinszta érdekeket és ilyen értékeket ápol a közéletben, közgondolkodásban és közhangulatban; sajnos ez az irodalom és művészet egy részében is helyet kapott. A Szerb Tudományos és Művészet Akadémia, a szerb pravoszláv egyház támogatója ezeknek a törekvéseknek. Szerbiában a termelési viszony jellege még mindig az eredménytelen kommunizmushoz, az állam politikája pedig a szerb nacionalizmushoz kötődik. A nacionalista monopóliumokon

alapuló állampolitika valóban azt bizonyítja, hogy a kommunizmus utolsó felvonása a nacionalizmus. Az 1992-ben elfogadott jugoszláv és szerbiai alkotmány egységes, unitáris állammá tette Szerbiát, amelyben a tartományoknak mint önálló régióknak nincsen semmilyen önálló törvényalkotó, végrehajtó vagy bírósági hatóságuk. Az 1992-ben végrehajtott körzetesítés nem ismer el semmilyen tartományi sajátosságokat, történelmi vagy szerzett jogokat. Ez a szerb nacionalista monopolizálás (megkülönböztető nemzeti alapon) az élet minden területén, többszázezer más nemzetiségűt kényszerített emigrációba Szerbiából, elsősorban Kosovóból, a Vajdaságból és Szandzsákból. Először történt meg azonban, hogy magukat jugoszlávnak vallók és szerbek is emigráltak az országból. A vajdasági szerbek jelentős része kimutatja ellenszenvét Szerbia szélsőséges centralizáló politikájával szemben. Ez az ellenállás azonban eszmeileg nem eléggé megalapozott, nem eléggé szervezett és politikailag nem eléggé meggyőzően megindokolt. Gyakran csak látszólag és nagyon következtetlően hivatkozik Vajdaság többnemzetiségű jellegére és a nemzeti kisebbségek egyenjogúságára és egyenrangúságára csupán „védelmezői” szerepkörből tekint le (hivatalan paternalizmus, a múltból jól ismert atyáskodás). Valójában az 1974-es alkotmány alapján szerzett és jól körülbástyázott kiskirálykodó szerb előjogok visszaszerzése a célja (mi, vajdasági szerbek voltunk partizánok, s ezért több jogunk van, mint azoknak, akik nem voltak, hanem a másik oldalon passzívan kivártak). A vajdasági szerbeknek Vajdaság autonómiája tehát nem feltétlenül a nemzetiségi egyenjogúság védelme céljából kell. Még a legszélsőségebb vajdasági autonómia-pártinak sem jut eszébe az elszakadás gondolata Szerbiától (egyes vajdasági pártvezérek ugyan ezzel fenyegetőznek, de valójában politikai zsarolás a céljuk). A vajdasági autonómiára azért van szükségük, hogy ismét beüljenek a rendkívüli módon felduzzasztott bürokrácia foteljeibe.

Ugyanakkor nem szabad szem elől téveszteni, hogy Szerbia mai területén legalább egymillió szerb menekült van, az előző Jugoszlávia többi tagköztársaságából és Kosovából. Ezek Szerbia egész területén állandóan mozgásban vannak és keresik a letelepedés lehetőségét. A hatalmi körök azonban úgy irányítják útjukat, hogy végül is legnagyobb részük éppen a Vajdaság területén telepedjen le. Itt könnyebb megélhetési lehetőséget találni számukra. Ez egyelőre teljesen semlegesíti a vajdasági autonómia-pártiak törekvéseit. A menekültek úgy gondolkodnak, hogy hálásnak kell lenni azzal a Szerbiával szemben, amely befogadja őket.

Még Alexis Tokvill megfogalmazta, hogy a régiók a „szabadság iskolái”. Az unitáris szerb nemzetállam a „polgárok állama” hangzatos jelszó mögé bújik a helyett a régió helyett, amelyben az emberek közvetlenül intézhetik és rendezhetik nemzeti, vallási és szociális viszonyait; a helyett a régió helyett, amely a helyi önkormányzatok társulását hozza létre közös szükségleteik kielégítésére – ugyanakkor már kétszáz éve olyan közigazgatási egységeket alakít ki, olyan körzetesítést végez, amely a központosított hatalmat és a monopolizált szerb nemzeti érdekeket szolgálja. Orosz hírforrás szerint ismét ilyen körzetesítésre készülnek. A szövetségi államot nyolc körzetre akarják felosztani, új határokkal. Ennek az a célja, hogy likvidálják az eddigi Köztársaságok Tanácsát és a parlamentet egykamarássá alakítsák át. Mivel az országban hét millió szerb él, kétmillió albán, ötszázezer Crna-Gora-i, háromszázötven-ezer magyar stb. az ilyen képviselőház kizárólag a szerbek érdekeit fogja megjeleníteni. A körzeteket gubernátorokkal, „előljárókkal” kormányoznák, és csakis a köztársasági elnöknek tartoznának személyes felelősséggel. Mindez természetesen közvetlen tagadása mindennemű regionalizmusnak, amelynek szerepköre, lényege a helyi önkormányzatok és az állami szuverenitás között keresendő. Tagadja a hatalom decentralizációját és átvitelét azokra, akik subsidiárisan, egymást támogatva jobban megtalálnák a módját közös politikai, gazdasági és kulturális érdekeik érvényesítésének.

A regionalizmus lényege ezáltal még nem merült ki itt Közép-Európában. A torzul formálódott történelem, a szomszédos népeknél állandóan jelenlévő és elpusztíthatatlan törekvés, a közös hagyományokból eredő megsemmisíthetetlen örökség és a dolgok belső természete szerint a régiók itt, Közép-Európában messze túlnyúlnak a kijelölt országhatárokon, amelyeket ilyen vagy olyan nagyhatalmi döntés kényszerített ki és erőltetett rá a szomszédos népekre. Ezek a döntések ma már ellentétben vannak a szomszédos népeknek azon érdekével, hogy csakis úgy tudnak nyomatékot adni az erőteljesebb gazdasági fejlődésnek, ha közös határait átjárhatóbbá és légiessé teszik. A szomszédos országok gyorsabb gazdasági fejlődésének a tartaléka éppen a közös, hagyományos régióiknak a megnyitásában van. A régiók az országhatár egyik és másik oldalán kiaknázzák, feltárják a közös földrajzi és gazdasági adottságokból adódó fejlődési lehetőségeket, az egymást kiegészítő gazdasági előnyöket és egymásra utaltságot. Ezek az adottságok a régió népességében a közelség, egymásra utaltság és közösség érzését

váltják ki, ha az államhatalom nem tilt és nem szab neki gátat. Éppen ilyen régió a Csongrád-Tisza és Maros által behatárolt terület is. Ahhoz hogy a szerb állam a régiót maga is úgy értelmezze, mint az Európai Unió országai, az lenne szükséges, hogy lemondjon a központi államhatalma szuverenitásának egy darabjáról a régiók javára. Márpedig erről a szerb hatalmi körök és nacionalista monopóliumok ez idáig hallani sem akarnak. A Csongrád-Tisza-Maros régió ügye egy tapodtat sem moccan előre már évek óta, mert a szerb állam képviselői szabotálják még a komoly szándékú asztalhoz ülést is. Nem akarnak részt venni e régió fejlesztési problémáinak megvitatásában, és mereven elzárkóznak a magyar-jugoszláv határ előtt. „Nem fogunk közösködni a magyarokkal” – hangoztatták még a titói időkben. A szerb államhatalom képviselői regionaliz-

mus-ellenességüket nem merik közvetlenül kimutatni. Szerintük „a régiók Európája lehetséges”, de minek? Sohasem fog megvalósulni, s ezért nem kell itt Közép-Európában tenni az érdekében. A „globalizáció trójai falova”. Az Európai Unió különben is összeomlóban van. „Szerbia vagy egységes nemzeti területű és közigazgatású lesz – vagy nem lesz” – hangozott el a legilletékesebb szájából, még a jugoszláv válság kezdetén. Szerbiát egységes és azonos törvénnyel, centralizált államhatalmi formában kell irányítani – ezt adta tudtul népének még tíz évvel ezelőtt Slobodan Milošević. Azóta a hágai nemzetközi törvényszék börtönébe került. De vajon nélküle megszűnik-e majd, hogy a pacifizmus, federalizmus és parlamentarizmus nemkívánatos európai vendég legyen Szerbiában? Igen, hogyha Szerbiát a jövő érdekli.

Sebészeti osztály

Naplórészletek

„Akárhogyis, valamennyire minden intézmény foglya marad saját múltjának... A kórházak kezdetben leprások menedékhelyéül szolgáltak, akik ott is haltak meg, később pedig orvosnövendékek kísérleti műhelyei lettek, akik a szegények testén gyakorolták mesterségüket...

A legszegényebbek körében még ma is elevenen él a kórházaktól való rettegés, S belőlünk, többiekből is csak mostanság kezd kiveszni ez az érzés. Valami sötét folt ez, ami kevéssel értelmünk felszíne alatt lapul.”

(George Orwell)

A belgrádi Klinikai Központ sebészeti osztálya kívülről is elhanyagoltnak látszik, de belül, különösen a földszinti részen afrikai állapotokat talál az ide igyekvő beteg. Félhomály, vizes falak, hulló vakolat, piszok és rendtelenség. Az ésszerűségnek semmi jele. A portásfülke például nem a bejáratnál, hanem valahol az épület gyomrában, úgy körülbelül a folyosó felénél van, benne egy foghíjas, elhízott, türelmetlen hölgygel. Némi kérdezősködés után a második emeleten megtalálom az osztály keresett részlegét. A professzor munkatársaival éppen vizitációra indul. Első benyomásom az, hogy itt a vizitnek nagyobb feneket kerítenek, mint Zentán, ahol talán túlságosan is lezseren kezelik. Itt viszont egy egész hadtest követi a professzort, orvosok, ápolónők, ahogy egyébként máshol is szokás. Egy félórás várakozás után vért vesznek tőlem, majd visszaküldenek a portáshoz, onnan a felvételi osztályra, majd a „ruhatárba”.

A felvételi osztály piszkos, hűvös előterében hét-nyolc beteg ácsorog és mérgelődik. A tolóablak mögött két aktababa – egy fiatalabb és egy rutinos középkorú – játszadozik a türelmünkkel. A középkorú, amikor már éppen sorra kerülnék, még jó tíz percig kínlódik az aktaösszefűzővel – nem tudja megjavítani, pedig körömmölgőjét már belegörbítette. Hogy dühömet fékezzem, felajánlom, majd én megjavítom, csak addig vezessen be a nagykönyvbe. Persze én is tehetetlennek bizonyulok, sőt egy másik várakozó is. Kezdődik minden előről, s míg a hölgy az ollójával ténykedik, tehetetlenül toporgunk. Végre felkiált: – Na, ugye, hogy nekem lett igazam! (Innentől az ügyünk sinen van.)

Az „öltöző” három részből áll. Az egyik nagyobb helyiségben ül a ruhatáros, és egy kipottyant üvegű tolóablakon pillog ki a folyosóra (ami egy másiktól nyílik), s innen be lehet menni az úgynevezett „fürdőbe”, ami nem más, mint egy szutykos előtér, meg két vécéfülke. – Ha majd az a nő kijött a fürdőből, menjen be, és öltse magára a pizsamáját – utasít az úr, a tolóablakból végigmérve. A nő ki, én be. Fürgén vetkőzöm, már anyaszült meztelen vagyok, amikor hideg fuvalatot érzek, s hátrapillantok: a helyiségnek van ám még egy ajtaja, ami egyenesen a portásfülkére és az odavezető folyosóra nyílik, jönnek-mennek az emberek, s bámulnak rám a nyitott ajtón. Odalépek, hogy becsukjam, igen ám, de nem lehet, mert már teljesen tönkrement a zár. Közben két nő is bejön pisilni, de akkor már alsónadrágban vagyok, s láthatólag egyáltalán nem zavartatják magukat. Kissé restelkedve megyek vissza a ruhatárhoz, ám se híre, se hamva. No, erre ugyan nem bírom sem a kabátom, sem a cipőm! Ruháimat a táskámba gyömöszölöm, s nekivágok az emeletek labirintusának. Végre ismét megtalálom a hetedik sebészeti részleget.

A főnővér rábiz egy ápolónőre: – Abba a kishozzába vigyem?

– Ugyan...

A hangsúlyból kikövetkeztetem, hogy itt csak afféle mezei betegnek számítok, a kishozzá (három ágygal) nyilván az előkelőbbeknek vagy a zsebből fizetőknek van fenntartva. A jókora kórteremben, ahová vezetnek, tizenhét fekvőhely van. A falak hámlanak, koszosak, a mennyezet kormos a füsttől. A füstöt, széngázt a pince fűtőházából hozza be a szél. A nyitott

ablakon bejárnak a galambok, hogy összeszedjék a betegek által eléjük dobált kenyérdarabokat. Idilli látvány, mintha valamelyik köztéren lennének. A bejáráttal szembeni ablaknál kapok fekhelyet, a nyolcast. A 7. ágyon egy fiatalember, a máját műtötték, már két hónapja benn fekszik, mert hatalmasra dagadtak a lábai. A 9. ágy éppen üres, gazdáját, egy magas, kopaszodó, hatvan körüli férfit később tolják ki a műtőből, elhessegetnek egy szürkés-kék tollú galambot, s a bádogszekrényre helyezik a trófeát, a verébtojásnyi fehér epekövet. A meztelen férfi karjára infúziót kapcsolnak, az orrából már egy műanyagcső vezet ki. A férfinak fájdalmai vannak, hatalmasokat nyög, délután bejön a felesége és a leánya, egy kifestett arcú, finom illatú, fekete hajú fővárosi csinibaba, s órákig ücsörögnek az ágya körül. A 7-esnek is vendégei vannak, két fivére (hihetetlenül hasonlítanak rá) és a nővére. Már délelőtt tízkor megérkeznek a messzi Boszniából, körülülük az ágyát, egyikük az enyémre is rátelepszik, és hallgatnak órákig. A fivérek szeméből szeretet és derű sugárzik, az asszony csendje, meg ahogy szinte mozdulatlanul ül órákon át a piszkos hokedlin, inkább aggodalmat, leplezett félelmet árul el. Csak nézik, nézik a betegüket, olykor szólnak egyet-kettőt, ha valaki falubeli eszükbe jut, aztán rájuk sötétedik az álmos, kora esti kórterem...

Másnap egyik beteggel könyveket cserélünk. Én egy szerbre fordított, igényesebb angol krimi adok neki, ő meg Selimović emlékiratait: – Én inkább nekiadtam volna a Nobel-díjat, nem pedig Andrićnak – mondja. Később elmeséli, hogy egyszer járt Magyarországon, de nem tud magyarul, pedig belgrádi magyar barátai is vannak. Agronómus. Eddig két háborút ért meg. Gyerekkorában Kelet-Szerbiában éltek, s bolgárok szállták meg a falujukat. – Rosszabbak, mint barbárok. Mindnyájunkat kitereltek a házból, apám torkának szegezték a rohamkést; partizánokat kerestek, de valójában fosztogattak. Azt hittem fiatal koromban, hogy száz évig nem lesz háború, aztán öregségemre megint mi történt! Már évekkkel ezelőtt mondtam a lányomnak, hogy ezt a helyzetet csak háborúval lehet megoldani. Nem hitte. Aztán meg traumát kapott a belgrádi bombázások idején, mert itt él, harminchét éves, asszisztens az egyetemen. De ami Belgrádban történt, az mind semmi ahhoz képest,

ami Kosovón volt. Szörnyű! Minden tönkre lett téve, mint Boszniában. A kilencvenes években hívtak az egyik szarvasmarha-telepre szakértőnek. Négyszer cserélt gazdát, végül a boszniai szerbek foglalták el, de akkorra a tenyészbikák és a tehének szerteszét szaladtak, csak egy kis részüket sikerült összefogdosni. A telepet még a magyarok hozták létre az Osztrák-Magyar Monarchia idején. Higgye el, a régi Jugoszláviában ez volt a legjobb!

Aztán áttér a magyarokra. Érdeklí etnikai eredetünk. Felvilágosítom, hogy Dzsingiszkán és a mongolok nem vérkonaink.

– És a hunok?

– A történészek többsége szerint ők sem rokonaink, de szerintem ez a kérdés még nem tisztázódott véglegesen.

– Tudja maga – kérdi –, hogy Belgrád régebben a magyaroké volt?

– Tudom...

– És a bolgároké is egy ideig.

– Úgy van – felelem. Ezért hívták a magyarok régen Nándorfehérvárnak. A nándor ugyanis az egyik bolgár törzs neve volt.

– Valóban? Ezt nem hallottam még.

Ezen aztán hosszasan eltűnődik.

Emlékirataiban Meša Selimović igen szemléletes példát hoz fel arra, hogyan tompítja el a konvenció a morált, illetve hogyan ébred föl az ember lelkiismerete, ha a társadalmi elvárás, a közvélekedés egy adott kérdésről megváltozik.

Az első világháborúban valami kihágás, parancsmegtagadás vagy verbális felségsértés vétke miatt halálra ítélték egy bosnyák katonát. Büntetésképpen – mert társai úgymond nem térítették idejében jó útra – saját földijeivel, katona bajtársaival kívánták elvégeztetni a hóhérmunkát. Mikor erről tudomást szereztek, a katonák összebeszéltek, hogy kivégzéskor a halálra ítélt feje fölé lőnek, vállalva annak kockázatát, hogy utólag őket is megbüntetik, bár tudták, hogy gesztusukkal aligha menthetik meg társuk életét. A tervről – egyetlen bajtársuk kivételével, aki a véletlen folytán nem volt jelen a konspirációkor – mindenki tud, vagyis a kivégzőosztag tíz tagja közül kilencen. Eljön a kivégzés pillanata, s ők, mind a kilencen az elítélt feje fölé lőnek, kivéve azt az egyetlen, a be nem avatottat, aki pontosan a homloka közepébe talál.

Innentől kezdve megváltozik a magatartása, hallgataggá, visszahúzódomá válik, lelkiismeret furdalás gyötri, önmagát okolja társa haláláért, noha voltaképpen senki sem vádolja. Holott – mondja Selimović – úgynevezett normális esetben, vagyis, ha mindnyájan az áldozatra céloznak, vagy ha legalább nem beszélnek össze, a lelkiismeret-furdalás aligha ébred fel, hiszen a kollektív felelősség, a csoportosan elkövetett bűn terhe arányosan osztódik el, vagy talán meg is semmisül, mert mindig ott a mentségsejtelentyű: talán nem is az én golyóm ölte meg. Vagyis a társadalmi konvenció az úgynevezett «normális» körülmények között tompítja a morált és elhallgattatja a lelkiismeretet. Ám ha a közmegegyezés megváltozik, mint ahogyan mikrokörülmények között azt megváltoztatta a kilenc katona, fölébred az egyéni büntudat is, hogy megfogalmazza azokat az önvádakat, amelyek egyébként e büntudat hordozójának eszébe sem jutottak volna.

Míg ezen töprengek, tranzistoromon a Kossuth Rádió reggeli riportjában Király Béla vezérezredes, az ötvenhatos magyar forradalom egyik katonai vezetője arról beszél, hogy nemrégiben Moszkvában egy kongresszuson volt alkalmam találkozni egykori ellenfelével, Malesenkó tábornokkal, aki T-34-es tankjaival rommá lőtte a forradalmi Budapestet. Hat éves koromban édesanyámmal az oroszok ostromát az egyik Mester utcai ház harmadik emeletén vészeltük át, úgyhogy volt alkalmam személyesen is meggyőződni az oroszok módszereiről: a Haller téri templom elé odaállítottak három tankot, és addig lőtték a miénkkel szomszédos hatemeletes bérházat, amíg csak életjelet tapasztaltak a romok között. Nos, Malesenkó, mint Király elmondta, még mindig meg van róla győződve, hogy ötvenhatban az oroszoknak volt igazuk, és ők védték meg a szenvedő magyar népet. Vagyis itt a konvenció és a morál a megszokott módon működik: a felelősség terhe szemmel láthatóan nemcsak elosztódott, de meg is semmisült, ha egyáltalán meg is született valaha. A felelősség osztódással történő megsemmisülésének folyamatát, mint egy hatalmas kísérleti laborban, naponta szemlélhetjük a mai jugoszláv társadalomban is. Ma a Balkánon a büntudatnélküliség vált morális konvencióvá, ez határozza meg a társadalom többségének viszonyulását is jelenlegi és múltbéli viselt dolgaihoz.

Április negyediké van. Kint a szerb főváros ragyog a napfényben. Ma elektromágnesesrezonancia-vizsgálatra fognak vinni, ezért aztán már korán felébredek. Reggel a Kossuthot hallgatom, Orbán Viktor szokásos szerdai nyilatkozatát. Egészen tűrhetően hallani Pestet a tranzistoromon, meg is lepődöm a jó vételen. Esténként a fülemhez szorítom, míg el nem álmosodom, s így ellensúlyozom a kórterem másik sarkában üvöltő izléstelen népies műzenét. Az esték a legelviselhetetlenebbek. A szobánkban éjfélig égnek a villanyok – igaz, hogy a nyolc égőből csak három, mert takarékoskodni kell. A rendszerváltás után az új egészségügyi miniszter ellátogatott az osztályra, s ajándék gyanánt átnyújtott a főorvosnak tizenhat villanykörtét! Zajban viszont nincsen hiány: akkora, mint egy szolidabb külvárosi kiskocsmában, aludni tehát lehetetlen, az olvasáshoz viszont kevés a fény. De most reggel van, és az ablakon beáramló friss tavaszi levegő eszembe juttatja harminckét évvel ezelőtti április negyedikémet (vagy május elseje volt?) Kaposvárott. A Kossuth téren valami diszszemle volt, amelyre felvonultak az üzemek dolgozói és a diákifjúság is. Mi, a Táncsics-gimnázium negyedikesei a menet élére kerültünk zászlókat lengetni, transzparenszeket cipelni. Többi diáktársunknak a tanári karral az élen mintegy fél órával később kellett a főterre érkeznie. Mi, dolgunk végeztével, meg hogy jobban láthassuk az eseményeket, felmásztunk a Szent István templom melletti állványzatra, minthogy éppen akkoriban tatarozták az épületet. A hely jónak ígérkezett, kitűnően beláttuk az egész teret s az alattunk terpeszkedő díszmelvényt a minden rendű és rangú megyei és városi pártvezetőkkel, orosz és magyar rendőr- és katonatisztekkel. Közben megérkezett az iskolánk, élén Merényi Béla igazgató úrral, akit mi egymás között csak Maónak neveztünk, talán mert elhízott, szemüveges arca kissé emlékeztetett bennünket a kínai diktátorára. Amikor megláttuk, vesztünk el érezve elkezdtünk kiáltani: – Maó, Maó,... (A leghangosabb egy somogyabodi kollégista volt, akiből később tűzér tiszt lett). Szerencsénkre a hangszórókból üvöltő mozgalmi dalok miatt igazából nem tudtunk érvényesülni. Valamit azonban lent csak meghallhattak, mert egyszerre azon kaptuk magunkat, hogy a díszmelvényen néhány katonatiszt igencsak csavargatja fölfelé a nyakát. Aztán megérkeztek a rendezők s két civilruhás nyomozótiszt is. (Egyiket ismertem a szomszéd utcából, szép, bőgyös, fiatal felsége volt. Egyszer véletlenül a biciklimmel elütöttem a férjét a

Vöröstelek utcában, mire dühében fel akart pofozni, de a feleség megvédett. Erre a nyomozó ordítani kezdett, hogy mutassam meg a – nem létező – személyi igazolványomat, mire én, tizenhét évem teljes hetykeségével rávágtam: – Mutasd meg te! Ő tájékozó szájjal, dühtől reszkető kézzel előkapta az iratait, és igazolta magát. Onnantól elővigyázatosabb lettem a Vöröstelek utca környékén.) Summa summárum, nem szerettem volna utólag a kezébe kerülni, izgága, kákbélű, alacsony emberke volt, az ilyen rendőrök a legveszélyesebbek, mert híján vannak az önuralomnak. Botrány azonban nem lett a dologból. Valójában ma sem értem, hogyan úsztuk meg politikai színezetű hisztéria és leszámolás nélkül.

Délután visszavonulok a könyveim közé.

Selimović nosztalgiával ír a partizánok között eltöltött éveiről, de a szkepszis, a kritika majdnem teljes mellőzésével. Még az a jelenet is amelyben egy usztasa hadnagy partizánok általi vallatását mondja el, a valóság megszépítésének tűnik. A Sjećanje 181. oldalán kifejti, hogy nem ért egyet azokkal, akik az egyes népcsoportok büntetteiről csak visszafogott beszédmodot tartanak elfogadhatónak. Ő ezzel szemben a teljes igazság kimondásának feltétlen híve. „Az a veszély, hogy egy nemzet rosszindulatúan azonosul saját bűnözőivel, sokkal kisebb annál a veszéllynél, hogy a ki nem tépett gyökerekből újabb hajtások nőnek ki.” Ez igaz. De rögtön azzal folytatja, hogy ezen a téren legtöbbet a szerb írók tettek, mert elítélték a csetnikeket. Bizonyára ez is így van, de Selimović a borzalmak és háborús bűnök elkövetői közül hallgatólagosan kihagyja a partizánokat. Persze a hetvenes évek végén, még ha erről ír is, aligha jelentetik meg, de azt gondolom, itt többről van szó. Lehet, hogy mélylélektani analízissel tudnánk csak megmagyarázni azt a folyamatot, ahogy a muzulmán Mehmet Selimovićból szerb és kommunista lett. Noha nagy szimpátiával ír a muzulmánokról, a boszniai muzulmán délszláv közösség létrejöttét történelmi zsákutcának és az egykori keresztény közösség kényszer hatása alatt bekövetkezett elárulásának tartja. Föltételezem, Selimović számára, mint annyi más esetben, a kommunista utópia megváltást ígér ezekre a történelmi gyötrelmekre is. Sleimović végtére is úgy járt, mint A dervis és a halál hőse, Nurudin: nem tudott megszabadulni az ideológia béklyóitól. Ebben a kérdésben legalábbis nem.

Poézissel, empátiával, sőt, szeretettel teli sorokat szentel viszont a tuzlai gimnázium szerbhorvát nyelvet és irodalmat előadó tanárának, egy katolikus papnak, aki bevezeti őket és társait az istenhit misztériumába – szemben a muzulmán hodzsával és a pravoszláv hitoktatóval; az előbbi száraz és brutális, még a Koránt is rejtegeti hallgatói elől, annyira stupid és dogmatikus, a másik viszont gunyoros, harcias és gyűlölködő. A katolikus papban mintha a pedagógiai Erősz testesülne meg: toleráns, szelíd és megértő, s minden vallás, minden isten tiszteletére oktatja tanítványait. Hogy azután – érthetetlenül és megmagyarázhatatlanul – az usztasák közé álljon táborparancsnoknak! Őt elemezve jut el Selimović az általánosítható felismerésig, hogy a teljes ideológiai elkötelezettség a konzekvenciák abszolút értelmű vállalását is jelenti, a bűnt is beleértve. Mi más ez, mint az ideológiák sovínizmusa, amelyről Orwell oly találóan írt az angolok kapcsán. Hiszen az ideológia (bármely ideológia), ha feltétlenül alávetjük magunkat, vakká, majd szolgává, sőt hóherrá is tesz, ha az idő és a körülmények hóhér után kiáltanak. Ám ne legyünk naivak: tévedünk, ha azt hisszük, hogy mindez csupán a totalitarista eszmerendszerek keretei között működőképes.

A dervis... létrejöttének körülményeiről, alkotáspszichológiai hátteréről, arról a lelki szenvedésekkel és önvádakkal teli gyötörödésről, amit testvérbátyjának a kommunisták általi kivégzése okozott, illetve az, hogy élete végéig úgy érezte, voltaképpen hűtlen lett fivéréhez, hiszen – noha mondvacsinált vádak alapján ölték meg, annak ellenére, hogy az egész Selimović család aktívan részt vett a mozgalomban –nem tiltakozott, továbbra is a pártban maradt, sőt, valami elképesztő hitbuzgalommal már néhány nap múlva pártfeladatot vállalt: előadást kellett tartania, és nem volt ereje elutasítani, vagy talán a meggyőződése is azt diktálta.

Voltaképpen cinkosságot vállalt a gyilkosokkal, s ebből a kétszeresen vérző sebből, ami egyrészt a bátyja elvesztése miatti fájdalomból, másrészt a lelkiismeret-furdallástól sajgott egy életen keresztül, létrehozta a huszadik század legnagyobb, legmélyebben filozófikus indíttatású, parabolisztikus, „egzisztencialista” délszláv regényét. E töprengő, vergődő ember, aki közösségének, a muzulmán bosnyákságnak voltaképpen hátat fordított, s önmagát következetesen szerb írónak vallotta, s aki ősei hitét is megtagadta, hiszen ateistává és kommunistává lett, a

Dervissel ércnél maradandóbb emléket állított a bosnyák világnak és muzulmán kultúrájának. Hogy világ-irodalmi rangra tudta emelni azt a provinciális közeget, amelyből származott, s amelyből kiválni, menekülni igyekezett a túlságosan alacsony szellemi horizont, a nemzetpolitikai abszurditás és zárványhelyzet tagadásaként, arra – írói és gondolkodói tehetsége mellett – kétségkívül az tette képessé, hogy egyszerre tudott kívülálló lenni és érintett maradni: egyszerre volt **apostata** (vagyis „otpadnik”, ahogy ő fogalmazott a muzulmán hitre áttért keresztényekről a Dervisben), és a hűség lángjának őrzője. Igazi modern jelenség: földobott kő, mely elszállni, visszahullani egyformán képtelen.

De kettősség jellemezhetette a kommunista mozgalomhoz, majd a hatalomhoz fűződő viszonyát is, erről viszont szinte semmit sem ír, itt-ott utal csupán a szkepsziseire. Mindennél meggyőzőbb viszont A dervis és a halál, hiszen a regény fő szála éppen az a pszichológiai önanalízis, amelynek során Nurudin, a dervis, a feltétlen hívóból önmérsztő lázadóvá, majd lázadóból szkeptikus pesszimistává válik. Természetesen hiba volna a dervisben az író alteregóját keresni. A regény parabolisztikus jelege viszont kétségtelenné teszi, hogy Selimović filozófiai, etnikai és univerzális egzisztenciális problémaként tekintett egyén és hatalom, individualitás és hit, hűség és lázadás összefüggéseire, párhuzamosan azokkal a közép- és kelet-európai prózairói kísérletekkel, amelyek lényegében ugyanezekkor a hatvanas, hetvenes években születtek meg, s amelyek középpontjában hasonló etnikai dilemmák állnak, jellegzetes írói válaszként a kommunista messianizmus és dogmatizmus kihívásaira. Gondoljunk a legismertebb példára, Mészöly Saulusára.

Hasan, A dervis... bohém és szabad hőse így jellemzi a bosnyák muzulmánokat:

„A történelem senkivel sem üzött ekkora tréfát, mint velünk. Tegnapig azok akartunk lenni, amit ma elfelejteni kívánunk. De nem váltunk mi valami mássá. Megálltunk félúton, meglepetten. Többé semerre sem mozdulhatunk. Le vagyunk szakítva, de nem vagyunk befogadva.

Mint a folyóág, amit az áradat elválasztott az anyafolyótól, és most nincs sem medre, sem partja, túlságosan kicsi, hogy tóvá lehessen, túlságosan nagy, hogy a föld beigya. A származásunk miatti érthetetlen szegényérzettel és az árulás miatti büntudattal a szívünkben nem nézünk hátra, előre nézünk viszont nincsen hová, ezért állítjuk meg az időt, rettegve bármiféle megoldástól.”

Csütörtökön este a kórteremben valaki – azt hiszem, a szikár májbajoktól malájja sárgult kosovói fickó, akivel már az első este kiszöktem a városba – elkezd mesélni a medvéről. A dolog végkimenetele azonban, mint annyiszor az éhezők között, ezúttal is a kulináris élvezetek felé kezd tendálni. – Evett-e már közülünk valaki medvehúst? Egyetlen ember jelentkezik, persze ki más, mint Paroslav Borisavljević, akiről eddig is tudtuk, hogy mindenhez ért. Most kiderült, hogy nemcsak regényeket olvas, de talpraesett vadász is. Már nem egy őzet, szarvast és vaddisznót lőtt. Első vaddisznója, mint mondja, „hadirokkant volt”. Valaki már korábban meglőtte a lábát, ezért nem tudott messzire menekülni, sebe begyógyult, de mivel sántított, a falusi konyhakertek környékén settenkedve dézsmálta a sárgarépat, a kukoricát meg a babot. Amikor lelőtte, a disznó már össze volt aszalódva, alig nyomott ötven kilót. Prvoslav évekig hallgatta, hogy milyen „kapitális” kant kapott puszkavégre, meg hogy nem tiszteli a hadijogot, merthogy hadirokkantra lőtt. Aztán egy reggel ráköszöntött a vadászszerecsere: az egyik zsombékban kétszázharminc kilós dühödött vadkant terített le. – A falubeliek mégsem erről emlegetnek, nekik még most is a hadirokkant disznó jut az eszükbe, ha meglátnak; hiába, ez számukra sokkal érdekesebb – mondja bölcs sztoicizmussal.

A medvehúsról azonban hamarosan kisebb vita kerekedik. A kosovói szerint legfinomabb a mackó combhúsa. Száraz, édes és fehér, „ereje”, kalóriatartalma meghaladja bármelyik húsét. A „vadász” viszont úgy véli, hogy noha valóban tápláló, mint minden vadat, ezt is pácolni és erősen fűszerezni kell, különben nem túl étvágygerjesztő. A gasztronómiai eszmecseréhez hamarosan többen is társulnak. Én főleg naív kérdéseimmel csigázom az érdeklődést és a beszélőket. Čedo, az egykori boszniai frontharcos kifejti, hogy feléjük nem is egy, de kétfajta medve él. Az egyik a **kmeća**, ennek jó a húsa, a másik meg a **trvnar**. – Ez nem két önálló medvefaj – igazítja helyre Prvoslav Borisavljević. Nálunk csak egyféle medve él. A **kmeća** nem eszik húst, nagyobbára az erdőben él, vadmézet, gyümölcsöket, gyökereket, fűvet keres magának. A **trvnar** viszont vérengző. Ez lejön a legelőre, rácsap a nyájra, széttepi a birkákat, de még kutyákat és az ember is olykor. Ám ez a két medve voltaképpen egya-

zon fajhoz tartozik. A trvnart le szabad löni, a kmeča viszont védett.

– Igen ám, de csak akkor szabad lelöni a medvét, ha a bíróság elítéli – szól közbe a koszovói.

– Valóban? – csodálkozom, mert eszembe jutnak azok a középkori jogszokások, amelyek alapján kutyákat, egereket, farkasokat ítéltek el a szabályos bírósági eljárással. Ilyenkor kihallgatták a tanúkat, majd nyilvánosan kivégezték azt az állatot, amely kárt, sebesülést vagy halált okozott. Sőt, Spencer szerint egy időben külön egyházi bíróságok is működtek, elsősorban a gabonakártevők és a sáskák ellen, hiszen ezeket az állatokat a sátán kreatúráinak tartották. Bíró Judit, a kiváló magyarországi szociológus pedig a kulturális jelenségek devianciájáról írott könyvében azt is megemlíti, hogy a gyarmati Amerikában több mint kétezer bírósági ítéletet hoztak macskák ellen, tudniillik e szerencsétlen négy lábúakat többnyire boszorkánysággal vádolták és emiatt ítélték halálra.

– Igen, igen – bizonygatják többen. – Ha valaki észrevette a vérengző medvét, akkor jelentette a faluban, a bíróság összeült és kiállította a végzést, hogy ez meg ez a medve itt és itt járt ekkor és ekkor, és ilyen meg ilyen kárt okozott, ezért a bíróság halálra ítéli. A papirt kikézbessítik a vadászoknak, azok meg a medve nyomába indulnak, de velük kell mennie egy tanúnak is, nehogy tévedésből ártatlan medvét öljenek meg.

– Ez nem egészen így van – mondja a modernbb felfogású és tudálékosabb Prvoslav Borisavljević. – A medvét a bíróság nem ítéli halálra, hanem kiad egy engedélyt, hogy le szabad löni, mert a medve különösen védett állatnak számít. Az engedélyben viszont valóban részletes személyleírást adnak róla, hogy ne tévesszék össze valamelyik gyümölcssevő kmeča-val.

Ebből ismét vita kerekedik. A koszovói kitart amellett, hogy a bíróság halálra ítéli. – Nekem ne beszéljete, hogy nincs így, öt éve sincs, hogy Brezovicán jártam, ahol egy trvnar garázdálkodott, és bizony a bíróság szabályos ítéletet hozott róla. Pontosan leírták, hogy néz ki, körülbelül mekkora, merre szokott járni, és kinek milyen károkat okozott. Annak, aki látta a vérmedvét, tanúsítania kell, hogy azt lötték-e le vagy sem. Ha bizonyos idő múlva újra kár keletkezik a nyájban, akkor a vadászok kártérítést kénytelenek fizetni az ártatlanul lelőtt gyümölcssevő medvéért.

... Ennél a pontnál aztán nagyjából be is fejeződik a diskurzus, mert az ápolónők eloltják a lámpákat, s ki-ki aludni tér a maga igazával. Ők a

vadászkalandokkal és a medvehús ízével a szájukban, én meg azzal a meghökkentő felismeréssel, hogy bizonyos archaikus jogszokások emléke túlélte a huszadik századot, s bizonytalán túl fogja élni a mostanit is.

Tizedikén a szerb kormányfő pesti látogatásának kommentárait kísérem zsebrádiómon. Csapody Miklós: „Nem a háromszintű autonómiának a karójához kötém az ebet... Ha Vajdaság, akkor Kosovó...” Mit ért ezalatt Csapody? Arról nem is szólva, hogy Djindjić csupán kétszintű autonómiáról nyilatkozott. Bársony András viszont sokkal szkeptikusabb az autonómia ügyét illetően, mint a fellengzős Csapody, s valójában sokkal realisabb képe van a jugoszláviai politikai viszonyokról, mint két beszélgetőtársának. Juhász József: „Vannak bizonytalanságok az autonómia kapcsán, jól látjuk.” Djindjić a sajtótájékoztatón még azt sem zárta ki, hogy „kivégeztetik” Miloševićet. „Nagyon egyszerű volna, ha elküldenék Hágába”. Ez szerinte a probléma exportálása lenne. Ő, a kis hamis! Aligha hiszem, hogy komolyan gondolja a kivégzést, hacsak nem akarja eltüntetni a koronatanút. Csapody (a soron következő magyar külügyi látogatás kapcsán): „Vissza kell térnünk a Milošević előtti viszonyokhoz.” Ezt, remélem, nem gondolja komolyan, hiszen realitása nincs, de nem is erre van szükség. Új viszonyokra van szükségünk, hiszen a Milošević előtti ország már nincs meg, legföljebb maradvékában.

Karizma. Az ismert vajdasági származású szociológus okosan állapítja meg, hogy a volt elnök karizmáját nem pártbeli elvtársai, hanem az akadémikusok, a költők, az írók, a filozófusok – egyszóval az entellektüelek építették fel. Hatalmát pedig a rendőrök, a bírók, a maffiagazdálkodás urai és az újságírók biztosították. A hatalom látszólag megváltozott, azonban három alappillére továbbra is bántatlanságot élvez, ez a három pillér pedig a hadsereg, az iskoláztatás és a (pravoszláv) egyház. Meg persze maga a politikai rendszer. A szociológusnak igaza van. Én viszont még emlékszem azokra az évekre, amikor nyilatkozataival ő is a nagyszerb unitarizmus malmára hajtotta a vizet. Közvetlenül ugyan soha nem vett részt a volt elnök karizmájának megteremtésében, de közvetve egy ideig elősegítette azt.

Talán ezért felejtette ki a felsorolásból a szociológusokat...

Aracs

A délvidéki magyarság közéleti folyóirata

Alapító: az Aracs Társadalmi Szervezet, Szabadka

Kiadja a Logos Grafikai Műhely, Tóthfalu

Főszerkesztő: Utaši Jenő

Felelős szerkesztő: Vajda Gábor

Lektor: Gubás Ágota

Fedőlapterv: Gyurkovics Hunor

Szerkeszti a szerkesztőbizottság. Tagjai: Bata János, Cirkli Zsuzsanna, Gubás Jenő, Gyurkovics Hunor (képzőművészeti szerkesztő), Tari István, Tomán László, Utaši Jenő, Vajda Gábor

Egyes szám ára 50,00 dinár, évi előfizetés 200,00 dinár + postaköltség. Külföldi előfizetés a belföldinek kétszerese.

Szerkesztőségi fogadóórák: **hetente szerdán 17-től 19 óráig** a szabadkai Városi Könyvtár földszinti olvasótermében. A szerkesztőség címe: **Gradska Biblioteka – Városi Könyvtár, 24000 Subotica – Szabadka, Dušan cár u. 2. Telefon: (024) 553-115. Fax: (024) 42-069.**

Készült a Logos Grafikai Műhelyben, 500 példányban

A folyóirat megrendelhető: Grafička Radnja „LOGOS”

24427 TOTOVO SELO

Zlatiborska 4.

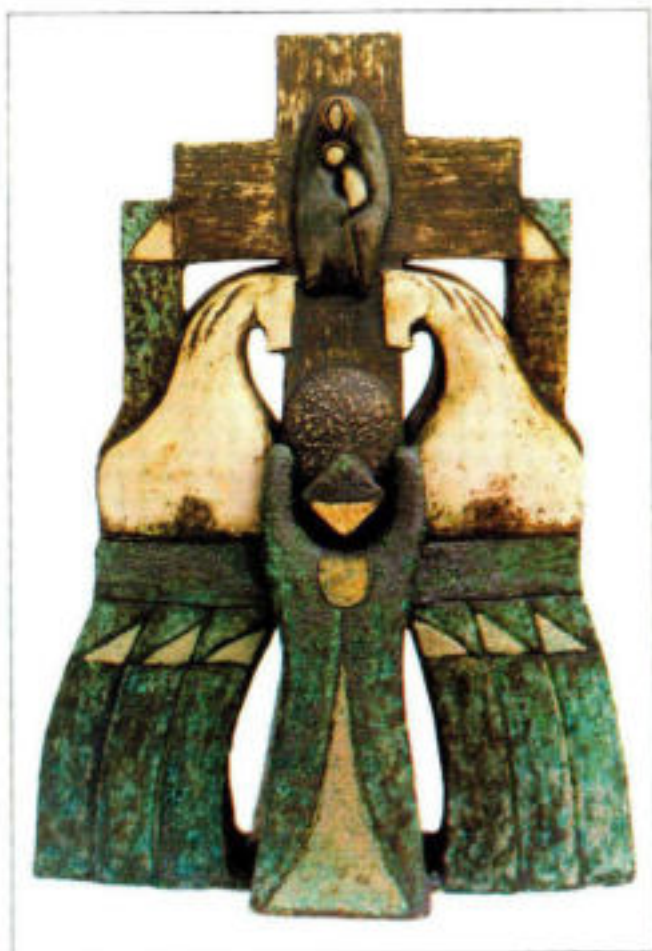
Tel/fax: +381 (0)24-883-040, e-mail: logos@tippnet.co.yu

A Logos folyószámola száma: 46610-685-7-2020626 ZOP Subotica, filijala Kanjiža

A Szerbiai Igazságügyi Minisztérium a 651-01-157/2001-08 szám alatt jegyezte be a folyóiratot.

NEMES FEKETE EDIT:
TŰZIMÁDÓK BOLDOGASSZONYA (72 x 55,14) 1999

NEMES FEKETE EDIT:
TŰZHALOM (77 x 55,25) 2000

